

NOU

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991

NOU 1991: 22

NOU

Norges offentlige utredninger 1991

Seriens redaksjon:

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE SEKSJON STATENS TRYKNING

-
1A. «Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990.
<i>Justis- og politidepartementet</i>	11. Gransking av Oslo kommune – Rapport nr. 2.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>
1B. «Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990.
<i>Justis- og politidepartementet</i>	12A. Verneplan for vassdrag IV.
<i>Olje- og energidepartementet</i>
2A. Norsk landbrukspolitikk. Sammendrag.
<i>Landbruksdepartementet</i>	12B. Verneplan for vassdrag IV.
<i>Olje- og energidepartementet</i>
2B. Norsk landbrukspolitikk. Hovedinnstilling.
<i>Landbruksdepartementet</i>	13. Seksuelle overgrep mot barn – straff og
erstatning.
<i>Justis- og politidepartementet</i>
2C. Norsk landbrukspolitikk. Vedlegg.
<i>Landbruksdepartementet</i>	14. Bibliotek i Norge
<i>Kulturdepartementet</i>
3. Mannsrolleutvalgets sluttrapport.
<i>Familie- og forbrukerdepartementet</i>	15. Om miljø sikkerhet i innseilingsleder.
<i>Fiskeridepartementet</i>
4. Veien videre til studie- og yrkeskompetanse
for alle.
<i>Kirke- utdannings- og forsknings-
departementet</i>	16. Gjeldsordning for personer med betalings-
vansker.
<i>Barne- og familiedepartementet</i>
5. Modernisering av den statlige eiendomsfor-
valtning.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>	17. Bedrifts- og kapitalbeskatningen.
<i>Finans- og tolldepartementet</i>
6. Mennesker og bioteknologi.
<i>Sosialdepartementet</i>	18. Revisjon av luftfartsloven.
<i>Samferdselsdepartementet</i>
7. Spesialisthelsetjenesten m.m.
<i>Sosialdepartementet</i>	19. Lederskap og organisasjonsformer i
Forsvaret.
<i>Forsvarsdepartementet</i>
8. Lov om statsforetak.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>	20. Rettssikkerhet for mennesker med psykisk
utviklingshemming.
<i>Sosialdepartementet</i>
9. Deponi for norsk lav- og middelaktivt
atomavfall.
<i>Olje- og energidepartementet</i>	21. Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990
– ajourført materiale.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>
10. Flere gode leveår for alle.
<i>Sosialdepartementet</i>	22. Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1991: 22

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991

**RAPPORT NR. 1, 1991
Det tekniske beregningsutvalget
for inntektsoppgjørene.**

**Avgitt til Arbeids- og administrasjonsdepartementet
14. januar 1991.**

**STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
SEKSJON STATENS TRYKNING**

OSLO 1991

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0232-9

GRYTTING AS, Orkanger

Forord

Det tekniske beregningsutvalget legger med dette fram en foreløpig rapport foran inntektsoppgjørene våren 1991.

Rapporten bygger delvis på et noe ufullstendig materiale for 1990. Utvalget mener likevel at en rapport på dette tidspunktet vil være nyttig for partenes forberedelser foran inntektsoppgjørene.

Beregningsutvalget vil, som i tidligere år, legge fram en rapport med revidert og mer fullstendig materiale senere.

Utvalgets medlemmer har som vanlig deltatt i arbeidet med rapporten sammen med sine rådgivere. Det har også vært andre bidragsytere fra de institusjoner som er representert i utvalget.

Oslo, 14. januar 1991

Svein Longva
formann

INNHold

Kap. 1	Den samlede inntektsutviklingen	5
Kap. 2	Lønnsutviklingen i senere år	24
	1. Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere	24
	2. Lønnsutviklingen i følge nasjonalregnskapet og informasjon fra innbetaling av arbeidsgiveravgift	28
	3. Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	29
	4. Lønnsoverhenget	36
Kap. 3	Prisutviklingen og prispolitikk	37
	1. Utviklingen i prisindeksene	37
	2. Prispolitikk	40
Kap. 4	Utviklingen i disponibel realinntekt	41
Kap. 5	Utviklingen i norsk industris konkurranseevne	49
	1. Om konkurranseevnebegrepet	49
	2. Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien	50
	3. Markedsandeler	53
Kap. 6	Økonomiske utsikter	56
	1. Den internasjonale økonomiske situasjonen	56
	2. Norsk økonomi	58
	3. Anslag på konsumprisutviklingen i 1991	64
Vedlegg	A. Lønnsoppgjørene i 1990	71
	B. Sammenlikning av kvinne- og mannlønninger	74
	C. Kursutviklingen for norske kroner	88
	D. Definisjoner av en del lønnsbegreper	91

KAPITTEL 1

Den samlede inntektsutviklingen

1. Inntektsutviklingen for Norge

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskaping i landet, utført av innenlandske produsenter i næringsvirksomhet og offentlig forvaltning. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer nettonasjonalproduktet som er netto verdiskaping, eller opptjent nettoinntekt i landet.

Nettonasjonalproduktet gir uttrykk for opptjent nettoinntekt i Norge. Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalproduktet også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem kan imidlertid Norge

også ha netto finansinntekter av fordringer i utlandet og vi kan motta netto inntektsoverføringer. I tillegg til nettonasjonalproduktet har vi derfor bruk for inntektsbegrep som gir uttrykk for *mottatt nettoinntekt for Norge*, dvs. nettoinntekt som tilfaller nordmenn (personer bosatt i Norge, norske selskaper, offentlig forvaltning).

Nasjonalinntekten er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn fra produktiv virksomhet, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og annen faktorinntekt fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram den disponible inntekten for Norge.

Tabell 1a. Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser).

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988*	1989*	1990 ¹⁾
Bruttonasjonalprodukt	327,7	362,3	402,2	452,5	500,2	513,7	561,5	582,9	627,6	667
- Kapitalslit	48,0	55,0	59,6	62,5	66,5	72,6	83,3	93,1	100,6	103
= NETTONASJONAL- PRODUKT	279,6	307,3	342,6	390,0	433,7	441,2	478,2	489,8	527,0	564
+ netto renter og aksjeut- bytte fra utlandet	-10,6	-12,7	-13,0	-13,1	-9,5	-9,0	-9,6	-13,6	-17,7	-16
= NASJONALINNTEKT	269,0	294,6	329,6	376,8	424,2	432,2	468,6	476,3	509,3	548
+ netto stønader fra ut- landet	-2,8	-3,6	-4,2	-4,2	-4,8	-6,0	-6,6	-6,4	-6,6	-8
= DISPONIBEL INN- TEKT FOR NORGE	266,3	290,9	325,3	372,7	419,4	426,2	462,0	469,9	502,7	540

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Beregningsutvalgets anslag, i hovedsak basert på Salderingsproposisjonen 1991.

Disponibel inntekt for Norge defineres som innenlandsk, netto verdiskapning (nettonasjonalproduktet) pluss netto finansinntekter og stønader fra utlandet. Som tabell 1a viser er både nettofinansinntekter og netto stønader fra utlandet negative for Norge, hovedsakelig som en følge av netto utenlandsgjeld og u-hjelp. Disponibel inntekt for Norge viser hva landet har til disposisjon til privat og offentlig konsum og til sparing. For et land er sparing det samme som summen av netto realinvestering (økning av produksjonskapita-

len) og netto finansinvestering (økning av netto fordringer på utlandet).

Tabell 1a viser at disponibil inntekt for Norge i 1989 økte med ca. 7 prosent fra året før. For 1990 foreligger ikke regnskapstall, men de foreløpige anslagene i tabellene gir en vekst på 7½ pst. fra 1989 til 1990. Tallene er ikke korrigert for prisendringer og gir derfor ikke uttrykk for utviklingen i realverdien (kjøpekraften) av disponibil inntekt for Norge. I nasjonalregnskapet er det imidlertid ikke innført noe mål for disponibil inntekt

for Norge uttrykt i faste priser (faste kroner). I det følgende benyttes begrepet «disponibel realinntekt for Norge» for disponibel inntekt korrigert for prisendringer. Den prisindeks som brukes er nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, dvs. en prisindeks for konsum og netto realinvestering.

Tabell 1b viser den årlige veksten i disponibel realinntekt for Norge for årene 1981–1990 i følge nasjonalregnskapet, samt foreløpige

tall for veksten fra 1989 til 1990. Nasjonalregnskapsberegningene viser en vekst på 2,0 prosent i 1989. Den gjennomsnittlige, årlige veksten i disponibel realinntekt fra 1981 til 1989 har vært 1,3 prosent. Dette er betydelig lavere enn veksten fra 1975 til 1980 (4,6 prosent), og også lavere enn veksten fra 1970 til 1975 (3,5 prosent). Det er spesielt 1986 som trekker veksten på 80-tallet ned. Ser en på veksten fra 1981 til 1985 var nemlig gjennomsnittet 3,8 prosent.

Tabell 1b. Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent.

	Endring i perioden	Endring fra året før									
	1981- 1989	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988*	1989*	1990 ⁴⁾
Vekst i disponibel real- inntekt	12,3	2,5	-1,4	3,9	8,7	5,5	-5,3	-0,6	-2,9	2,0	3½
Bidrag til vekst fra: ²⁾											
Produksjonsvekst i utvin- ning og rørtransport av råolje og gass ³⁾	10,8	-1,2	0,0	2,6	2,4	0,6	1,4	1,4	1,0	2,2	2½
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³⁾	14,3	1,3	0,0	2,5	3,9	5,8	3,2	0,2	-1,7	-1,4	
Endring i bytteforholdet .	-11,6	2,4	-0,8	-1,3	2,1	-2,0	-10,1	-2,3	-1,5	1,9	¾
Endring i rente- og stø- nadsbalansen overfor ut- landet	-0,3	0,0	-0,5	0,1	0,2	1,0	0,1	0,1	-0,6	-0,7	¼

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Inntektstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, dvs. innenlandske sluttleveringer inkl. lagerendring, ekskl. kapitalslit.

²⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundning.

³⁾ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

⁴⁾ Se fotnote 1, tabell 1a.

Veksten i disponibel realinntekt for Norge kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet. Dette er vist i tabell 1b, der bidraget fra produksjonsveksten er oppdelt videre på oljevirksomhet og de øvrige næringer. Oljevirksomhet er definert som summen av næringene utvinning og rørtransport av olje og gass.

Bytteforholdet («terms of trade») beregnes som forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de varer og tjenester Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytte-

forholdet gjør at landet isolert sett må redusere konsum eller sparing, dvs. at disponibel realinntekt går ned.

Bytteforholdet har bidratt negativt til veksten i landets disponible realinntekt i perioden 1985 til 1988. Tabell 1b viser at i 1986 og 1987 ble hele det positive bidraget fra produksjonsutviklingen spist opp av en negativ utvikling i bytteforholdet overfor utlandet. I 1985 var det en generelt sterkere prisstigning på importerte varer og tjenester enn på eksporterte som førte til en negativ utvikling i bytteforholdet. I 1986 var det oljeprisene som trakk den gjennomsnittlige eksportprisen kraftig ned, samt at det var en devaluering dette året. Beregningene for 1987 viser en omtrent uendret pris på samlet eksport (en økning på 1,7 prosent), mens den gjennomsnittlige importprisen økte med 6,6 prosent.

Dette førte til at bytteforholdet ble forverret med 5 prosent. Det var særlig prisnedgangen på eksport av naturgass som bidro negativt, men også bytteforholdet for tjenester, utviklet seg negativt. I 1988 ble bytteforholdet ytterligere forverret med 3,4 prosent, men i 1989 ble bytteforholdet bedret med 3,6 prosent.

Figurene 1.1.a–1.1.c viser utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet siden 1970 for varer og tjenester i alt, for varer i alt, for tjenester, og for såkalte tradisjonelle varer. Forskjellen mellom «varer i alt» og «tradisjonelle varer» utgjøres av varene råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte import og eksport til oljevirksomheten («utradisjonelle varer»).

Mer enn hele forbedringen i bytteforholdet i årene rundt 1980 har gått tapt etter 1985. Et hovedtrekk siden 1970 er at bytteforholdet for tjenester har vært fallende nesten hele tiden fram til 1987, hovedsaklig på grunn av fall i fraktratene. For varer har bytteforholdet vært preget av oljeprissjokkene i 1973, 1979–1980 og 1986. Prisutviklingen på olje og gass bidro til en betydelig bedring i bytteforholdet for varer fram til 1984. I perioden 1984–1988 har olje- og gassprisene trukket gjennomsnittlig eksportpris kraftig ned. Den samlede forverring av bytteforholdet i 1988 på 3,4 pst. skyldtes både fall i oljeprisene – hvor Norge er nettoeksportør – og en økning på prisene på skip – hvor Norge er nettoimportør. Begge disse prisendringene trakk altså i retning av å forverre bytteforholdet for Norge i 1988. Derimot fikk vi en bedring i bytteforholdet for tradisjonelle varer og for tjenester i 1988.

I 1989 bedret bytteforholdet seg for tjenester og tradisjonelle varer, mens vi fikk en liten forverring for utradisjonelle varer. Til sammen ga dette en bedring i bytteforholdet på 3,6 prosent. Bedringen i bytteforholdet for tradisjonelle varer skyldes hovedsaklig en gunstig prisutvikling på metall, hvor Norge er nettoeksportør, mens hovedårsaken til bedringen for tjenester er økningen i fraktratene. For utradisjonelle varer hadde vi en økning i prisen på råolje og naturgass, men denne ble mer enn oppveid av prisøkning på importerte skip, slik at bytteforholdet for utradisjonelle varer alt i alt ble litt forverret.

Anslagene for 1990 viser fortsatt bedring i bytteforholdet som følge av prisvekst på råolje og naturgass.

Bidraget fra produksjonsveksten falt i årene 1986–1988, fra en topp i 1985 på 6,4 pst. Bidraget fra vekst i oljevirksomhet sto for det største positive bidraget fra produksjonsveksten i 1987, og det eneste positive bidraget i

1988, et bidrag på henholdsvis 1,4 og 1,0 pst. De øvrige næringene ga et bidrag til vekst i realdisponibel inntekt på 0,2 pst. i 1987, mens de i 1988 trakk veksten ned med 1,7 pst. Til sammenligning var den årlige, gjennomsnittlige veksten fra 1979 til 1986 2,9 pst., og i de tre siste av disse årene var den årlige, gjennomsnittlige veksten hele 4,3 pst. 1988 er også det første året siden beregningen startet (1971) at «øvrige næringer» har bidratt negativt til veksten i realdisponibel inntekt. De lave bidragene skyldes at økningen i eksporten ikke har vært sterk nok til å oppveie den svake utviklingen i den hjemmemarkedsorienterte produksjonen. Også i 1989 var bidraget fra «øvrige næringer» negativt (minus 1,4 pst.), mens oljevirksomheten bidro positivt med 2,2 pst. For 1990 har en foreløpig anslått bidraget fra alle næringer under ett til 2½ pst. Oljevirksomheten antas å stå for om lag ¼ av dette.

Fig. 1.1a: Bytteforholdet overfor utlandet.
Bytteforholdet i 1984 = 100

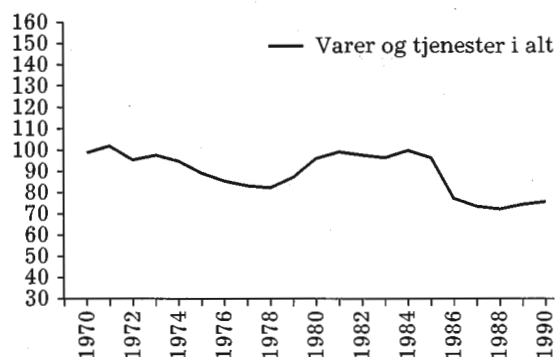

Fig. 1.1b: Bytteforholdet overfor utlandet.
Bytteforholdet i 1984 = 100

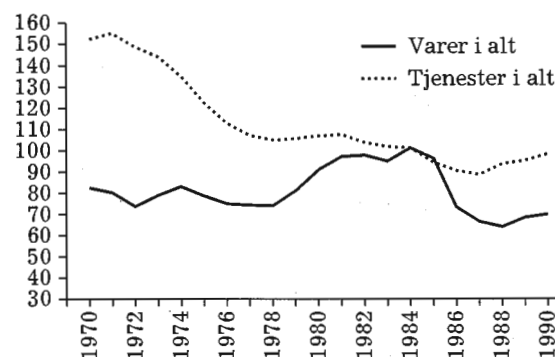
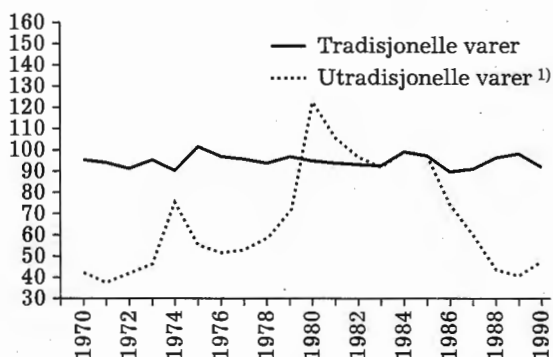

Fig. 1.1c: Bytteforholdet overfor utlandet.
Bytteforholdet i 1984 = 100

1) Råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte eksport og import til oljevirksomheten

2. FAKTORINNTEKT, LØNN OG DRIFTS-RESULTAT

I nasjonalregnskapet blir det for landet som helhet og for hver næring beregnet en faktorinntekt som gir uttrykk for den inntekten som tilfaller arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten beregnes som nettonasjonalprodukt (nettoproduktet for hver næring) fratrasket netto indirekte skatter. Faktorinntekten deles i lønnskostnader og restposten

driftsresultat. Lønnskostnadene omfatter lønn (inklusive andre sosiale utgifter) til lønsmottakere samt arbeidsgiveravgift til folketrygden og andre trygdeordninger. Driftsresultatet utgjør den beregnede inntekt av produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats.

Det er grunn til å understreke at de inntektsbegrepene som blir omtalt i dette avsnittet, omfatter inntekt før direkte beskatning. Dette gjelder både lønnskostnader og driftsresultat. I tillegg er det benyttet funksjonell og ikke institusjonell sektorinndeling. Det betyr at inntektene er gruppert etter de næringene hvor de er opptjent og ikke etter hvem de tilfaller. Driftsresultattallene gir derfor ikke direkte uttrykk for bedriftsøkonomisk lønnsomhet. Særlig rentebetalinger og direkte beskatning fører til at det er store ulikheter mellom inntektsberegninger etter funksjonelle og institusjonelle inndelinger. Inntektsberegningen etter institusjonell sektorinndeling omtales i avsnitt 1.3.

Ved vurdering av tallene i dette avsnittet, må en regne med til dels store feilmarginer. Dette gjelder spesielt for driftsresultatberegningene både totalt og fordelt på de enkelte næringene, fordi driftsresultatene beregnes som restposter. Usikkerheten er særlig knyttet til tallene for 1988 og 1989 der tallgrunnlaget ennå ikke er fullstendig.

Tabell 1c. Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner.

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988*	1989*
Nettonasjonalprodukt	243,7	279,6	307,3	342,6	390,0	433,7	441,2	478,2	489,8	527,0
- Netto indirekte skatter ...	29,1	33,9	38,1	45,3	52,5	64,1	70,4	76,0	73,2	69,5
= Faktorinntekt	214,6	245,7	269,2	297,3	337,5	369,6	370,8	402,2	416,6	457,5
Lønnskostnader	145,4	164,2	183,4	198,2	216,4	239,7	271,4	306,3	323,9	327,8
Driftsresultat	69,2	81,6	85,8	99,0	121,2	129,9	99,4	95,9	92,7	129,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall.

Tabell 1d. Faktorinntektsutviklingen. Prosent.

Utviklingen i	Årlig endring			Endring fra året før						
	1970-75	1975-80	1980-85	1983	1984	1985	1986	1987	1988*	1989*
Nettonasjonalprodukt	13,1	13,8	12,2	11,5	13,8	11,2	1,7	8,4	2,4	7,6
Faktorinntekt	13,6	14,2	11,5	10,4	13,5	9,5	0,3	8,5	3,6	9,8
Lønnskostnader	15,5	11,0	10,5	8,1	9,1	10,8	13,2	12,9	5,7	1,2
Driftsresultat	8,0	23,3	13,4	15,4	22,3	7,2	-23,5	-3,5	-3,3	39,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall.

Utviklingen i opptjente inntekter i løpende priser for en del hovedstørrelser er satt opp i tabellene 1c og 1d. Tallene refererer seg til hele økonomien inklusive oljevirksomheten, og den svake utviklingen i faktorinntekten i 1986 kan derfor i stor grad forklares med prisutviklingen på olje og gass. Fra 1987 til 1988 vokste faktorinntekten med 3,6 pst. Det er en god del lavere vekst enn i de fleste av årene på 1980-tallet. Beregningene for 1989 tyder på at veksten i den nominelle faktorinntekten har tatt seg opp igjen til i underkant av 10 pst.

Fra 1987 til 1988 økte de totale lønnskostnadene med 5,7 pst., mens veksten fra 1988 til 1989 er beregnet til vel 1 pst. Den avtagende veksten må sees i sammenheng med nedgang i sysselsettingen i de to årene kombinert med effekter av inntektsreguleringen.

Etter et kraftig fall i driftsresultatet fra 1985 til 1986, utløst av oljeprisfallet, fortsatte nedgangen i 1987 og 1988, men med minsket styrke. For 1989 er driftsresultatet beregnet til omtrent samme nivå som i 1985, dvs. en vekst på 40 pst. fra 1988.

Nettonasjonalproduktet anslås til å øke med 7 pst. fra 1989 til 1990. I samme periode kan timelønnsveksten anslås til om lag 5 pst. Kombinert med en reduksjon i utførte timeverk for lønnstakere på anslagsvis 1 pst., kan veksten i lønnskostnader totalt anslås til 4 pst.

Det er ennå ikke laget gjennomarbeidet anslag for driftsresultat i norsk næringsliv i 1990. Legger en imidlertid til grunn om lag uendrede netto indirekte skatter fra 1989 til 1990, får vi frem en betydelig vekst i driftsresultatet i 1990. En vesentlig del av denne veksten skriver seg fra oljevirksomheten.

Endringer i funksjonell inntektsfordeling

Figur 1.2 viser hvordan utviklingen i lønnskostnader og driftsresultat har endret den funksjonelle inntektsfordelingen over tid. I næringsvirksomhet (bedrifter) utgjorde lønnskostnadsandelen i perioden 1971–78 over 70 pst. av faktorinntekten. Lønnskostnadsandelen nådde et toppnivå i 1977 med vel 77 pst. Fra 1977 til og med 1984 avtok andelen gradvis og var i første halvdel av 1980-årene under 60 pst. Etter 1984 har lønnskostnadsandelen økt til nær 72 pst. i 1988. Foreløpige beregninger tyder på at andelen igjen ble redusert til om lag 65 pst. i 1989.

Over tid vil lønnskostnadsandelen påvirkes både av endringer i forholdet mellom lønnskostnader og faktorinntekt i de enkelte næringer og av lønnskostnadenes og fakto-

rintektenes fordeling på de ulike næringer. Blant annet kan utviklingen i oljevirksomheten, hvor lønnsandelen er svært lav, i høy grad forklare forløpet på kurvene i figur 1.2 etter 1977. I figur 1.3 er derfor gjengitt utviklingen i lønnskostnadsandelen i næringsvirksomhet utenom oljevirksomhet og i industri utenom oljeraffinerier. Fram til 1977 lå lønnskostnadsandelen for næringsvirksomhet utenom oljevirksomhet på om lag samme nivå som for næringsvirksomhet totalt. Etter 1977 har lønnskostnadsandelen for næringsvirksomhet utenom oljevirksomhet avtatt mindre enn for næringsvirksomhet totalt, og andelen har holdt seg i overkant av 70 pst. Som for næringsvirksomhet totalt økte den i perioden 1984–1987, fra om lag 70 til 75 pst. I 1988 var andelen noe lavere og den fortsatte å falle i 1989 til 70 pst. For industrien utenom oljeraffinerier var økningen i lønnskostnader som andel av faktorinntekten om lag den samme som i næringsvirksomhet utenom oljevirksomhet i årene 1984–1987. De foreløpige tallene for 1989 tyder på at lønnskostnadsandelen for industrien utenom oljeraffinerier falt til vel 71 pst., som er det laveste nivået i perioden etter 1970.

Figur 1.4 viser utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekt for fastlands-Norge eksklusive offentlig forvaltningsvirksomhet. Næringene er gruppert etter konkurranstype. De skjermede næringene utenom offentlig forvaltningsvirksomhet har hatt en relativ stabil lønnskostnadsandel. Den varierte mellom 70 og 73 pst. i perioden fra 1972 til 1980. Fra 1980 til 1985 falt andelen svakt til i underkant av 70 pst., mens den fra 1985 til 1988 igjen økte til nærmere 74 pst. Beregninger viser at lønnskostnadsandelen i skjermede næringer falt fra 1988 til 1989, men fortsatt holdt seg over 70 pst. Av figuren ser en at lønnskostnadsandelen i utekonkurrerende næringer er sterkt preget av konjunkturelle bevegelser. For utekonkurrerende næringer utenom utenriks sjøfart og oljeboring steg andelen fra 67 pst. i 1985 til over 76 pst. i 1986 for deretter å falle i 1987 og videre til 56 pst. i 1988. I 1989 falt lønnskostnadsandelen i utekonkurrerende næringer til vel 48 pst. Hjemmekonkurrerende næringer har en mer stabil lønnskostnadsandel enn utekonkurrerende. Andelen avtok svakt i perioden 1984–1986 for så å øke til mellom 74 og 75 pst. i 1987. I 1988 økte andelen til vel 77 pst. for så å bli redusert til vel 75 pst. i 1989.

Fig. 1.2: Lønnskostnadsandel for alle næringer og næringsvirksomhet.
Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt.

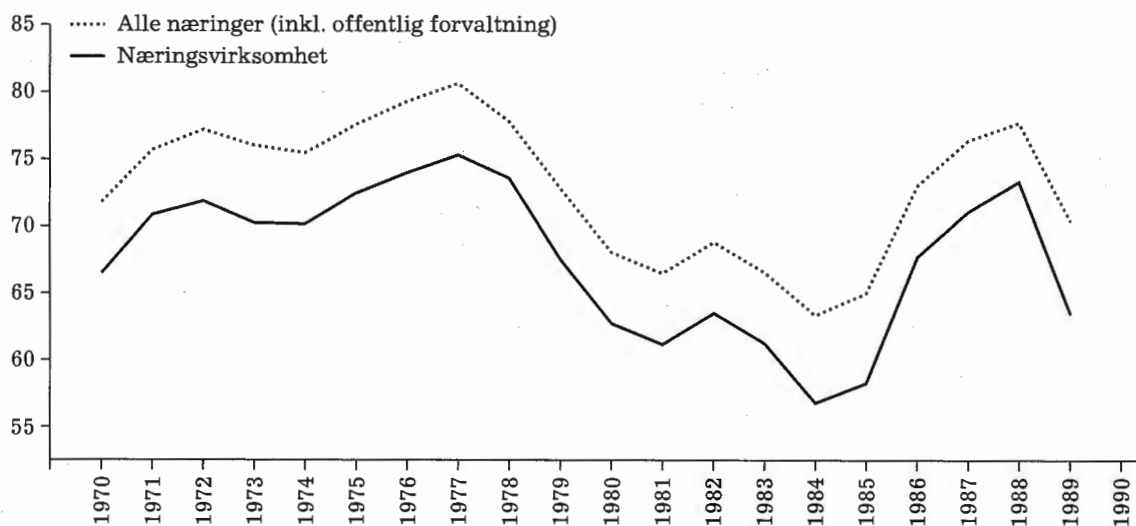
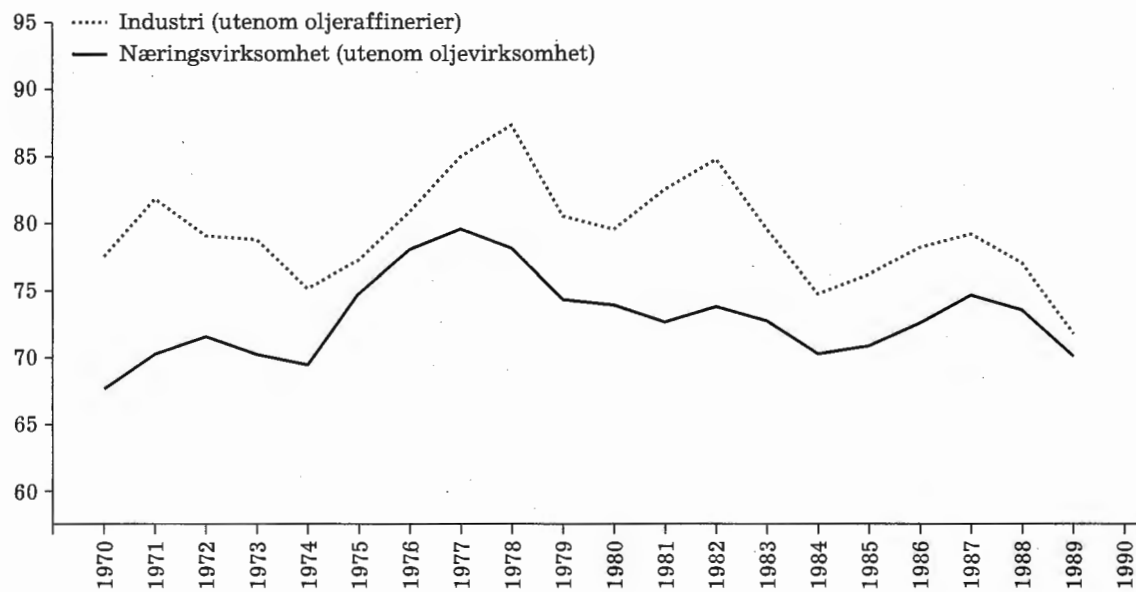
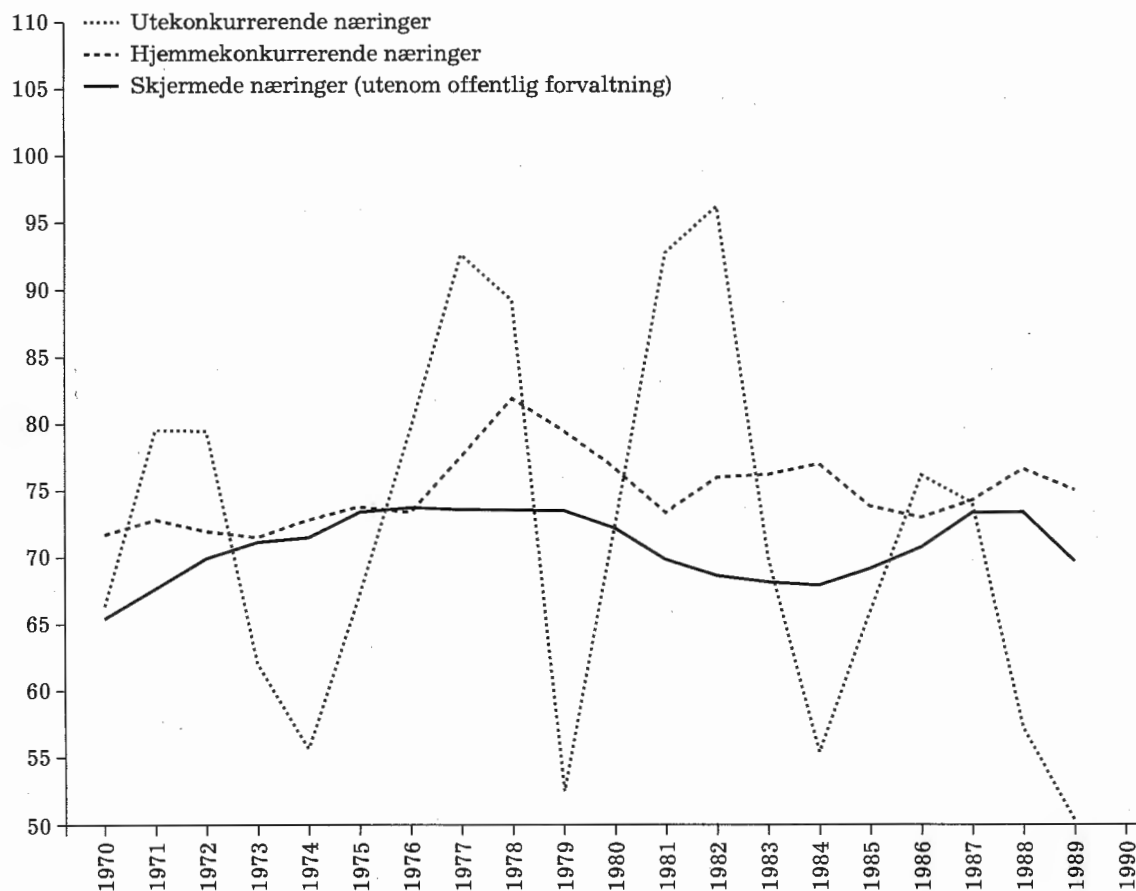

Fig. 1.3: Lønnskostnadsandel for næringsvirksomhet utenom oljevirksomhet og for industri utenom oljeraffinerier. Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991

Fig. 1.4: Lønnskostnadsandel for næringsvirksomhet etter konkurransetype. Fastlands-Norge.
Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt.

Tabell 1e. Lønnskostnader etter næring 1980–1989. Milliarder kroner.¹⁾

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988*	1989*
Lønnskostnader	145,4	164,2	183,3	198,2	216,4	239,7	271,4	306,3	323,9	327,7
Næringsvirksomhet	108,8	121,7	134,8	144,6	157,9	175,5	200,4	225,6	237,4	235,7
Primærnæringer	1,2	1,4	1,4	1,5	1,7	2,0	2,2	2,4	2,5	2,5
Jordbruk	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
Skogbruk	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,9	0,9	1,1	1,0	1,0
Fiske og fangst	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,6	0,7	0,8	0,9	0,9
Oljeutvinning og rør- transport	1,4	1,8	2,6	3,1	4,2	5,2	5,9	6,6	7,1	7,5
Utvinning av råolje og naturgass	1,4	1,8	2,6	3,0	4,1	5,1	5,8	6,5	7,0	7,4
Rørtransport	—	—	—	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Industri og bergverksdrift	35,0	38,5	40,8	42,4	46,0	50,5	56,0	62,0	62,0	60,9
Bergverksdrift	0,8	0,9	0,9	0,9	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,1
Skjernet industri	7,5	8,4	9,1	10,1	11,0	12,1	13,8	15,7	16,2	16,3
Utekonkurrerende industri	6,0	6,6	6,6	6,8	7,5	8,0	8,7	9,4	9,8	10,0
Hjemmekonkurrerende industri	20,7	22,6	24,2	24,6	26,5	29,3	32,3	35,6	34,9	33,5
Elektrisitetsforsyning	1,8	2,1	2,4	2,6	2,8	3,2	3,6	4,1	4,4	4,5
Bygge- og anleggsvirk- somhet	12,7	13,2	14,7	16,2	17,2	18,5	22,1	26,9	29,0	26,3
Varehandel	18,8	20,9	23,4	24,9	27,3	30,6	35,5	39,7	42,6	43,2
Utenriks sjøfart og oljeboring	5,4	6,5	6,8	6,8	6,8	6,3	6,0	4,6	5,0	6,3
Utenriks sjøfart	4,9	5,8	5,8	5,9	5,8	5,2	5,0	3,7	3,9	5,1
Oljeboring	0,5	0,7	1,0	0,9	1,0	1,1	0,9	0,9	1,1	1,2
Samferdsel	13,2	14,9	16,8	18,0	19,1	21,0	23,9	27,2	28,3	28,4
Boligtjenester	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4
Annen næringsvirksomhet	19,1	22,2	25,7	28,9	32,6	38,0	45,0	51,8	56,1	55,8
Hotell og restaurantdrift	2,5	3,0	3,4	3,8	4,3	4,8	6,0	7,1	7,3	7,4
Finansiell tjenesteyting ... Forretningsmessig tjenes- teyting og utleie- virksomhet	4,9	5,7	6,7	7,6	8,5	9,9	11,6	13,1	14,6	14,3
Tjenesteyting ellers	3,5	4,4	5,3	6,1	7,6	9,7	11,6	13,8	15,4	15,4
Tjenesteyting ellers	8,2	9,1	10,3	11,4	12,2	13,6	15,7	17,8	18,9	19,0
Offentlig forvaltnings- virksomhet	36,6	42,5	48,5	53,6	58,5	64,2	71,1	80,7	86,5	92,1
Statlig forvaltnings- virksomhet	12,5	14,6	16,4	17,8	18,9	20,2	22,2	24,8	26,4	27,9
Kommunal forvaltnings- virksomhet	24,1	27,9	32,1	35,8	39,6	44,0	48,8	55,9	60,2	64,1
MEMO:										
Fastlands-Norge	138,6	155,8	173,9	188,3	205,4	228,2	259,6	295,1	311,7	314,0
Skjermede næringer	110,3	124,7	141,2	154,9	169,1	188,3	215,7	247,0	264,1	267,5
Utekonkurrerende næringer	6,8	7,4	7,5	7,7	8,6	9,1	9,9	10,6	10,9	11,1
Hjemmekonkurrerende næringer	21,5	23,7	25,5	25,7	27,7	30,8	34,0	37,5	36,8	35,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall.

¹⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundinger.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991

Tabell 1f. Driftsresultat etter næring 1980–1989. Milliarder kroner.¹⁾

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988*	1989*
Driftsresultat	69,2	81,6	85,8	99,0	121,2	129,9	99,4	95,9	92,7	129,7
Næringsvirksomhet	77,9	92,9	100,1	115,0	136,6	145,3	119,7	120,2	117,3	156,0
Primærnæringer	9,9	11,7	12,5	12,2	13,9	14,0	14,3	15,6	15,3	15,8
Jordbruk	7,6	8,5	9,7	8,9	10,2	9,9	9,7	10,6	10,2	11,3
Skogbruk	1,1	1,5	1,5	1,3	1,6	1,6	1,8	2,1	2,7	3,0
Fiske og fangst	1,2	1,7	1,3	2,0	2,1	2,5	2,8	2,9	2,0	1,5
Oljeutvinning og rør- transport	32,0	37,3	38,9	45,9	56,0	59,9	24,5	22,1	11,7	31,8
Utvinning av råolje og naturgass	30,6	35,6	37,3	45,0	55,6	59,2	21,3	18,7	9,2	29,1
Rørtransport	1,4	1,7	1,6	0,9	0,4	0,7	3,2	3,4	2,5	2,7
Industri og bergverksdrift	8,8	7,6	7,2	10,7	15,1	15,3	15,3	15,9	18,3	24,0
Bergverksdrift	—	0,3	0,2	0,4	0,5	0,3	0,5	0,5	0,4	0,5
Skjermet industri	1,5	1,8	2,0	2,8	3,5	4,1	4,5	4,5	4,2	5,2
Utekonkurrerende industri	2,9	0,3	—	2,8	6,5	4,2	2,5	3,2	8,0	11,4
Hjemmekonkurrerende industri	4,4	5,2	5,0	4,7	4,6	6,7	7,8	7,7	5,7	6,9
Elektrisitetsforsyning	2,1	3,6	4,6	6,3	7,5	7,6	7,8	8,2	9,6	11,3
Bygge- og anleggsvirk- somhet	1,2	1,6	2,2	2,2	1,9	2,6	3,3	4,5	4,4	2,3
Varehandel	4,3	6,5	7,6	7,5	8,0	6,7	6,1	2,6	1,1	2,4
Utenriks sjøfart og oljeboring	-0,5	-0,4	-3,0	-4,7	-2,5	-1,1	-0,3	-2,2	-1,7	0
Utenriks sjøfart	-0,8	-2,1	-5,0	-6,5	-4,0	-2,1	-0,1	-1,4	-0,5	0,8
Oljeboring	0,3	1,7	2,0	1,8	1,5	1,0	-0,2	-0,8	-1,2	-0,8
Samferdsel	-2,1	-1,7	-1,6	-0,3	—	-1,3	-1,5	-2,9	-0,7	1,4
Boligtjenester	6,4	7,4	8,6	9,6	10,8	11,9	12,8	13,7	15,9	18,5
Annen næringsvirksomhet	15,8	19,3	23,1	25,6	25,9	29,7	37,2	42,6	43,5	48,6
Hotell og restaurantdrift	0,5	0,7	0,9	1,3	1,4	1,6	1,7	2,0	1,9	2,3
Finansiell tjenesteyting ... Forretningsmessig tjenes- teyting og utleie- virksomhet	5,1	7,0	8,6	9,2	7,7	8,1	12,7	16,7	15,5	18,3
Tjenesteyting ellers	4,6	5,2	6,3	6,9	8,1	9,8	10,7	10,8	11,1	11,4
Tjenesteyting ellers	4,9	5,6	6,4	7,3	8,2	8,7	12,1	13,1	15,0	16,6
Offentlig forvaltnings- virksomhet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Korreksjonsposter	-8,7	-11,3	-14,3	-16,0	-15,4	-15,4	-20,3	-24,3	-24,6	-26,3
MEMO:										
Fastlands-Norge	37,7	44,7	49,9	57,9	67,6	71,2	75,1	76,0	82,7	97,9
Skjermede næringer	28,2	35,6	41,9	46,7	52,3	55,9	59,6	59,5	63,5	74,6
Utekonkurrerende næringer	2,9	0,6	0,2	3,2	7,0	4,5	3,0	3,7	8,4	11,9
Hjemmekonkurrerende næringer	6,6	8,5	7,8	7,9	8,3	10,8	12,5	12,8	10,8	11,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

¹⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundinger.

Lønnskostnader etter næring

Tabell 1e viser lønnskostnader i milliarder kroner fordelt etter næring de siste 10 år. De samlede lønnskostnadene i 1989 er anslått til 327,7 milliarder kroner, mens lønnskostnadene i næringsvirksomhet er anslått til 235,7 milliarder kroner. Fra 1988 til 1989 vokste de samlede lønnskostnadene med 1,2 pst., mens lønnskostnadene i næringsvirksomhet ble redusert med 0,7 pst. Dette er den svakeste utviklingen i lønnskostnadene som er observert siden 1950, med unntak av 1979.

Den største prosentvise nedgangen i lønnskostnadene i 1989 fant sted i bygge- og anleggsvirksomhet, med over 9 prosents reduksjon fra året før. Den viktigste årsaken er nedgangen i sysselsettingen, som målt i utførte timeverk ble redusert med om lag 12 pst. Også i skogbruk, hjemmekonkurrerende industri og bergverksdrift, finansiell og forretningsmessig tjenesteyting var det i 1989 en nedgang i lønnskostnadene fra året før. I alle disse næringene ble også sysselsettingen redusert.

Lønnskostnadene økte i 1989 klart sterkest i utenriks sjøfart, der en kom opp på omtrent samme nivå som i 1985. Den viktigste forklaringsfaktoren er den markante økningen i sysselsettingen, der den negative utviklingen pga. sterk utflagging i perioden 1984–1987 ble snudd med opprettelsen av NIS.

Blant næringene som hadde vekst i lønnskostnadene i 1989 var det jordbruk, oljevirk-somhet, utekonkurrerende industri, elektris-
tetsforsyning samt hotell- og restaurantdrift som opplevde høyere vekst enn gjennomsnit-tet for den totale lønnskostnadsutviklingen. Imidlertid hadde ingen av dem sterkere vekst enn offentlig forvaltningsvirksomhet.

I offentlig forvaltning økte lønnskostnad-ene med 6,4 pst. fra 1988 til 1989, 6,1 pst. i statlig forvaltning og 6,6 pst. i kommunal for-
valtning. Til forskjell for de aller fleste nærin-
gene vokste sysselsettingen i den offentlige
forvaltningen, sterkest i kommunal forvalt-
ning med nesten 2 pst.

Driftsresultat etter næring

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser et samlet driftsresultat for 1989 på 129,3 milliar-
der kroner, det høyeste etter 1985 som var et
historisk toppår. Veksten fra 1988 til 1989 var
på nesten 40 pst.

Fra 1985 til og med 1988 gikk det totale driftsresultatet ned med over 37 milliarder kroner, som i stor grad skyldtes inntektssvik-
ten i oljevirk-somheten etter prisfallet på olje

og gass. I 1985 svarte oljevirk-somheten for 46,1 pst. av samlet driftsresultat, mens ande-
len i 1988 var nede i kun 12,6 pst. I 1989 ble
andelen nær fordoblet sammenlignet med
året før, etter en vekst i oljevirk-somhetens
driftsresultat på 20 milliarder kroner.

Tabell 1f viser driftsresultatet fordelt etter næring de 10 siste årene. Driftsresultatet for fastlands-Norge er i 1989 beregnet til 97,9 mil-
liarder kroner, en økning på over 18 prosent
fra året før. Målt i prosent var veksten kraf-
tigst i utekonkurrerende næringer, mens de
skjermede næringene kom gunstigst ut målt
med veksten i antall kroner. For de hjemme-
konkurrerende næringene holdt driftsresul-
tatet seg i 1989 omtrent på nivå med gjen-
snomsnittet for perioden 1985 til 1988.

Den relativt sterke veksten i driftsresulta-
tet i utekonkurrerende industri i 1988 og 1989
kan tilskrives en svært gunstig prisutvikling
på produktene kombinert med en moderat
lønnsvekst. I skjermet industri var utviklin-
gen i 1989 svakere, men driftsresultatet nåd-
de likevel et historisk toppnivå på vel 5 milli-
arder kroner, etter å ha variert mellom 4 og
4,5 milliarder kroner i de 4 foregående årene.
Som i skjermet industri økte driftsresultatet i
hjemmekonkurrerende industri også med
om lag 1 milliard kroner fra 1988 til 1989. Re-
sultatet for 1989 er dermed omtrent som gjen-
snomsnittet for årene 1985 til 1988 for denne
næringsgruppen.

I bygge- og anleggsvirksomhet ble drifts-
resultatet nær halvert fra 1988 til 1989 til tross
for nedgang i lønnskostnadene. Årsaken er
den klare produksjonssvikten med et fall på
15 prosent i bruttoproduktet målt i faste pris-
er.

Driftsresultatet i varehandel økte fra 1,1 til
2,4 milliarder kroner i henholdsvis 1988 og
1989 etter en vedvarende svekkelse siden
1984. Ettersom den volummessige produk-
sjonsutviklingen i denne næringen var nega-
tiv, skyldes bedringen i driftsresultatet i 1989
en kombinasjon av økte avansemarginer og
moderat lønnskostnadsutvikling.

Utviklingen i utenriks sjøfart har på stør-
stedelen av 1980-tallet vært preget av stadig
forverring av driftsresultat. Trenden ble
snudd i 1988 og i 1989 er det foreløpig be-
regnet et positivt driftsresultat på i under-
kant av 1 milliard kroner. Dette skyldes ho-
vedsakelig generell vekst i næringen, men
høye fraktrater, lave bunkerpriser og gunstig
lønnskostnadsutvikling har også vært av be-
tydning.

I finansiell tjenesteyting er nedgangen i
driftsresultatet fra 1987 til 1988 etterfulgt av
en klar oppgang i 1989. Også for denne næ-
ringen kan den positive utviklingen tilskrives

en kombinasjon av økte produktpriser (rentemargin) og nedgang i lønnskostnadene. Her gjøres det oppmerksom på at driftsresultatet ikke påvirkes av de fordringstap som finansinstitusjonene har vært utsatt for de seneste årene.

3. DEN INSTITUSJONELLE INNTEKTSFORDELINGEN

I dette avsnittet presenteres det beregninger av inntektsutviklingen basert på en institusjonell inndeling av økonomien. Det betyr

at disponibel inntekt for Norge er gruppert etter hvem den tilfaller og ikke hvor den oppjøres. Denne delen av nasjonalregnskapet omtales som inntektsregnskapet og er fortsatt under oppbygging i Statistisk sentralbyrå. Usikkerheten er derfor stor for en del av tallene som presenteres i dette avsnittet.

Tabell 1g viser hvordan disponibel inntekt for Norge har fordelt seg på fire hovedgrupper av institusjonelle sektorer for årene 1980–1989, illustrert med tall i milliarder kroner og prosentvis fordeling.

Tabell 1g. Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Milliarder kroner og prosentvis fordeling.

	1980*	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*
Milliarder kroner										
Offentlig forvaltning	78,9	87,1	94,9	104,3	127,3	153,1	142,7	156,9	154,2	156,5
Finansinstitusjoner	4,9	7,2	9,1	9,9	5,4	4,6	9,5	17,6	13,1	13,2
Offentlig eide banker	3,1	4,3	5,8	5,7	1,4	0,9	3,5	8,4	3,8	-0,2
Private finansinstitusjoner	1,7	2,8	3,3	4,2	4,0	3,8	6,0	9,3	9,4	13,4
Ikke-personlige foretak	7,9	9,5	4,7	9,4	17,4	22,5	10,9	7,0	5,3	19,8
Husholdninger	140,0	162,5	182,2	201,7	222,6	239,2	262,9	280,5	297,2	313,2
Disponibel inntekt for Norge	231,7	266,3	290,9	325,3	372,7	419,4	426,1	462,0	469,9	502,7
Prosentvis fordeling										
Offentlig forvaltning	34,0	32,7	32,6	32,0	34,2	36,5	33,5	34,0	32,8	31,1
Finansinstitusjoner	2,1	2,7	3,1	3,0	1,4	1,1	2,2	3,8	2,8	2,6
Offentlig eide banker	1,3	1,6	2,0	1,7	0,4	0,2	0,8	1,8	0,8	0,0
Private finansinstitusjoner	0,8	1,1	1,1	1,3	1,1	0,9	1,4	2,0	2,0	2,7
Ikke-personlige foretak	3,4	3,6	1,6	2,9	4,7	5,4	2,6	1,5	1,1	3,9
Husholdninger	60,4	61,0	62,6	62,0	59,7	57,0	61,7	60,7	63,3	62,3
Disponibel inntekt for Norge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

Offentlig forvaltning

Offentlig forvaltning består av stats-, trygde-, og kommuneforvaltningen. Disponibel inntekt i denne hovedgruppen har utgjort om lag 1/3 av landets samlede disponible inntekt i hele perioden. Inntektene består i hovedsak av direkte og indirekte skatter, mens utgiftene som kommer til fradrag i beregningen av disponibel inntekt stort sett er subsidier og direkte stønader til husholdningene.

Fra 1980 til 1989 var den årlige, gjennomsnittlige veksten i offentlig forvaltnings dis-

ponible inntekt 7,9 pst., mot 9,0 pst. for landet som helhet. I femårsperioden fra 1978 til 1983 var den gjennomsnittlige, årlige vekst i disponibel inntekt i offentlig forvaltning 14,8 pst., mot 13,9 pst. for hele Norge. I denne perioden var det spesielt året 1980 som trakk den gjennomsnittlige inntektsveksten opp, da disponibel inntekt i offentlig forvaltning økte fra 57,9 milliarder til 78,9 milliarder kroner, en vekst på 36,2 pst. Dette skyldtes i stor grad en sterk økning i skatt og avgift på utvinning av råolje og naturgass.

Etter 1983 (1984–1989) har den gjennom-

snittlige, årlige veksten i disponibel inntekt i offentlig forvaltning vært 8,5 pst., mot 9,1 pst. for landet under ett. Veksten i disponibel inntekt var særlig sterk i 1984 og 1985, noe som både skyldtes større skatteinntekter som følge av det økte aktivitetsnivået i økonomien, og en forholdsvis sterk økning i oljeskattene. Som en følge av fallet i oljeprisen, og dermed reduserte oljeskatter, falt i 1986 den disponible inntekt i offentlig forvaltning med nesten 7 pst. I 1987 tok forvaltningens disponible inntekt seg opp igjen til omtrent samme nivå som i 1985. I 1988 og 1989 viste forvaltningens disponible inntekt henholdsvis 1,7 pst. nedgang og 1,5 pst. vekst fra året før.

Finansinstitusjoner

Finansinstitusjonene består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringsselskap, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner. Fra 1980 til 1989 vokste finansinstitusjonenes disponible inntekt med gjennomsnittlig 11,8 pst. årlig.

Det er naturlig å skille mellom privat og offentlig eide institusjoner. De private – som domineres av forretnings- og sparebanker –

hadde fra 1980 til 1989 en gjennomsnittlig, årlig vekst i disponibel inntekt på ca. 25 pst. Dette dekker imidlertid over store variasjoner fra år til år:

I 1980 falt undergruppens disponible inntekt noe, for så øke med over 62 pst. året etter. I 1982 og 1983 lå igjen den årlige veksten i disponibel inntekt forholdsvis nær gjennomsnittet i perioden (ca. 22 pst.). Deretter falt undergruppens disponible inntekt med ca. 5 pst. årlig to år på rad, for så å vokse med henholdsvis 58 pst. i 1986 og 49 pst. i 1987. Veksten i 1987 er usikker; se fotnote til tabell 1h. I 1988 var veksten nede i bare 1 pst. De foreløpige nasjonalregnskapstallene for 1989 viser igjen kraftig vekst: 43 pst. I denne forbindelse er det viktig å understreke at finansinstitusjonenes tap på utlån (og andre aktiviteter) ikke kommer med her – det regnes som omvurdering av fordringer/gjeld, og hører hjemme i et kapitalregnskap.

Tabell 1h viser hvordan driftsresultat, netto renteinntekter og andre inntekter har bidratt til de årlige endringene i disponibel inntekt for private finansinstitusjoner.

Tabell 1h. Årlig endring i disponibel inntekt for private finansinstitusjoner. Millioner kroner.

	1980*	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987* ¹⁾	1988*	1989*
Disponibel inntekt	- 70	1 097	509	867	- 217	-220	2 192	3 303	98	4 037
Bidrag fra:										
Driftsresultat	-695	- 580	-1 030	-1 012	-1 035	- 49	- 315	- 735	-1 907	147
Netto renteinntekt	658	1 823	1 520	1 818	1 181	759	2 212	3 203	1 916	4 063
Andre inntekter, netto	- 33	- 156	19	61	- 363	-931	295	835	89	- 173

¹⁾ Pga. mangelfull statistikk for forretnings- og sparebanker i 1987 er tallene for dette året beheftet med meget stor usikkerhet.

I gruppen av offentlige finansinstitusjoner er Norges Bank dominerende. Fra 1980 til 1988 var disse finansinstitusjonenes gjennomsnittlige, årlige vekst i disponibel inntekt 2 pst. Fra 1988 til 1989 falt disponibel inntekt dramatisk, slik at disponibel inntekt for offentlige finansinstitusjoner i alt var negativ i 1989. Dette skyldes i sin helhet at Norges Banks netto renteinntekter gikk ned. Derimot hadde statsbankene (ekskl. Norges Bank) meget sterk vekst i 1989, i likhet med årene 1980 og 1987. Til gjengjeld opplevde de sterke fall i disponibel inntekt i 1985 og 1986. I 1980 hadde også Norges Bank en kraftig økning i renteinntekter fra valutareservene. En sterk vekst i Norges Banks renteutgifter til

statskassen, sammen med en ny føring av Norges Banks overføringer til statskassen, gjorde at de offentlige finansinstitusjonenes disponible inntekt i 1984 falt til en firedel av nivået året før. Norges Banks renteutgifter til statskassen ble doblet i 1985, og på ny doblet i 1986. I 1986 ble imidlertid den sterke veksten i sentralbankens renteutgifter til statskassen mer enn oppveid av økningen i dens renteinntekter. Undergruppens disponible inntekt økte sterkt i både 1986 og 1987 – hovedsakelig som følge av den kraftige veksten i Norges Banks renteinntekter. I 1988 ble offentlige finansinstitusjoners disponible inntekt mer enn halvert i forhold til året før, og i 1989 ble disponibel inntekt negativ. For beg-

ge disse årene kan hele fallet føres tilbake til Norges Bank.

Ikke-personlige foretak (selskaper)

Selskapssektoren består av statseide foretak (inkl. statens forretningsdrift ekskl. offentlig eide banker), kommuneforetak og private ikke-personlige foretak. Private ikke-personlige foretak er foretak med begrenset ansvar, så som aksjeselskaper, andelslag, borettslag o.l. Private og statlige aksjeselskaper dominerer denne sektoren.

Tabell 1i viser hovedpostene i inntektskontoen for ikke-personlige foretak. Sektoren fikk sin disponible inntekt halvert fra 1981 til

1982 som følge av fall i disponibel inntekt for de private ikke-personlige foretakene. Vekst i driftsresultatet førte til kraftig økning i sektorens disponible inntekt både i 1983, 1984 og 1985, mens disponibel inntekt ble halvert i 1986. Hovedårsaken til dette fallet var at driftsresultatet falt kraftig i oljevirksomheten, mens utgiftene fortsatt vokste. Nedgangen i driftsresultatet fortsatte, om enn i mindre grad, i 1987 og 1988. Men i 1989 ble nedgangen avløst av kraftig vekst. Dette skyldtes vekst i driftsresultatet for private ikke-personlige foretak, kombinert med kraftig økning i driftsresultatet for statens direkte deltakelse i oljevirksomheten, som inngår i Statens forretningsdrift.

Tabell 1i. *Inntekter og utgifter for ikke-personlige foretak inkl. Statens forretningsdrift. Milliarder kroner.*

	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*
Inntekter	72,8	77,6	92,6	112,4	127,0	106,5	108,7	113,2	147,5
Driftsresultat	55,0	57,2	68,9	88,2	95,7	62,1	56,5	52,2	83,3
Renteinntekter	6,2	8,3	9,1	9,0	14,7	22,3	23,2	26,6	34,8
Andre inntekter ¹⁾	11,6	12,1	14,6	15,2	16,6	22,1	29,0	34,5	29,5
Utgifter	63,4	72,8	83,2	95,0	104,6	95,6	101,6	107,9	127,8
Direkte skatter og trygdepremier	25,8	27,6	32,0	38,4	47,2	19,5	18,3	15,3	20,4
Renteutgifter	24,6	29,7	32,2	36,1	37,7	51,6	56,0	64,0	76,3
Andre utgifter ¹⁾	13,0	15,5	18,9	20,5	19,7	24,4	27,3	28,6	31,1
Disponibel inntekt	9,5	4,7	9,4	17,4	22,5	10,9	7,0	5,3	19,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall.

¹⁾ Inkluderer aksjeutbytte inntekt/utgift, utbytte på eierkapital i statsforetak og kommunale foretak, samt skadeforsikringspremier-/erstatninger.

Husholdninger

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge. Den omfatter også selvstendig næringsdrivende som driver ikke-finansiell aktivitet i egen regi, og som ikke er inkludert i foretakssektoren.

Husholdningssektoren er den klart største av de institusjonelle hovedsektorene målt ved disponibel inntekt. Av tabell 1g framgår at i perioden 1980–1989 har mellom 57 og 63 pst. av Norges disponible inntekt tilfalt husholdningene.

I 1988 vokste husholdningenes disponible inntekt (løpende priser) med 6,0 pst., og i 1989 med 5,4 pst. Den gjennomsnittlige, årlige veksten fra 1978 til 1987 var 9,9 pst. Siden 1981 – da veksten var 16,1 pst. – har veksten

vært avtakende fram til 1986, for deretter å øke noe i 1986. I 1987 var veksten noe lavere igjen (6,7 pst. mot 9,9 pst. i 1986), og altså enda lavere i 1988 og 1989. Beregningsutvalgets anslag for 1990 tyder på at veksten dette året blir noe sterkere enn i 1989 – omtrent 7 pst.

Veksten i husholdningenes disponible inntekt lå under veksten i disponibel inntekt for Norge i årene 1983–1985. I 1986 økte imidlertid landets disponible inntekt (løpende priser) svært lite i forhold til året før, slik at husholdningenes andel av disponibel inntekt for Norge økte med 4,7 prosentpoeng til 61,7 pst. I 1987 var igjen veksten i husholdningenes disponible inntekt lavere enn veksten for landet som helhet, og husholdningenes andel av disponibel inntekt falt til 60,7 pst. I 1988

økte husholdningenes andel av disponibel inntekt til 63,3 pst., for så å falle til 62,3 pst. i 1989.

Tabell 1j viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på de ulike postene for årene 1981–1989, med anslag for 1990. I forhold til konvensjonene i nasjonalregnskapet er arbeidsgiveravgift trukket ut både på inntektsiden (lønn) og utgiftssiden (direkte skatter og trygdepremier). Beregningene viser et fall i disponibel realinntekt på 0,2 pst. fra 1987 til 1988, og en vekst på 1,0 pst. i 1989. (Beregningene for 1989 er imidlertid fortsatt usikre.)

Den gjennomsnittlige, årlige vekst i husholdningenes disponible realinntekt fra 1980 til 1987 var til sammenligning 1,6 pst. Utvalget anslår veksten i husholdningenes disponible realinntekt i 1990 til omlag 2½ pst. Det er imidlertid stor usikkerhet forbundet med dette anslaget. Kombineres anslaget på 2½ pst. vekst i disponibel realinntekt med de siste anslagene for privat konsum i 1990, blir resultatet et fall i husholdningenes sparerate fra 1989 til 1990, hvilket må sies å være en overraskende utvikling.

Tabell 1j. *Inntekter og utgifter for husholdninger i alt. Milliarder kroner.*

	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990 ⁴⁾
Inntekter	233,3	262,4	289,0	318,3	348,0	393,4	443,0	477,5	497,7	528
Lønn ¹⁾	139,8	156,2	169,2	185,0	205,2	232,2	261,4	274,8	278,7	290
Driftsresultat	31,0	34,5	37,0	40,8	41,7	45,2	47,3	49,8	54,7	..
Renteinntekter ²⁾	10,4	12,5	15,3	18,7	21,4	27,8	34,7	39,4	37,7	39
Stønader	48,6	55,6	63,4	69,2	75,2	82,8	93,6	107,1	119,8	130
Andre inntekter	3,4	3,7	4,1	4,6	4,5	5,4	5,9	6,3	6,8	..
Utgifter	70,7	80,1	87,3	95,7	108,8	130,5	162,4	180,3	184,5	190
Direkte skatter og trygdepremier ¹⁾	54,0	59,1	62,4	68,0	75,8	87,6	104,2	111,5	114,0	..
Renteutgifter	14,0	17,6	21,3	24,1	28,8	37,5	51,9	62,0	63,1	65
Andre utgifter	2,6	3,4	3,6	3,6	4,1	5,4	6,4	6,8	7,4	..
Disponibel inntekt	162,5	182,2	201,7	222,6	239,2	262,9	280,5	297,2	313,2	335
Disponibel realinntekt ³⁾	295,4	298,4	304,6	316,0	320,7	327,7	323,8	323,1	326,2	335
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	2,3	1,1	2,0	3,7	1,5	2,2	-1,2	-0,2	1,0	2½

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall.

¹⁾ Ekskl. arbeidsgiveravgift.

²⁾ Husholdningenes renteinntekter omfatter i tillegg til renter på finansobjekter, bankinnskudd m.v. også såkalte «fremmede renter i livsforsikring» (ikke-realiserte renter). I 1988 utgjør ikke-realiserte renteinntekter om lag ⅓ av totale renteinntekter i husholdningssektoren.

³⁾ Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. 1990 = 100.

⁴⁾ Beregningsutvalgets anslag.

I tabell 1k er den nominelle veksten i husholdningenes inntekts- og utgiftskomponenter i perioden 1981–1990 deflatert med nasjo-

nalregnskapets prisindeks for privat konsum.

Tabell 1k. Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger i alt. Milliarder 1989-kroner¹⁾.

	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990 ²⁾
Endring i disponibel realinntekt	6,5	3,0	6,3	11,3	4,7	7,1	- 4,0	-0,7	3,1	8,8
Bidrag fra:										
Lønn	-2,0	1,6	-0,1	7,1	12,4	14,3	12,4	-3,1	-8,4	-0,3
Driftsresultat	1,0	0,1	-0,6	2,1	- 2,0	0,5	- 1,8	-0,4	2,8	..
Stønader	2,3	2,6	4,7	2,5	2,6	2,4	4,8	8,5	8,3	5,2
Direkte skatter og trygdepremier	6,1	1,4	2,5	-2,3	- 5,1	- 7,5	-11,1	-0,9	2,5	..
Netto renteutgifter	-1,0	-1,7	-0,7	1,5	- 2,4	- 2,0	- 7,7	-4,7	-2,0	0
Andre inntekter, netto	0,0	-1,0	0,4	0,5	- 0,8	- 0,6	- 0,5	0,0	-0,1	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall.

¹⁾ Inntekts- og utgiftstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. 1990 = 100.²⁾ Beregningsutvalgets anslag.

Tabellen viser videre hvordan de ulike komponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt fra 1981 til 1989, samt anslag for 1990. Det framgår av tabellen at utviklingen i inntektsstrukturen i de siste årene på flere viktige områder har utviklet seg anderledes enn tidligere på 1980-tallet.

Fra 1981 til 1983 var vekstbidraget fra lønn nær null, mens veksten i lønnsinntekter i 1985, 1986 og 1987 ga det største bidraget til økt realinntekt. Denne veksten har særlig sammenheng med den sterke sysselsettingsveksten i disse årene. I 1988 og 1989 trakk bidraget fra lønnsinntektsveksten husholdningenes disponible realinntekt ned, og i 1990 ventes bidraget fra lønn å bli nær null. Fra 1981 til 1983 ga også utviklingen i skatter og trygdepremier et positivt bidrag til realinntektsveksten, dvs. at realverdien av husholdningenes skatteinnbetalinger falt i disse årene. I årene 1984–1987 har realveksten i direkte skatter og trygdepremier bidratt klart negativt. I 1988 var bidraget også negativt, men betydelig mindre, og i 1989 bidro utviklingen i direkte skatter og trygdepremier klart positivt til veksten i disponibel realinntekt for 1989.

I tillegg til lønn er driftsresultat og stønader de største inntektskomponentene. Tabellen viser at bidraget fra driftsresultatet er forholdsvis lite, og at det er en tendens til at bidraget blir negativt mot midten og mot slutten av 80-årene, men 1989 er et unntak i så måte. Driftsresultatet er hovedinntektskilden til selvstendig næringsdrivende.

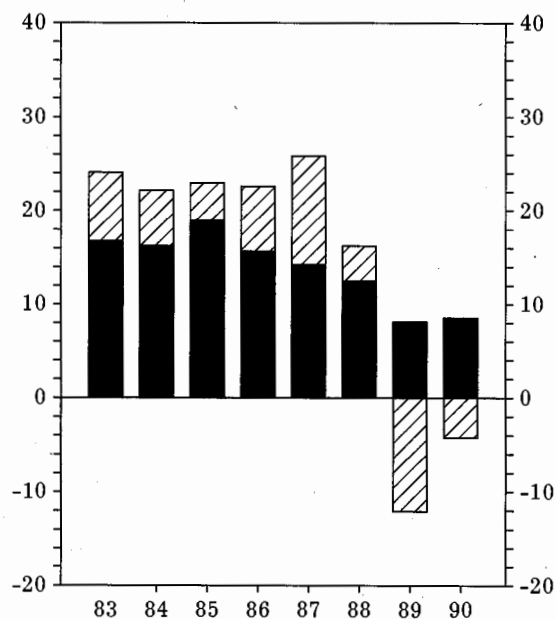
Stønadene – som er hovedinntektskilden til pensjonister og trygdede – gir hele tiden et positivt bidrag til veksten i husholdningene

nes disponible realinntekt. Dette skyldes for en stor del at den største andelen av stønadene er pensjonsstønader. Siden antallet eldre øker jevnt, vil også pensjonsstønadene gjøre det, så lenge realytelsene pr. pensjonist ikke endres. Økningen i vekstbidraget mot slutten av perioden har sammenheng med økt arbeidsløshet og dermed økte trygdeutbetalinger. Stønader knyttet til arbeidsmarkedet utgjør en relativt liten andel av de totale stønadene, men i 1988, 1989 og 1990 var veksten sterk nok til å gi et synlig utslag på de totale stønadene til husholdningene.

Som vist i tabell 1k har utviklingen i realverdien av netto renteutgifter stort sett bidratt negativt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt hvert år på 1980-tallet. Særlig markert var utslaget i 1987. Veksten i renteinntektene og renteutgiftene kan splittes på henholdsvis endring i fordring/gjeld og endring i gjennomsnittlige rentesatser. Norges Bank har foretatt slike beregninger, som er illustrert i figur 1.5. Da Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, vil ikke veksten i renteinntekt og -utgift i figuren samsvare med de tilsvarende tall i tabellene. Forholdet mellom de ulike bidragene vil allikevel være omtrent de samme. Figuren viser at gjeldsveksten har vært betydelig sterkere enn fordringsveksten fra og med 1986, og at gjeldsveksten var nesten like sterk i 1987 som i 1986. På grunn av problemer med at kredittmarkedsstatistikken ikke fanger opp ulike typer av utlånsavlastninger fra finansinstitusjonene er trolig gjeldsveksten noe undervurdert i 1986 og noe overvurdert i 1987. For de to årene sett under ett får vi derimot et rimelig bilde av utviklingen, og renteutgiftene har i gjennomsnitt økt med omlag

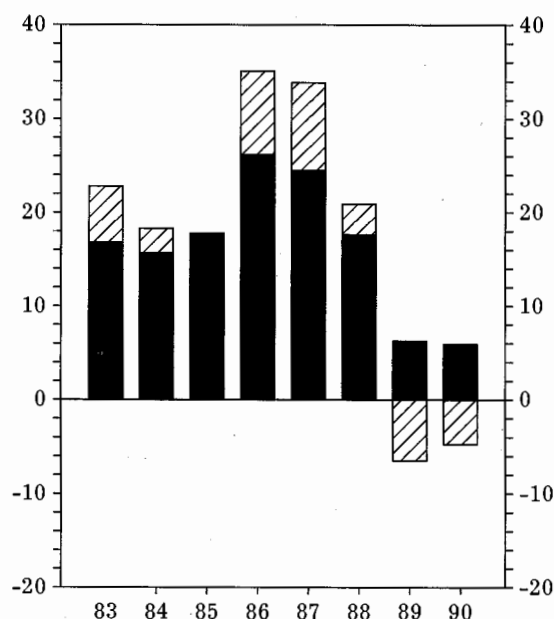
Husholdningens renteinntekter og renteutgifter, vekst i prosent

■ Bidrag økte fordringer
 ▨ Bidrag økte renter

A. Vekst i renteinntektene.

■ Bidrag økt gjeld
 ▨ Bidrag økte renter

B. Vekst i renteutgiftene.

35 prosent pr. år i 1986 og 1987. Økte rentesatser på gjelden bidro bare med fra 20 til 30 pst. av veksten i renteutgiftene disse årene, resten skyldes økt gjeld. Både veksten i renteutgifter og de to bidragskomponentene var i 1988 mer sammenlignbare med årene før 1986. Iflg. Norges Banks beregninger er husholdningenes renteutgifter om lag uendret fra 1988 til 1989. Dette skyldes en svak gjeldsøkning kombinert med lavere rentesatser. Vekstbidragene fra gjeldsøkningen og fra rentenedgangen er motsatt like store. For 1990 venter Norges Bank at det positive vekstbidraget fra økt gjeld blir omtrent like stort som året før, mens det negative bidraget fra lavere renter blir noe mindre enn i 1989. Resultatet blir en svak økning i renteutgiftene i 1990.

Renteinntektene vokste også lite i 1988 i forhold til årene før. Dette skyldtes ikke minst en langt mindre vekst i rentesatsen på husholdningenes fordringer enn tidligere. Renteinntektene ventes å falle med rundt 4 pst. i 1989. Bak dette ligger et fall i rentesatsen, noe som isolert sett bidrar til å redusere

renteinntektene. En viss fordringsvekst motvirker denne effekten. For 1990 venter Norges Bank igjen vekst i renteinntektene. Årsaken er fortsatt fordringsvekst som bare i liten grad motvirkes av lavere rentesatser.

Sterkere vekst i renteutgiftene enn i renteinntektene resulterte i sterk vekst i husholdningenes netto renteutgifter både i 1987 og 1988. Veksten i realverdi av netto renteutgifter bidro til å *redusere* disponibel realinntekt for husholdningene med 7,7 milliarder 90-kroner i 1987, og med 4,7 milliarder 90-kroner i 1988. I 1989 bidro netto renteutgifter negativt med 2 milliarder 90-kroner til veksten i disponibel realinntekt. Dette skyldes nedgang i renteinntektene kombinert med en svak vekst i renteutgiftene. I 1990 ventes bidraget fra netto renteutgifter å være omtrent null.

Lønn, driftsresultat, netto renteutgifter og direkte skatter og trygdepemier bidro alle negativt til utviklingen i disponibel realinntekt i 1988. Til gjengjeld ga stønadene et kraftig positivt bidrag, men dette var ikke nok til å hindre at disponibel realinntekt for hus-

holdningene gikk litt ned fra 1987 til 1988. I 1989 var stønadenes positive vekstbidrag like stort som året før, mens det negative bidraget fra lønn var over dobbelt så stort som i 1988. Også netto renteutgifter bidro negativt i 1989, mens driftsresultatet og direkte skatter og trygdepremier ga positive bidrag. Tilsammen ga dette 1,0 pst. vekst i disponibel realinntekt fra 1988 til 1989. Det er særlig stønadene som ventes å bidra til veksten i disponibel realinntekt fra 1989 til 1990.

Husholdningssektoren oppdelt i lønns- takere, selvstendig næringsdrivende og trygdede

I inntektsregnskapet i nasjoanregnskapet er husholdningene delt inn i grupper etter hvor hovedinntekten kommer fra. Selvstendig næringsdrivende har egen næringsdrift som hovedinntektskilde, lønnsstakere har vanlig lønnsarbeid som hovedinntektskilde, mens trygdede, pensjonister o.a. har pensjoner, ulike trygder eller annet som hovedinntekt. I denne siste grupper kommer også studenter og militære.

Det er betydelig usikkerhet ved en slik oppdeling, og inntektstallene for undergruppene er av klart dårligere kvalitet enn inntektstallene for husholdningssektoren under ett. Spesielt gjelder dette årene etter 1984, der det statistiske grunnlaget for oppdelingen er uhyre svakt. I tillegg kommer usikkerheten ved tidlige anslag på utviklingen i enkelte

inntekts- og utgiftsarter. Når en her allikevel har beregnet inntektsregnskap for disse undergruppene av husholdningssektoren for 1989 må tallene tolkes med den ytterste var-somhet.

Tabellene 1l, 1m og 1n viser at det er vesentlige forskjeller mellom inntektsutviklingen for de tre gruppene, mens den gjennomsnittlige, årlige veksten i disponibel realinntekt for hele husholdningssektoren fra 1980 til 1989 har vært 1,4 pst., har den for gruppen lønnsstakere også vært 1,4 pst., for trygdede og pensjonister 4,4 pst. og for selvstendige minus 3,5.

Hovedårsaken til at gruppen selvstendig næringsdrivende har hatt en reell inntektsreduksjon i denne perioden er at realverdien av driftsresultatet – som står for om lag 2/3 av deres inntekter – har utviklet seg negativt i flere av årene. Samtidig har det vært en viss nedgang i tallet på årsverk utført av selvstendige. Dessuten har denne gruppen hatt en betydelig økning i netto renteutgifter de siste årene. Dette har sammenheng med at selvstendig næringsdrivende tar opp lån i næring, og derfor generelt har større gjeld enn andre husholdninger.

Inntektsveksten til lønnsstakerhusholdningene skyldtes ikke minst lønnsinntektsveksten. Veksten i lønnsinntekt ga store positive bidrag til veksten i disponibel realinntekt i 1985, 1986 og 1987. I 1988 og 1989 bidro imidlertid lønnsveksten negativt.

Tabell 1l. Inntekter og utgifter for selvstendig næringsdrivende. Milliarder kroner.

	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*
INNTEKTER	34,1	37,6	39,3	41,8	44,3	47,7	51,6	55,2	58,9
Lønn ¹⁾	4,6	5,1	5,2	5,4	5,9	6,7	7,6	7,9	8,1
Driftsresultat	24,5	26,8	28,0	30,2	31,4	32,7	34,1	36,0	39,5
Renteinntekter ²⁾	1,8	2,1	2,4	2,7	3,1	4,0	5,0	5,6	5,4
Stønader	2,8	3,0	3,2	3,1	3,5	3,8	4,4	5,0	5,4
Andre inntekter	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6
UTGIFTER	10,4	11,8	12,6	13,5	15,5	19,1	24,7	28,9	29,8
Direkte skatter og trygdepremier ¹⁾	5,8	5,9	5,9	6,2	6,8	7,6	9,0	10,2	10,8
Renteutgifter	4,4	5,5	6,4	7,0	8,4	11,0	15,2	18,1	18,4
Andre utgifter	0,2	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,6
Disponibel inntekt	23,7	25,8	26,7	28,3	28,8	28,7	26,9	26,2	29,1
Disponibel realinntekt ³⁾	43,1	42,2	40,3	40,3	38,5	35,7	31,1	28,5	30,3
Vekst i disponibel realinntekt	2,8	-2,1	-4,6	-0,1	-4,3	-7,3	-13,0	-8,3	6,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall.

¹⁾ Se fotnote 1, tabell 1j.

²⁾ Se fotnote 2, tabell 1j.

³⁾ Se fotnote 3, tabell 1j.

Den siste husholdningsgruppen – trygdede og pensjonister – har hatt en meget sterk realinntektsvekst siden 1983. Dette skyldes hovedsakelig veksten i stønader – som alene står for ca. 70 pst. av denne gruppens inntekter. Denne gruppen skiller seg dessuten

fra de to andre husholdningsgruppene ved at den har hatt et betydelig positivt bidrag fra netto renteinntekter. Dette har sammenheng med at denne gruppen tradisjonelt har hatt positive nettofordringer, og derfor har hatt fordel av veksten i rentenivået de siste årene.

Tabell 1m. *Inntekter og utgifter for lønnstakere. Milliarder kroner.*

	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*
INNTEKTER	168,2	190,4	208,8	228,6	251,6	286,0	323,4	346,2	357,8
Lønn ¹⁾	133,0	148,8	161,3	176,4	195,6	221,3	249,2	261,9	265,6
Driftsresultat	5,5	6,6	7,5	8,6	8,4	10,2	10,6	11,2	12,3
Renteinntekter ²⁾	5,9	7,3	8,9	10,7	12,2	15,9	19,8	22,6	22,0
Stønader	21,8	25,5	28,7	30,2	32,6	35,3	40,1	46,6	53,6
Andre inntekter	2,0	2,2	2,5	2,8	3,3	3,3	3,7	3,9	4,2
UTGIFTER	56,7	64,8	69,8	76,3	86,7	103,6	128,2	140,5	143,2
Direkte skatter og trygdepemier ¹⁾	46,0	50,8	53,7	58,4	65,3	75,6	90,2	95,6	97,2
Renteutgifter	9,1	11,4	13,9	15,8	18,9	24,6	34,0	40,6	41,4
Andre utgifter	1,6	2,5	2,2	2,1	2,6	3,4	4,0	4,3	4,7
Disponibel inntekt	111,5	125,7	139,0	152,3	164,8	182,4	195,2	205,7	214,5
Disponibel realinntekt ³⁾	202,8	205,7	210,0	216,4	221,0	227,4	225,3	223,7	223,4
Vekst i disponibel realinntekt	2,6	1,5	2,1	3,0	2,1	2,9	-0,9	-0,7	-0,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall.

¹⁾ Se fotnote 1, tabell 1j.²⁾ Se fotnote 2, tabell 1j.³⁾ Se fotnote 3, tabell 1j.Tabell 1n. *Inntekter og utgifter for trygdede, pensjonister o.a. Milliarder kroner.*

	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*
INNTEKTER	31,0	34,4	40,9	47,9	52,3	59,7	68,1	76,2	81,0
Lønn ¹⁾	2,3	2,3	2,7	3,3	3,7	4,1	4,7	4,9	5,0
Driftsresultat	1,0	1,0	1,5	2,0	2,0	2,4	2,5	2,7	2,9
Renteinntekter ²⁾	2,7	3,1	4,1	5,3	6,1	8,0	10,0	11,2	10,4
Stønader	24,1	27,0	31,5	35,9	39,2	43,7	49,2	55,6	60,8
Andre inntekter	0,9	1,0	1,1	1,4	1,3	1,5	1,7	1,8	2,0
UTGIFTER	3,7	3,7	4,9	6,0	6,5	7,9	9,6	10,9	11,5
Direkte skatter og trygdepemier ¹⁾	2,3	2,4	2,8	3,5	3,8	4,3	5,1	5,7	6,0
Renteutgifter	0,6	0,7	1,0	1,3	1,5	2,0	2,7	3,3	3,3
Andre utgifter	0,8	0,6	1,1	1,2	1,2	1,6	1,8	1,9	2,1
Disponibel inntekt	27,3	30,7	36,0	41,9	45,6	51,9	58,4	65,2	69,6
Disponibel realinntekt ³⁾	49,6	50,3	54,4	59,5	61,1	64,7	67,4	70,9	72,4
Vekst i disponibel realinntekt	1,0	1,4	8,1	9,4	2,8	5,7	4,2	5,2	2,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Se fotnote 1, tabell 1j.²⁾ Se fotnote 2, tabell 1j.³⁾ Se fotnote 3, tabell 1j.

Det materialet som er presentert ovenfor gjør det ikke uten videre mulig å sammenligne utviklingen i disponibel inntekt for ulike grupper av inntektstakere. Tabellene i inntektsregnskapet for husholdningssektoren i alt og fordelt på lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for ulikheter vedrørende husholdningenes antall, sammensetning og yrkesaktivitet. Ved analyser av nivåforskjeller og av forskjeller i utviklingen i disponibel realinntekt må derfor inntektsregnskapets materiale suppleres

med informasjon om antall personer, husholdninger og yrkesaktivitet for at tallmaterialet skal gi sammenlignbare tall mellom gjennomsnittshusholdninger i de ulike husholdningsgrupper.

I kapittel 4 i denne rapporten er det presentert tall for gjennomsnittsinntekt og realinntektsutvikling pr. person og pr. årsverk. Dette er ment som et supplement til de mer tradisjonelle beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for utvalgte husholdningstyper i kapittel 4.

KAPITTEL 2

Lønnsutviklingen i senere år**1. LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVEDGRUPPER AV LØNNSTAKERE**

I likhet med tidligere legger Beregningsutvalget i dette kapitlet fram en del statistikk og beregninger som er ment å gi et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 1989 til 1990 og dessuten anslag på overheng til 1991 for ulike grupper. For de fleste lønnstakergrupper utenom LO/NHO-området foreligger det på nåværende tidspunkt ikke lønnsstatistikk for 1990. For disse grupper er lønnsveksten fra 1989 til 1990 anslått på grunnlag av overhengen fra 1989 og oppgaver over tariff tillegg i 1990.

Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget tidligere har lagt til grunn. I 1988 og 1989 gjorde lovreguleringen av inntekter og utbytte som var i kraft fra 29. februar 1988 til 31. mars 1990 det nødvendig å endre noe på tidligere forutsetninger for beregning av årslønn for månedslønte. Etter at innteksreguleringen nå er opphevet, har utvalget i hovedsak basert beregningene på prinsipper og forutsetninger som utvalget la til grunn før innteksreguleringsperioden. Utvalget kommer tilbake til dette senere i kapitlet. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

For de fleste lønnstakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for arbeidere i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal. Dessuten beregnes årsgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønnstakergruppene.

Grunnlaget for beregning av årslønn
(Se vedlegg D for definisjon av årslønn)

I utvalgets tidligere rapporter har det vært en tabell over utviklingen i årslønn for en del grupper. Med årslønn for en lønnstakergrup-

pe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid.

Beregningene av årslønnsvekst er ført fram til 1990 for alle grupper og gjengis i tabell 2a. De bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om tariffoppgjør i de enkelte år. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker, særlig gjelder dette for månedslønte. I tabell 2a er det også beregnet gjennomsnittlig årslønn i kroner for hver gruppe i 1989.

En sammenlikning mellom grupper må gjøres med varsomhet. Den perioden som er valgt – ut fra statistiske hensyn – kan gi tilfeldige utslag. Andre perioder ville kunne gi et annet forhold mellom gruppene gjennomsnittstall. Statistikkgrunnlaget kan være forskjellig fra gruppe til gruppe. Variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper kan bl.a. ha sammenheng med lavlønnsprofil ved tariffoppgjør og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f.eks. alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Tabell 2a bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for arbeidere i LO/NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dekker, står imidlertid deltidsansatte også i virkeligheten for en stor del av årsverkene. For kommunesektoren antas det at rundt 30 pst. av årsverkene blir utført av ansatte på deltid og i varehandelen rundt 20 pst. Der som lønnsutviklingen for deltidsansatte i et område avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for heltidsansatte og deltidsansatte sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Med lavere lønnsnivå regnet pr. timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en øking i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for et område. På den annen side har lavlønns tillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. For flere grupper har andelen som arbeider deltid gått ned de siste årene. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises til avsnitt 2.6 i utvalgets rapport nr. 2/90.

Tabellen er videre basert på oppgaver for

time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje – eksempelvis skifttillegg og ulempetillegg – er med i tallene.

Metoder for beregning av årslønn

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabell 2a, er annerledes for arbeidere i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at arbeidere er timelønnte, mens de andre gruppene stort sett er månedslønnte.

Utgangspunktet for beregningene for alle grupper er å finne gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis en godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Med beregningsmåten ovenfor gis det godtgjørelse for ikke arbeidet tid (ferie, sjukefravær, lønnet permisjon m.v.) som er lik gjennomsnittsgodtgjørelsen for arbeidet tid i beregningsåret. Denne beregningsmåten betyr stort sett en undervurdering av årslønnsnivået i forhold til en årslønnsberegning hvor regelverket i ferieloven legges til grunn for beregning av feriegodtgjørelsen. Med utvalgets metode vil årslønnsveksten bli overvurdert når lønnsveksten er høyere enn året før og undervurdert når den er lavere. Med uendret regelverk vil imidlertid forskjellen mellom metodene nærme seg null over tid.

For arbeidere i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timefortjeneste eksklusive overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid pr. uke etter NHOs oppgaver over dagtidsarbeidere, 2-skiftsarbeidere osv.

For månedslønnte i tabell 2a beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks. i september. En kan dermed anslå økingen i månedsfortjenesten siden september året før. For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total lønnsøking på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen i tariffmessig lønnsøking og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøking anslås på grunnlag av

tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene.

Dette var de vanlige beregningsmåtene for månedslønnte før inntektsreguleringsperioden. Inntektsreguleringen gjorde det imidlertid nødvendig å endre noe på beregningsforutsetningene for 1988 og 1989, se utvalgets rapporter for 1989 og 1990.

Endringer i aldersstrukturen

Ved nærmere analyse av lønnsstatistikken for noen grupper, viste det seg at en del av lønnsveksten fra 1987 til 1988 skyldtes endringer i aldersstrukturen. I en del områder i privat virksomhet ble sysselsettingen blant de yngre arbeidstakerne redusert fra 1987 til 1988. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og denne endringen i sysselsettingen trakk lønnsveksten fra 1987 til 1988 opp. Dette var den motsatte virkningen av hva som vanligvis har vært tilfelle i tidligere år. En har ikke tatt spesielt hensyn til dette, men det antas at måten en har fordelt lønnsveksten over året på (før inntektsreguleringslovene) i en viss grad har tatt hensyn til denne virkningen. De lønsmessige virkningene av endringer i aldersstrukturen i 1988 varierte fra 0,56 prosentpoeng av total lønnsvekst for kvinner i varehandelen til 1,44 prosentpoeng for kvinner i forretnings- og sparebanker.

Endringene i aldersstrukturen i 1988 ble av utvalget antatt i hovedsak å komme av oppsigelser/innskrenkninger. Lønnsøking som følge av slike endringer ble selv sagt ikke rammet av inntektsreguleringsloven. På denne bakgrunn fant utvalget det rimelig at denne form for lønnsøking ble fordelt jevnt over året 1988 og ble derfor lagt til 1.7.88. Videre la utvalget til grunn ved beregning av årslønnsveksten for månedslønnte fra 1987 til 1988 at all annen lønnsvekst utover tariff tillegg etter 1. mars 1988, for de fleste grupper skjedde 1.1.88.

Ved beregning av årslønnsveksten fra 1988 til 1989 la utvalget også lønnsvekst som skyldes endringer i aldersstrukturen til midt i året (1.7.). Annen glidning la utvalget derimot til 1.4. Hovedgrunnen for å velge et senere tidspunkt for denne glidningen enn i 1988, var at inntektsreguleringsloven som gjaldt i perioden 1.4.89–31.3.90 ble noe oppmyket i forhold til den forrige loven. Den åpnet bl.a. i større grad for alders- og ansiennitetsopprykk og for høyere lønn ved omorganisering eller effektivisering. Utvalget la derfor til

grunn ved beregning av årslønnsveksten at lønnsglidning utenom endringer i aldersstrukturen for de fleste grupper i hovedsak kom 1.4.89.

De lønsmessige virkninger av endringer i aldersstrukturen i 1989 varierte fra 0,58 prosentpoeng av total lønnsvekst for menn i forsikringsvirksomhet til 1,79 prosentpoeng for menn i bankvirksomhet.

For de fleste grupper av månedslønte har vi opplysninger om lønnsnivået bare en gang i året. Dette er hovedgrunnen til at utvalget må forsøke å finne fram til de mest sannsynlige tidspunkt for lønnsvekst utover tariff tillegg (lønnsglidningen). P.g.a. innteksreguleringslovene i 1988 og 1989 var dette vanskeligere i disse to årene enn i tidligere år.

Ved beregning av årslønnsveksten fra 1989 til 1990 for arbeidere i NHO-bedrifter, har det ikke vært nødvendig å ta spesielt hensyn til at innteksreguleringsloven løp ut 31. mars 1990 fordi det utarbeides statistikk for hvert kvartal.

For de fleste grupper av månedslønte har utvalget benyttet beregningsmåter som ble brukt før innteksreguleringsperioden. Dessuten vil også utvalget ved beregning av årslønnsveksten fra 1989 til 1990, skille ut virkninger på lønnsveksten p.g.a. endringer i aldersstrukturen. For månedslønte foreligger det foreløpig bare lønnsstatistikk for 1990 for funksjonærer i NHO-bedrifter. For denne gruppa er virkningen beregnet til å utgjøre 0,8 prosentpoeng av en total lønnsvekst på 6,7 pst fra 1.9.89 til 1.9.90. I utvalgets neste rapport vil en forsøke å få med virkningen av endringer i aldersstrukturen for noen flere grupper. Utvalget vil også i 1990 legge lønnsvekst som skyldes endring i aldersstrukturen til midt i året.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Tabell 2a viser at lønnsutviklingen de siste årene har variert en del mellom de ulike grupper. For ansatte i kommunene, i varehandel og i hotell og restaurant må den forholdsvis sterke prosentvise lønnsveksten ses i sammenheng med at det ofte har vært gitt like nominelle tillegg i oppgjørene. Funksjonærer i forretningsmessig tjenesteyting og i NHO-bedrifter, ansatte i forretnings- og sparebanker og ansatte i varehandelen har hatt den sterkeste prosentvise lønnsveksten sett under ett i den perioden tabellen dekker. I forretningsmessig tjenesteyting har også ledende funksjonærer hatt en lønnsutvikling i overkant av gjennomsnittet i perioden 1983–89. Andre grupper har hatt like sterk

eller sterkere utvikling dersom en ser på enkelte år.

Den laveste gjennomsnittlige lønnsveksten har en hatt blant enkelte arbeidergrupper i privat sektor og for statsansatte. Som påpekt foran, bør det utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved betraktning av utviklingen i ett enkelt år.

Et veiet gjennomsnitt av anslagene i tabell 2a, gir en samlet årslønnsvekst på 5 pst. fra 1989 til 1990.

Tabell 2a viser også gjennomsnittlig lønnsnivå for alle innen hver gruppe og for noen grupper også for ledende lønnstakere.

For noen grupper er imidlertid lønnsspredningen stor både mellom menn og kvinner og mellom ulike stillingsgrupper. Det gjennomsnittlige lønnsnivå som er gjengitt i tabell 2a, kan derfor være lite representativt for store grupper innen vedkommende næring. Varehandelen er den største gruppen innen privat virksomhet, målt ved sysselsettingen av de gruppene som er med i tabell 2a. I utvalgets rapport nr. 2/90 har en vist lønnsutvikling og lønnsnivå for noen stillingsgrupper innen varehandelen for å vise spredningen rundt det gjennomsnittlige lønnsnivået som er brukt i tabell 2a. Det vises til denne rapporten.

I tabell 2b har en samlet gruppene i tabell 2a i tre grupperinger. Tabellen viser gjennomsnittlig lønnsutvikling for:

- arbeidere og funksjonærer i industrien (bare arbeidere før 1985)
- arbeidere og funksjonærer i annen privat næringsvirksomhet (funksjonærer i NHO-bedrifter er ikke med før 1985)
- ansatte i offentlig forvaltning.

Næringene/gruppene i annen privat næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

Tabell 2b viser at arbeidere og funksjonærer under ett i annen privat næringsvirksomhet har hatt en del sterkere lønnsutvikling enn arbeidere i industrien i perioden 1980–90. Ansatte i offentlig forvaltning har hatt noe svakere lønnsutvikling enn arbeidere i industrien i denne perioden.

I årene 1985–90 har også ansatte (arbeidere og funksjonærer under ett) i annen privat næringsvirksomhet hatt en sterkere lønnsutvikling enn ansatte i industrien. Offentlig ansatte har hatt en noe svakere utvikling enn industrien.

Fra 1988 til 1989 fikk offentlig ansatte sett under ett en sterkere lønnsutvikling enn ansatte både i industrien og i annen privat næ-

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991

Tabell 2a. Beregnet årslønn og årslønnsvekst for noen grupper.

År	Arbeidere ¹⁾ i NHO-bedrifter				Funksjonærer i NHO-bedrifter		Varehandel		Hotell og restaur- rant ³⁾
	Industri	Bygg- og anlegg			I alt	Ledende	I alt	Ledende	
		I alt	Bygge- virk.	Land- transport					
1980-81	10,1	9,4	9,9	10,3	12,8	11,8	10,7	—	17,5
1981-82	10,5	11,3	11,6	12,5	11,8	10,7	11,5	—	10,5
1982-83	8,3	5,8	7,3	6,8	9,1	8,5	8,5	—	6,4
1983-84	7,9	6,0	6,3	5,5	8,0	8,0	8,2	—	6,8
1984-85	7,4	7,5	7,5	6,2	8,5	8,9	7,9	8,0	7,5
1985-86	10,0	11,6	9,9	10,5	9,8	10,0	10,9	10,1	10,1
1986-87	8,1	10,8	10,5	4,6	8,0	7,4	8,5	10,6	7,0
1987-88	5,8	5,5	6,7	6,7	5,6	4,7	8,4	9,4	4,9
1988-89	5,0	1,2	2,7	4,7	3,6	2,3	4,5	2,6	6,4
1989-90 ²⁾	5½	1½	—	4½	5,7	4,6	5½-6	—	6
1980-90	112,8	96,7	—	100,4	121,1	109,0	125,4	—	121,1
Gj.snitt pr. år	7,8	7,0	—	7,2	8,3	7,7	8,5	—	8,3
Årslønn 1989	161 300	188 400	184 600	148 400	209 500	312 200	164 000	260 500	128 000

År	Forretnings- og sparebanker		Forsikring		Stat		Kommunene ⁴⁾			Forretningsm. tjenesteyting ⁵⁾	
	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Helse- sektor	Und.visn. sektoren	I alt	Ledende
1980-81	13,2	12,5	13,0	—	11,5	6,2	12,4	—	10,1	—	—
1981-82	13,2	10,7	12,8	—	12,3	8,0	12,1	—	12,4	13,2	—
1982-83	8,6	7,2	9,6	—	7,6	7,6	9,0	8,0	7,5	11,2	—
1983-84	6,5	5,5	5,6	—	6,5	8,0	7,5	7,2	6,4	9,0	9,2
1984-85	8,1	8,1	6,7	7,3	7,0	7,4	7,3	8,1	6,8	8,5	8,4
1985-86	9,3	9,5	8,8	7,9	9,2	7,1	10,0	9,7	8,4	10,2	10,3
1986-87	5,8	4,7	5,4	2,8	7,3	7,6	7,5	7,5	7,3	9,5	8,7
1987-88	9,9	7,3	11,6	8,7	3,3	1,7	3,6	3,7	6,9	8,1	8,3
1988-89	4,0	2,6	3,1	1,7	4,8	2,7	4,7	4,6	5,0	3,0	1,6
1989-90 ²⁾	5	—	4½	—	4¼	—	4½	—	—	5-6	—
1980-90	122,3	—	117,0	—	103,0	—	112,3	—	—	—	—
Gj.snitt	8,3	—	8,1	—	7,3	—	7,8	—	—	8,7	—
Årslønn											
1989	181 600	294 400	209 100	309 900	175 200	255 600	169 000	164 200	198 000	220 500	313 900

¹⁾ Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87.

²⁾ For 1990 foreligger det lønnsstatistikk for funksjonærer i NHO-bedrifter. For arbeidere i LO/NHO-området er anslaget for 1989-90 basert på statistikk for de tre første kvartaler av 1990 og et anslag for 4. kvartal.

³⁾ I perioden 1980-85 omfatter tallene månedslønte. Fra 1986 er også prosentlønte og timelønte med. Års-lønnsnivået for 1989 er for månedslønte.

⁴⁾ Statistikken for kommunene har vært under utbygging i den perioden tabellen dekker. For de siste årene omfatter tallene for kommunene i alt heltidsansatte inkl. helse- og sosialvesen, men ekskl. skoleverket. For helsesektoren ble det utarbeidet lønnsstatistikk for første gang i 1982. Tallet for 1989-90 er et foreløpig anslag for årslønnsveksten pr. årsverk, basert på regulativlønnen og faste og variable tillegg.

⁵⁾ Lønnsstatistikk utarbeidet første gang pr. 1. september 1980.

ringsvirksomhet. Den forholdsvis lave lønnsutviklingen i annen privat næringsvirksomhet skyldes hovedsakelig svak lønnsutvikling blant arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet og blant funksjonærer i forretningsmessig tjenesteyting, forsikringsvirksomhet og bankvirksomhet.

Fra 1989 til 1990 tyder de foreløpige anslag-

ene på at offentlige ansatte har hatt en svakere lønnsutvikling enn ansatte både i industrien og i annen privat næringsvirksomhet i alt. Også fra 1989 til 1990 skyldes den forholdsvis lave lønnsutviklingen blant arbeidere i annen privat næringsvirksomhet svak lønnsutvikling blant arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet.

Tabell 2b. Årslønnsvekst for tre hovedgrupper av lønnstakere.¹⁾

	Industrien			Annen priv. næringsvirk.			Offentlig forvaltning
	Arbeidere	Funksj.	I alt	Arbeidere	Funksj. ²⁾	I alt ²⁾	
1980-81	10,1	—	—	9,9	11,3	10,9	11,9
1981-82	10,5	—	—	14,7	11,9	12,7	12,2
1982-83	8,3	—	—	7,5	8,9	8,5	8,2
1983-84	7,9	—	—	6,7	8,0	7,6	6,9
1984-85	7,4	—	—	7,1	8,0	7,8	7,1
1985-86	10,0	9,2	9,7	10,6	10,6	10,6	9,5
1986-87	8,1	7,6	7,9	8,8	8,4	8,5	7,3
1987-88	5,8	5,6	5,7	6,0	8,6	7,8	4,2
1988-89	5,0	3,6	4,5	2,7	4,0	3,7	4,8
1989-90 ³⁾	5½	6,2	5¾	2¾	5¼	4¾	4¼
1980-90	112,8	—	—	108,4	125,5	120,9	108,0
Gj.snitt pr. år	7,8	—	—	7,6	8,5	8,2	7,6

¹⁾ Omfatter bare grupper som er med i tabell 2a.

²⁾ Før 1985 er ikke funksjonærer i NHO-bedrifter med i tallene.

³⁾ Foreløpig anslag.

2. LØNNSUTVIKLINGEN I FØLGE NASJONALREGNSKAPET OG INFORMASJON FRA INNBETALING AV ARBEIDSGIVERAVGIFT

Nasjonalregnskapet

Tabell 2c viser lønnsøkning pr. sysselsatt normalårsverk basert på definisjoner og beregningsopplegg fra nasjonalregnskapet.

Lønnsveksten fra 1989 til 1990 er med foreløpige beregninger og datagrunnlag anslått til 4,7 pst. samlet for alle næringer. For fastlands-Norge, der utenriks sjøfart og oljevirk-somheten er holdt utenom, er lønnsveksten anslått til 4,8 pst.

Tabell 2c gir også lønnsveksten fordelt på næringsvirksomhet og offentlig forvaltning. Vi ser at vi nå er tilbake til den vanlige situasjonen på 80-tallet der lønnsveksten i næringsvirksomhet ligger høyere enn i offentlig forvaltning med hhv. 4,9 og 4,3 pst.

Fordelt på konkurransetype var lønnsveksten fra 1989 til 1990 høyest i utekonkurrerende næringer med 7,2 pst., som er klart over gjennomsnittet for fastlands-Norge med 4,8

pst. Lønnsveksten i skjermet virksomhet medregnet offentlig forvaltning er beregnet til 4,6 pst., mens lønnsøkningen i hjemmekonkurrerende næringer er beregnet til 5,4 pst.

Den sterke lønnsveksten i utekonkurrerende næringer reflekterer høy aktivitet og lønnsvekst i eksportindustrien med en samlet vekst på 7,3 pst. Lønnsveksten for samlet industri, medregnet timelønnte arbeidere og månedslønnte funksjonærer, er beregnet til 5,7 pst. fra 1989 til 1990.

Tallene for lønnsvekst fra 1989 til 1990 er basert på lønnsstatistikk eller anslag for de gruppene som det foreligger slik informasjon for, ved avslutningen av Beregningsutvalgets rapport. Det gjelder arbeidere og funksjonærer i LO/NHO-området.

For kommuneforvaltningen foreligger foreløpige lønnsprognoser for KS-området, basert på omlag 60 pst. av massen.

For andre grupper, der lønnsstatistikk eller statistikkbaserte prognoser ennå ikke er utarbeidet, er lønnsveksten beregnet indirekte utfra kjennskap til lønnstillegg og antatt ut-

slag av glidning og struktureffekter. De viktigste gruppene det ennå ikke er utarbeidet statistikk for er forretningsmessig tjenesteyting, bank og forsikring, varehandel, statsforvaltningen og skoleverket.

Lønnsveksten for bygg- og anleggssektoren ligger en del lavere enn resten av industrien. I nasjonalregnskapet består bygg og anlegg av privat og offentlig bygge- og anleggsvirksomhet. Sysselsettingen i privat bygge- og anleggsvirksomhet består både av arbeidere og funksjonærer. Lønnsveksten for funksjonærene er adskillig høyere enn for arbeiderne. For offentlig bygg- og anleggsvirksomhet er det lagt til grunn at lønnsveksten følger offentlig virksomhet forøvrig. Totalt gir dette en lønnsvekst på 2,4 pst. for hele bygge- og anleggssektoren.

Fra nasjonalregnskapstabellen er det mest relevant å sammenligne med fastlands-Norge på grunn av spesielle forhold i utenriks sjøfart (NIS mv). Hver for seg er det lønnsvekst både på NIS-registrerte skip og på øvrige skip i utenriks sjøfart. Det klart lavere lønnsnivået på NIS-registrerte skip og den sterke veksten i sysselsettingen i denne delen av flåten, gjør at det gjennomsnittlige lønnsnivået er antatt å være tilnærmet uendret i forhold til 1989.

Tallene i tabell 2c er basert på opplegg og beregningsprinsipper fra nasjonalregnskapet og kan avvike fra tallene i tabell 2a.

Det bør understrekes at lønnsbegrepet er noe forskjellig i de to tabellene. Lønnsbegrepet i tabell 2a er årslønn, mens lønnsbegrepet i tabell 2c er utbetalte lønninger målt i forhold til antall sysselsatte normalårsverk.

Årslønn er definert som lønn for en heltidsansatt person som jobber normalarbeidstid, avbrutt av ferie, men eksklusive overtid, effekter av arbeidskonflikter og tilfeldige variasjoner på årets lengde. Lønn pr. normalårsverk er derimot medregnet overtidsbetaling, fratrasket lønnstrekk ved eventuelle arbeidskonflikter og korreksjoner for ferielønnstillegg.

For nærmere orientering om lønns- og sysselsettingsbegreper i nasjonalregnskapet vises til en artikkel om dette emnet i økonomiske analyser 7/1989 utgitt av SSB.

Anslag basert på innbetalt arbeidsgiveravgift

Innbetalingstall for arbeidsgiveravgiften kan sammen med statistikk for sysselsettingsutviklingen indikere en noe høyere gjennomsnittlig lønnsvekst fra 1989 til 1990 enn anslagene omtalt over.

Det foreligger nå innbetalingsoppgaver for

arbeidsgiveravgiften som i all hovedsak gjelder lønnsutbetalinger i perioden januar-oktober 1990. Innbetalingsstatistikken (fellesinnkrevingen) omfatter privat sektor og kommunene. Etter korreksjoner for sats- og reglendinger, indikerer innbetalingsstatistikken en lønssumvekst på 4¼ pst. i privat sektor og kommunene de 10 første månedene av 1990 i forhold til samme periode i 1989. Det er neppe grunn til å tro at innbetalingstallene for resten av året vil endre dette bildet vesentlig.

Det er grunn til å regne med en nedgang i utførte normalårsverk for lønnstakere fra 1989 til 1990 på i underkant av 1 pst. Med en lønssumvekst fra 1989 til 1990 i størrelse 4¼ pst., betyr en slik nedgang i utførte normalårsverk en lønnsvekst pr normalårsverk i privat sektor og kommune opp mot 5¾ pst. fra 1989 til 1990. Selv med en antatt lavere lønnsvekst enn dette i staten (om lag 4¼ pst.), indikerer disse kildene således en gjennomsnittlig lønnsvekst for hele økonomien på knapt 5½ pst. fra 1989 til 1990. Dette er vel et halvt prosentpoeng høyere enn anslagene for 1990 som er utarbeidet for utvalget og omtalt over, og peker på usikkerheten som fortsatt er knyttet til disse tallene. Tallene for innbetalt arbeidsgiveravgift gir imidlertid ikke indikasjon om hvilke sektorer som evt. har hatt høyere lønnsvekst.

3. LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

Lønnsutviklingen for arbeidere i LO/NHO-området

I NHOs lønnsstatistikk for voksne arbeidere i industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet anslås det en økning i den gjennomsnittlige timefortjenesten eksklusiv overtids tillegg omregnet til 37,5 t/uke på 4¼ pst. fra 1989 til 1990. For både 2. og 3. kvartal 1990 anslås tilsvarende lønnsvekst eksklusiv etterbetalinger til 4,8 pst. fra samme kvartaler året før.¹⁾

På grunn av sene utbetalinger av lønninger som følge av at tariffoppgjøret i LO/NHO-området ikke ble vedtatt før ut på høsten 1990, hvor både tariff tillegg og endel lokale tillegg fikk tilbakevirkende kraft helt fra 1. april

¹⁾ Skift- og turnusarbeidere har lavere normalarbeidstid enn 37,5 t/uke. Omregning til 37,5 t/uke betyr at gjennomsnittlig timefortjeneste for disse gruppene er beregnet til felles basis med hensyn til arbeidstid pr. uke. Omregning gjør at lønnsveksten for voksne arbeidere er sammenlignbar med veksttallene for månedslønte. De kvartalsvise økningstallene vil også være sammenlignbare med årslønnsveksten i tabell 2a).

Tabell 2c. Lønnsøkning etter næring iflg. nasjonalregnskapet. Lønn pr. normalårsverk.

Prosentvis økning fra året før	1985	1986	1987	1988	1989	1990 ¹⁾
ALLE NÆRINGER	7,5	9,6	9,2	6,0	4,0	4,7
NÆRINGSVIRKSOMHET	7,8	9,7	9,4	6,7	3,9	4,9
Primaærnæringer	8,5	9,2	8,5	4,0	3,8	—
Jordbruk	6,6	9,5	8,2	3,5	4,0	—
Skogbruk	7,0	9,5	8,0	4,0	4,0	—
Fiske og fangst	11,2	9,6	10,0	5,0	6,4	—
Oljeutvinning, rørtransport	7,9	5,9	9,9	5,4	3,7	5,1
Olje- og gassutvinning	7,9	5,9	10,0	5,4	3,7	5,1
Rørtransport	5,6	6,2	7,1	4,4	3,9	5,1
Bergverksdrift	6,1	10,0	8,0	5,8	6,0	6,7
Industri i alt	8,8	9,2	10,7	6,3	5,1	5,7
Skjermet industri	9,4	10,8	11,8	6,7	4,1	5,1
Utekonkurrerende industri	9,1	7,5	9,5	5,6	6,3	7,3
Hjemmekonkurrerende industri	8,6	9,0	10,6	6,2	5,2	5,4
Elektrisitetsforsyning	10,1	9,0	9,7	5,1	4,5	4,3
Bygge- og anleggsvirksomhet	4,7	8,8	11,1	6,3	2,5	2,5
Varehandel	7,9	11,4	9,4	8,2	4,5	6,0
Utenriks sjøfart og oljeboring	3,1	8,6	3,3	7,0	-9,5	0,6
Utenriks sjøfart	2,2	9,8	2,0	5,7	-10,0	—
Oljeboring	2,6	2,3	4,6	7,9	3,6	—
Samferdsel ellers	7,7	9,8	9,3	4,8	4,4	4,8
Boligtjenester	8,5	10,2	9,5	9,0	3,1	—
Annen næringsvirksomhet	8,2	10,0	7,9	7,6	4,1	5,0
Hotell- og restaurantvirksomhet	7,5	10,1	7,5	5,5	6,1	6,0
Finansiell tjenesteyting	8,7	9,2	6,0	9,2	4,5	5,0
Forretningsmessig tjenesteyting	8,6	10,0	10,4	8,4	3,3	5,5
Tjenesteyting ellers	8,5	9,8	7,2	6,1	4,4	4,8
OFFENTLIG FORVALTNING	6,6	9,3	8,9	4,0	4,6	4,3
Statlig forvaltning	7,4	9,2	8,8	4,7	3,5	4,3
Sivil statlig forvaltning	6,8	9,5	9,1	4,3	3,8	—
Forsvar	8,4	8,3	8,2	5,4	3,2	—
Kommunal forvaltning	6,2	9,4	8,9	3,8	5,0	4,4
Ekskl. arbeidsmarkedstiltak	6,3	8,5	8,5	3,8	5,5	4,4
Skoleverket	6,5	8,7	7,4	5,6	7,1	4,3
Utenom skoleverket	6,1	8,5	9,1	3,0	4,7	4,4
KONKURRANSETYPE						
Fastlands-Norge	7,5	9,8	9,4	5,9	4,2	4,8
Skjermede næringer	7,3	10,0	9,3	6,0	4,1	4,6
Utekonkurrerende næringer	8,7	7,8	9,3	5,7	6,4	7,2
Hjemmekonkurrerende næringer	8,7	9,4	10,6	5,8	5,0	5,4

¹⁾ Anslag utarbeidet av SSB for Beregningsutvalget.

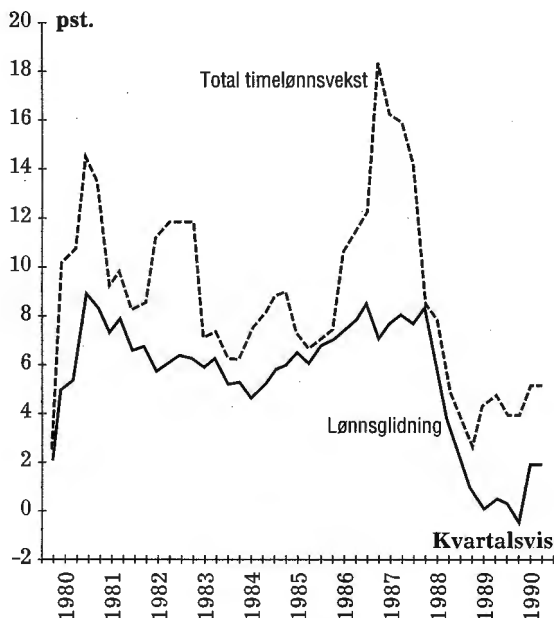
1990, har det vært nødvendig med nærmere undersøkelser for å finne den underliggende lønnsveksten justert for registrerte etterbetalinger, forventede etterbetalinger og lokale tillegg.

De registrerte 3. kvartalstallene inneholder betydelige etterbetalinger som gjelder arbeidede timer i 2. kvartal, mens 2. kvartalstallene så og si ikke inneholder tillegg som følge av det sentrale tariffoppgjøret. Samtidig vil det komme ytterligere etterbetalinger i 4. kvartal 1990 som vil bli registrert i tilknyt-

ning til statistikken for 4. kvartal, som først vil foreligge i mars måned. På grunn av ovenstående forhold vil den reelle kvartalsvise lønnsveksten både i 2. og 3. kvartal i forhold til tilsvarende kvartaler året før kunne bli revidert i vårrapporten fra Beregningsutvalget.

I tillegg førte «indeksforhandlinger» 7. januar 1991, som følge av at prisstigningen var sterkere enn forutsatt ved hovedoppgjøret, til en nivåheving av timefortjenestene på 30 øre pr. time, etterbetalt fra 1. desember 1990. Disse tillegg vil hovedsakelig bli utbetalt i 1.

Fig. 2.1: Lønnsvekst pr. time ekskl. overtid for arbeidere i LO/NHO-området. (Prosentvis endring fra samme kvartal året før)

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

kvartal 1991, men tillegget vil slå ut med 10 øre i 4. kvartal 1990. Årslønnsveksten fra 1989 til 1990 vil så og si ikke bli påvirket. På den måten lønnsoverhenget vanligvis beregnes på for disse arbeidergruppene, vil overhenget øke 0,1 prosentpoeng sterkere. Lønnsnivået pr. 31. desember 1990 vil imidlertid være 0,3 prosentpoeng høyere.

Fig. 2.1. og tabell 2d viser utviklingen i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for voksne arbeidere (menn + kvinner). Tabellen viser utviklingen i veksten for timefortjenesten fra tilsvarende kvartaler året før.

Tariffmessig lønnsøkning er lavlønnsstillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnsseter etc. som følge av sentrale, herunder forbundsvise forhandlinger. Lønnsglidningen blir en restpost. Lønnsglidning blir således et statistisk begrep hvor ikke bare lønnstillegg som følge av forhandlinger på de enkelte bedriftene spiller inn, men hvor også fortjenesteøkning pga. økt akkord, forskyvninger i timeverkenes mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeide osv. har betydning.

Den totale lønnsveksten pr. time nådde en topp i 1987, både som følge av lønnskompensasjonen for arbeidstidsforkortelsen pr. 1. ja-

nuar 1987 og høy lønnsglidning. Inntektsreguleringsloven fra våren 1988 til våren 1990 reduserte lønnsglidningen til omlag null, men det var endel bransjeforskjeller i gjennomsnittlig lønnsvekst som følge av markedsforhold og som følge av strukturelle endringer i sammensetningen av arbeidskraften.

De sentrale tariff tillegg våren 1990 ble differensiert mellom bransjer. Det ble gitt større tillegg til bransjer med lave lønnsnivåer og til bransjer som ikke hadde rett til ytterligere lokale forhandlinger. Tariff tillegg, som følge av de sentrale forhandlinger fra 1.4.1990 for arbeidere innenfor LO/NHO-området, er beregnet til 247 øre i gjennomsnitt. Hensynet tatt til utslaget av lavlønnsreguleringer både i april og oktober 1990, er lønnsglidningen beregnet til ca. 1,8 pst. (155 øre/time) i gjennomsnitt for arbeidere i LO/NHO-området for 2. og 3. kvartal 1990 i forhold til tilsvarende kvartaler i 1989.

For 1990 er spesielt lønnsveksten i 2. kvartal 1990 sterkt påvirket av økningen av diverset tillegg. Diverset tillegg omfatter økt bruk av skift og andre lønnsselementer som er knyttet til arbeidets art. Uten diverset tilleggene var veksttakten i 2. kvartal 1990 i forhold til 2. kvartal året før 0,5 prosentpoeng lavere. I de 3 første kvartalene i 1990 er veksten i gjennomsnitt 0,2 prosentpoeng lavere uten diverset tillegg. Noe av dette kan tilskrives inngåtte produktivitetsavtaler.

Ca. ⅔ av lønnsglidningen på 144 øre/time fra 1. til 2. kvartal 1990 skyldes økte diverset tillegg og normale sesongvariasjoner. Resten skyldes noe bonus og annen glidning.

Nedgangen i timefortjenesten fra 2. til 3. kvartal på ca. 30 øre skyldes en kombinasjon av sesongvariasjoner som trekker timefortjenesten ned og noe lokale tillegg som bidrar positivt. Endringer i timeverksfordelingen mellom bransjene har ikke bidratt til lønnsvekst.

Bygge- og anleggsvirksomhet drar den totale gjennomsnittlige lønnsvekst betydelig ned, mens industriarbeidere har en lønnsvekst ca. 1 prosentenheter høyere enn gjennomsnittet.

Beregningsutvalget anslår lønnsoverhenget inn i 1991 for voksne arbeidere i LO/NHO-området til 1⅓ pst. med basis i tillegg avtalt i 1990. Dersom indekstillegget på 30 øre/time (avtalt 7.1.1991) som skal gjelde fra 1. desember 1990 tas med, vil lønnsnivået ved inngangen av 1991 ligge ca. 2 pst. over gjennomsnittsnivået for 1990. Usikkerheten i disse anslagene er store og overhenget vil kunne bli noe lavere eller noe høyere enn disse anslagene.

Tabell 2d. *Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for arbeidere i bergverk, industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet basert på timefortjenester eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke.*

Endring i prosent fra samme kvartal året før					
		Lønns- økning pr. time	Herav:		Lønns- glidning som prosent- andel av total lønnsutvikling
			Tariffmessig økning	Lønns- glidning	
1980	1. kvartal	2,6	0,3	2,4	92
1981	1. »	13,5	5,2	8,3	61
1982	1. »	8,3	1,8	6,6	80
1983	1. »	11,8	5,5	6,3	53
1984	1. »	6,1	1,0	5,2	85
1985	1. »	8,9	3,0	5,9	66
1986	1. »	7,4	0,5	6,9	93
1986	2. »	10,5 ¹⁾	3,1	7,3	70
1986	3. »	11,5 ¹⁾	3,8	7,7	68
1986	4. »	12,1	3,7	8,4	69
1987	1. »	18,3 ²⁾	10,5 ³⁾	6,9	66 ³⁾
1987	2. »	16,1 ²⁾	8,3 ³⁾	7,4	89 ³⁾
1987	3. »	15,8 ²⁾	8,1 ³⁾	7,8	96 ³⁾
1987	4. »	14,0 ²⁾	7,7 ³⁾	7,5	97 ³⁾
1988	1. »	8,5	0,2	8,3	98
1988	2. »	7,7	1,7	6,0	78
1988	3. »	5,0	1,7	3,3	66
1988	4. »	3,7	1,7	2,0	54
1989	1. »	2,4	1,7	0,7	29
1989	2. »	4,2	4,3	-0,1	- 2
1989	3. »	4,6	4,3	0,3	7
1989	4. »	4,3	4,1	0,2	5
1990	1. »	3,9	4,1	-0,2	- 5
1990	2. »	4,8 ¹⁾	3,0	1,8	38
1990	3. »	4,8 ¹⁾	3,0	1,8	38

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtids tillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden. Lønnstallene før 1987 er ikke omregnet.

¹⁾ Korrigert for etterbetalinger.

²⁾ Faktisk timelønnsvekst.

³⁾ Korrigert for reduksjon i den avtalefestede normalarbeidstiden.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

Andelen timer betalt med overtidsbetaling synes å ha flatet ut etter 1988, etter en stigning fra 1983 til 1988. Det er en svak stigning i 1990 i forhold til 1989.

For *industriarbeidere* eksklusiv offshorevirksomhet anslås det en økning i den gjennomsnittlige timefortjenesten eksklusiv overtids tillegg omregnet til 37,5 t/uke (eksklusiv etterbetalinger) på omlag 5½ pst. fra 1989 til 1990, under forutsetning at økningen fra 3. til 4. kvartal bare gjenspeiler lavlønnsreguleringer pr. 1. oktober og normale sesongvariasjo-

ner uten lønnsglidning ellers. Endel lokale lønnstillegg kan sannsynligvis komme også i 4. kvartal 1990, slik at lønnsveksten kan bli noe i overkant av 5½ pst.

Lønnsveksten i de tre første kvartaler i 1990 i forhold til tilsvarende kvartaler i 1989 er foreløpig beregnet til henholdsvis 5,0, 5,5 og 5,9 pst. eller omlag 1 prosentpoeng høyere enn for arbeidere totalt sett. For industrien var tarifftillegget pr. 1. april 1990 noe lavere enn for hele LO/NHO-området fordi relativt flere bransjer har rett til lokale lønnsregule-

ringer. Lønnsglidningen for voksne industriarbeidere utgjør henholdsvis 2,4 og 2,8 prosentpoeng for 2. og 3. kvartal 1990 i forhold til tilsvarende kvartaler året før. Lønnsglidningen for industriarbeidere er derfor omlag 1 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet for arbeidere i hele LO/NHO-området.

På dette grunnlaget anslår Beregningsutvalget lønnsoverhenget inn i 1991 til 2 pst. med basis i statistisk registrert lønnsvekst i de tre første kvartalene i 1990 og anslag for 4. kvartal. Usikkerheten i dette anslaget er stort. Dersom indekstillegget på 30 øre/time (avtalt 7.1.1991) som skal gjelde fra 1. desember 1990 tas med, vil lønnsnivået ved inngangen av 1991 ligge ca. 2½ pst. over gjennomsnittsnivået for 1990.

I bygge- og anleggsvirksomheten anslår Beregningsutvalget på grunnlag av lønnsregistreringer for de 3 første kvartaler i 1990, en økning i den gjennomsnittlige timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg omregnet til 37,5 t/uke for arbeidere på 1½ pst. fra 1989 til 1990, omlag det samme som året før.

Bygge- og anleggsvirksomhet hadde før 1988 endel år med svært høy lønnsvekst. I 1988, 1989 og 1990 ha lavere aktivitet slått ut i sterkt redusert vekst og til faktisk nedgang i timefortjenestene i enkelte bedrifter.

I disse bransjene er etterbetalingsproblematikken ennå mer komplisert enn for andre grupper. Bare omlag halvparten av etterbetalingene i henhold til tariffoppgjøret i 1990 er registrert i 3. kvartal 1990. Vekstanslagene er spesielt usikre for disse bransjene.

For landtransport som blant annet omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter, spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v. anslås en økning i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegget omregnet til 37,5 t/uke på 4½ pst. fra 1989 til 1990.

Også i denne bransjen er det store etterbetalinger som først vil bli registrert i 4. kvartal 1990. Disse tilleggene er med i årsanslagene ovenfor.

I oljevirksomheten, offshore ialt, som omfatter offshorearbeidere i operatørselskaper og oljeboringsbedrifter, samt offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet anslås en økning i timefortjenesten ekskl. overtidstillegg omregnet til 37,5 t/uke eller årslønn på omlag 4 pst. fra 1989 til 1990.

Kollektivt ansiennitetsopprykk pr. 1. januar også i 1990, bidrar imidlertid til at lønnene innenfor denne sektoren øker noe hver 1. januar.

For oljesektoren er det i de tre første kvartaler knapt registrert tariff tillegg i 1990. Det skyldes at tariffoppgjøret for en stor og sentral del av denne gruppen ble behandlet av

Rikslønnsnemnda. Anslaget ovenfor er derfor basert på denne kjennelsen samt lønnsstatistikken ellers, og vil kunne bli endret når endelig lønnsstatistikk for 4. kvartal foreligger.

Strukturelle endringer som følge av store variasjoner i arbeidsstyrken og sammensetning forsterker usikkerheten.

Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

For funksjonærene i NHO-bedrifter (industri, bergverk, transportvirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, oljevirksomhet og hotell- og restaurantvirksomhet) steg den gjennomsnittlige månedslønnen med 6,7 pst. fra 1. september 1989 til 1. september 1990, basert på statistikk for bedrifter som er med i statistikken i begge årene. Lønnsveksten var henholdsvis 3,4 pst. og 5,0 pst. i tilsvarende tellingsperioder i de to foregående år.

Med samme aldersfordeling pr. 1. september 1990 som pr. 1. september 1989 ville lønnsveksten blitt 0,8 prosentpoeng lavere.

Reguleringstidspunkter for lønnstilleggene i 1990 er i hovesak kjent. Det samme gjelder de generelle tilleggene i 1989. Annen lønnsvekst som endringer i aldersstrukturen eller andre tillegg som er påløpt i tellingsperioden, er antatt kommet som følge av omorganiseringer i bedriftene og at dette har pågått i hele tellingsperioden.

Med bakgrunn i disse informasjonene anslår Beregningsutvalget årslønnsveksten fra 1989 til 1990 til 5,7 pst. for alle funksjonærer i NHO-bedrifter, mens årslønnsveksten fra 1988 til 1989 var 3,6 pst.

Lønnsoverhenget inn i 1991 er beregnet til 2,7 pst.

For funksjonærene i industri er årslønnsveksten fra 1989 til 1990 beregnet til 6,2 pst.

For ledende funksjonærer var lønnsøkningen fra 1. september 1989 til 1. september 1990 5,7 pst., mot 2,8 pst. fra 1. september 1988 til 1. september 1989.

Årslønnsveksten for denne gruppen er beregnet til 4,6 pst. fra 1989 til 1990 mot 2,3 pst. fra 1988 til 1989.

Lønnsutviklingen i andre områder i privat virksomhet

For de fleste lønnstakergrupper utenom LO/NHO-området foreligger det ikke statistikk for 1990. Lønnsveksten fra 1989 til 1990 er for de grupper det ennå ikke foreligger lønnsstatistikk for, anslått på grunnlag av overhenget fra 1989 og oppgaver over tariff tillegg i 1990. For noen grupper (bank og forsikring) har en

opplysninger om lokale tillegg til bestemte datoer i 1990. For de grupper hvor det foreligger statistikk for 1990, er lønnsvekst som skyldes endringer i aldersstrukturen lagt til 1.7.90. Denne form for glidning er dermed lagt til samme dato som i 1989. Begrunnelsen for å legge den til 1.7. er at denne lønnsøkningen antas å komme jevnt over året. For noen grupper, f.eks. for ansatte i bankvirksomhet og i forretningsmessig tjenesteyting utgjorde den en forholdsvis stor andel av total lønnsvekst i 1989. For 1990 er det foreløpig bare beregnet virkning av endringer i aldersstrukturen for funksjonærer i NHO-bedrifter. (Det foreligger ikke statistikk for 1990 for andre grupper.)

I *hoteller og restauranter* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte etter NHOs lønnsstatistikk med 1,7 pst. for menn og kvinner under ett fra april 1989 til april 1990. For heltidsansatt prosentlønnet serveringspersonale steg den gjennomsnittlige dagsfortjenesten med 1,0 pst. for voksne menn og med 5,4 pst. for voksne kvinner fra perioden 1. november 1988–30. april 1989 til 1. november 1989–30. april 1990.

For alle unntatt prosentlønnet serveringspersonale som får hoveddelen av sin inntekt fastsatt ut fra omsetning, ble det fra 1. april 1990 gitt et generelt tillegg på kr 3,60 pr. time for de fleste grupper. Videre ble det gitt garantitillegg på 30 øre pr. time både 1.4.90 og 1.10.90. Utvalget anslår årslønnsveksten fra 1989 til 1990 til omlag 6 pst. for fastlønte og prosentlønte under ett.

I *forretnings- og sparebanker* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,8 pst. for menn og kvinner under ett fra 1. september 1988 til 1. september 1989. Lønnsstatistikk for 1990 foreligger ikke ennå.

I lønnsoppgjøret i forretnings- og sparebanker våren 1990 ble de bankansatte gitt et generelt tillegg på kr 4 000 pr. år pluss 1,9 pst. fra 1.6.90. I følge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 0,6 pst. 1.1.90 og 0,8 pst. 1.7.90.

Utvalget har beregnet at overhenget fra 1989, anslått til 1,6 pst. og lønnstilleggene fra 1.1., 1.6. og 1.7.90 vil gi en årslønnsvekst på om lag 5 pst. fra 1989 til 1990.

I *forsikringsvirksomhet* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 3,9 pst. for menn og kvinner under ett fra 1. september 1988 til 1. september 1989. Lønnsstatistikk for 1990 foreligger ikke ennå.

I forsikringsvirksomhet ble det gitt et generelt tillegg fra 1.5.90 på kr 2 000 pr. år pluss 3,25 pst. Videre utgjorde i følge Forsikrings-selskapenes Arbeidsgiverforening lokale tillegg 0,25 pst. fra 1.1.90.

Utvalget har beregnet at overhenget fra 1989, anslått til 1,4 pst. og lønnstilleggene fra 1.1. og 1.5.90 vil gi en årslønnsvekst på om lag 4½ pst. fra 1989 til 1990.

I *varehandel* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte med 5,4 pst. for menn og kvinner under ett fra 1. september 1988 til 1. september 1989. Lønnsstatistikk for 1990 foreligger ikke ennå.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handelens Arbeidsgiverforening ble det fra 1. april 1990 gitt et generelt tillegg på kr 3,50 pr. time eller kr 569 pr. måned. I tillegg ble minstelønnsatsene hevet. Gjennomsnittlig ramme for oppgjøret er beregnet til kr 4,91 pr. time.

For tariffområdet har partene beregnet årslønnsveksten fra 1989 til 1990 til vel 7 pst. Utvalget antar at årslønnsvekst fra 1989 til 1990 for varehandelen totalt vil bli noe lavere, anslagsvis 5½ til 6 pst. Etter utvalgets oppfatning er det større usikkerhet knyttet til dette anslaget enn til årslønnsanslagene for de andre gruppene.

Siden 1980 har Statistisk sentralbyrå utarbeidet statistikk for ansatte i *forretningsmessig tjenesteyting*. Dette omfatter ansatte i virksomheter som driver med regnskapsføring, revisjon, databehandling, arkitektvirksomhet og byggeteknisk konsulentvirksomhet. Dessuten er også ansatte innen teknisk virksomhet og annonse- og reklamevirksomhet med. Felles for de fleste bedrifter i denne statistikken er at de ansatte ikke får sine lønninger regulert gjennom landsomfattende tariffavtaler. Fra 1. september 1988 til 1. september 1989 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 3,6 pst. for menn og kvinner under ett. For 1990 foreligger ikke lønnsstatistikk ennå. Utvalget har på grunnlag av lønnsutviklingen for sammenlignbare grupper, anslått årslønnsveksten fra 1989 til 1990 til 5–6 pst.

I *innenriks sjøfart* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for voksne sjømenn i underordnede stillinger med 0,5 pst. fra november 1988 til november 1989. Lønnsstatistikk for 1990 foreligger ikke ennå.

I innenriks sjøfart utbetales garantitillegget fra 1.4. Fra 1.4.90 ble det foruten det generelle tillegget på kr 1,89 pr. time gitt et garantitillegg på kr 1,21 pr. time.

Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

For arbeidstakere i *statsforvaltningen* viste lønnsstatistikken for 1989 at gjennomsnittlig månedfortjeneste pr. årsverk økte med 5,0 pst. fra 1. oktober 1988–1. oktober 1989. Tal-

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991

lene er korrigert for de etater som har gått ut av det statlige tariffområdet (Norsk Rikskringkasting, Teknologisk Institutt m.fl.), samt for omlegging av innrapportering fra Forsvaret. Det foreligger ikke lønnsstatistikk for 1990.

Oppgjøret pr. 1. mai besto av et generelt tillegg på 2 pst. på hovedlønnsstabellen og tilleggslønnsstabellen. Sentrale justeringer utgjorde 0,79 pst. Disse var i hovedsak rettet mot de lavest lønnede med ett lønnstrinn opprykk for alle fra og med lønnstrinn 10 til og med lønnstrinn 18. Regulering av satser i fellesbestemmelsene utgjorde 0,05 pst.

Under oppgjøret ble komponentene i årslønnsveksten beregnet til:

	Årslønns- vekst 1989-90 Pst.	Tillegg pr. dato Pst.	Virknings- dato
Overheng fra 1989	1,20		
Bidrag fra lønns- glidning i 1990	0,20		
Generelt tillegg	2,00	3,00	1.5.1990
Justeringer	0,79	1,19	1.5.1990
Fellesbestemmel- sene	0,05	0,08	1.5.1990
Årslønnsvekst to- talt	4,24		

Etter dette ble den samlede lønnsøkning for statstilsatte fra 1989 til 1990 anslått til 4½ pst. inklusive lønnsglidning på 0,2 pst.

Årslønnsveksten vil variere mellom ulike grupper av tilsatte:

	Gjennom- snittlig års- fortjeneste 1990	Årslønns- vekst 1989-1990 (i pst.)
I Kontorfullmektig/ først- tekontorfullmektig	140 306	6,1
II Fagarbeider i Tele- verket	156 912	5,8
III Saksbehandler	192 638	3,2
IV Ekspedisjonssjef/un- derdirektør/byråsjef	260 897	2,0

Den enkelte tilsatte vil pga. avansement o.l. kunne ha en sterkere lønnsvekst enn gjennomsnittet for gruppen.

Skoleverket

Lønnsstatistikken for tilsatte i skoleverket for 1989 viste en vekst i gjennomsnittlig månedsfortjeneste på 5,1 pst. for heltidsansatte kvin-

ner og menn under ett fra 1. oktober 1988 til 1. oktober 1989. Årslønnsveksten fra 1988 til 1989 er beregnet til 5,0 pst.

Det foreligger ikke lønnsstatistikk for 1990.

Kommunene

Ifølge Statistisk sentralbyrås statistikk steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte kommunale arbeidstakere utenom ansatte i helsevesen og sosial omsorg, skoleverket og ansatte som er timelønnte med 5,0 pst. fra 1. oktober 1988 til 1. oktober 1989. For arbeidstakere i helsevesen og sosial omsorg steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,4 pst. i det samme tidsrommet.

Av tilleggene utgjør de variable tilleggene, som omfatter bl.a. vakttillegg, søndagstillegg og komitégodtgjørelse den klart største andelen. SSB har lagt stor vekt på å revidere de variable tilleggene, slik at de nå er mer pålitelige enn tidligere.

Kommunenes Sentralforbund (KS) offentliggjør statistikk for lønnstakere som følger Sentralforbundets tariffområde (ekskl. Oslo og Bærum). Denne statistikken dekker om lag ¾ av de heltidsansatte som inngår i SSBs lønnsstatistikker for kommunale arbeidstakere og helsevesen og sosial omsorg. I følge Sentralforbundets statistikk steg den gjennomsnittlige regulativlønnen for heltidsansatte med 5,4 pst. fra 1. oktober 1988 til 1. oktober 1989. Medregnet deltidsansatte var den gjennomsnittlige stigningen 5,6 pst. For ansatte i lederstillinger var gjennomsnittlig stigning i regulativlønnen 2,8 pst.

På grunnlag av SSBs statistikk kan årslønnsveksten for kommuneansatte (inkl. helsesektoren) beregnes til 4,7 pst. for heltidsansatte fra 1988 til 1989.

Ved lønnsoppgjøret i kommunesektoren i 1990 ble det gitt følgende tillegg:

- et generelt tillegg 1.6 på 3,3 pst.
- endringer i fellesbestemmelsene 1.6 på 0,2 pst.
- justeringer 1.10 på 2,5 pst.
- pott til lokale forhandlinger 1.10 på 1,1 pst.

Det foreligger ikke lønnsstatistikk for 1990. Kommunenes Sentralforbund har imidlertid foretatt ei foreløpig beregning av lønnsutviklingen fra 1989 til 1990 for arbeidstakere som er med i Sentralforbundets tariffområde. Beregningen omfatter ca. 60 pst. av antall årsverk som inngår i statistikken for 1989. Stigningen i gjennomsnittlig månedsfortjeneste er beregnet til 7,2 pst. pr. årsverk fra 1. oktober 1989 til 1. oktober 1990. Potten på 1,1 pst. til lokale forhandlinger pr. 1.10.90 er antake-

lig ikke kommet med fullt ut i dette tallet. På dette grunnlaget kan årslønnsveksten for kommuneansatte (inkl. helsesektoren) beregnes til om lag 4½ pst. fra 1989 til 1990.

4. LØNNSOVERHENGET

(Se vedlegg D for definisjon av lønnsoverheng.)

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli selv om det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønns-overhenget pr. definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike inntektsgrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Størrelsen av overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året.

Nå gis det ikke statistikk pr. 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag. Størrelsen av overhenget vil avhenge av hvordan lønnsveksten skjer over året. Lønnstillegg som gis sent i året fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer. For grupper med en gitt lønnsstigning i en periode vil det beregnede overheng være avhengig av hva som forutsettes om forløpet av lønnsutviklingen gjennom perioden.

I oppstillingen nedenfor vises anslått overheng til 1990 og 1991 for en del områder. Beregningene av overhenget til 1991 på et så tidlig tidspunkt, vil i stor grad være basert på skjønn og antakelser. For mange områder er det manglende eller ufullstendig statistikk for 1990 og beregningene er derfor usikre.

	Overheng (pst.) til	
	1990	1991 ¹⁾
– Arbeidere i LO/NHO-området i alt	1,1	1½
– Industriarbeidere	1,4	2
– Funksjonærer i NHO-bedrifter	1,7	2,7
– Staten	1,2	1½
– Kommunene	1,3	4
– Varehandel	1,6	1½
– Forretnings- og sparebanker	1,6	2
– Forsikring	1,4	1½
– Forretningsmessig tjenesteyting	1,3	–

¹⁾ Overheng uten indekstillegg.

I indeksforhandlingene mellom LO og NHO ble det enighet om et tillegg på 30 øre pr. time med virkning fra 1. desember 1990. Dette tillegget vil antakelig bli utbetalt i 1. kvartal 1991. Dersom tillegget hadde vært utbetalt i desember 1990, ville det ha hevet gjennomsnittlig timefortjeneste i 4. kvartal 1990 med 10 øre. Etter utvalgets vanlige beregningsmåte vil overhenget til 1991 øke med 0,1 prosentpoeng både for arbeidere i LO/NHO-området totalt og for industriarbeidere i forhold til tallene i oppstillingen. På den annen side vil timefortjenesten pr. 31. desember 1990 være 30 øre høyere. Dersom dette nivået hadde vært lagt til grunn, ville det ha økt overhenget til 1991 med 0,3 prosentpoeng for begge gruppene.

I stat og kommune har partene blitt enige om et indekstillegg på kr 585 pr. år (tilsvarer 30 øre pr. time) med virkning fra 1. desember 1990. Slik utvalget beregner overhenget for disse gruppene, vil indekstilletget øke overhenget til 1991 med 0,3 prosentpoeng.

For de fleste gruppene i oppstillingen ovenfor, er anslått overheng til 1991 noe høyere enn overhenget til 1990. I LO/NHO-området skyldes dette hovedsakelig tiltakende lønns-glidning etter at inntektsreguleringsloven ble opphevet 31. mars 1990. I kommunesektoren, hvor overhenget til 1991 kan anslås til hele 4 pst. (1,3 pst. til 1990), skyldes økningen at tariff tilleggene i 1990 ble gitt utover i året, jfr. oppstillingen foran over tariff tilleggene i kommunesektoren.

Samlet overheng til 1991 for gruppene i oppstillingen, kan eksklusive virkningen av indekstillegg, beregnes til om lag 2½ pst. Samlet overheng til 1990 for de samme gruppene var om lag 1,3 pst. og til 1989 om lag 0,6 pst.

KAPITTEL 3

Prisutvikling og prispolitikk

1. UTVIKLINGEN I PRISINDEKSENE

Gjennom de fire siste årene har prisstigningen vært svakt økende internasjonalt etter at den avtok betydelig gjennom første halvpart av 1980-årene. Fram til våren 1985 avtok også prisstigningen i Norge. Etter devalueringen våren 1986 tiltok prisstigningen til den begynte å avta igjen vinteren 1987. Fram til sommeren 1990 har prisstigningstakten vært avtakende. Etter dette har den økt noe igjen.

Figur 3.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, hos våre handelspartnere og landene som er tilknyttet til valutaenheten ecu. Figuren viser at forskjellen i prisstigningen mellom Norge og våre viktigste handelspartnere økte betydelig gjennom 1986 og i begynnelsen av 1987. I mars 1987 var prisstigningen hele 7,7 pro-

sentpoeng sterkere i Norge enn hos våre handelspartnere. Etter det har forskjellen gradvis blitt redusert, og etter mars 1989 har stigningstakten i Norge ligget under stigningstakten hos våre handelspartnere. I oktober 1990 var prisstigningen 1,6 prosentpoeng lavere i Norge. Figuren viser omtrent samme forløp for prisstigningen for landene i ecu-området som for våre handelspartnere, men prisstigningen i ecu-området har vært noe lavere i hele perioden. Prisstigningen i Norge har siden mars 1990 vært noe lavere enn for landene som er knyttet til valutaenheten ecu. (I vedlegg C er valutaenheten ecu nærmere omtalt.)

Prisutviklingen i tidligere år, samt siste tolv månedersperiode for en del OECD-land framgår av tabell 3a.

Tabell 3a. Konsumprisindeksen i en del OECD-land. Prosentvis endring.

	Årlig gj.snitt	Endring fra året før			okt. 1989 okt. 1990
	1977-86	1987	1988	1989	
Norge	8,4	8,7	6,7	4,6	4,6
USA	6,8	3,7	4,1	4,8	6,3
Japan	3,3	0,1	0,7	2,3	3,5
Vest-Tyskland	3,5	0,2	1,3	2,8	3,3
Frankrike	9,3	3,1	2,7	3,6	3,9
Storbritannia	8,7	4,2	4,9	7,8	10,9
Italia	13,8	4,6	5,0	6,6	6,2
Sverige	8,9	4,2	5,8	6,4	11,3
Danmark	8,3	4,0	4,6	4,8	2,7
Finland	8,0	4,1	5,1	6,6	5,5
OECD-området ¹⁾²⁾	7,3	3,2	3,5	4,7	5,9
EF ¹⁾	6,9	3,4	3,6	5,3	6,4
ECU-området ³⁾		2,2	2,7	4,2	5,1
Norges handelsp.	7,2	2,7	3,5	4,7	6,2

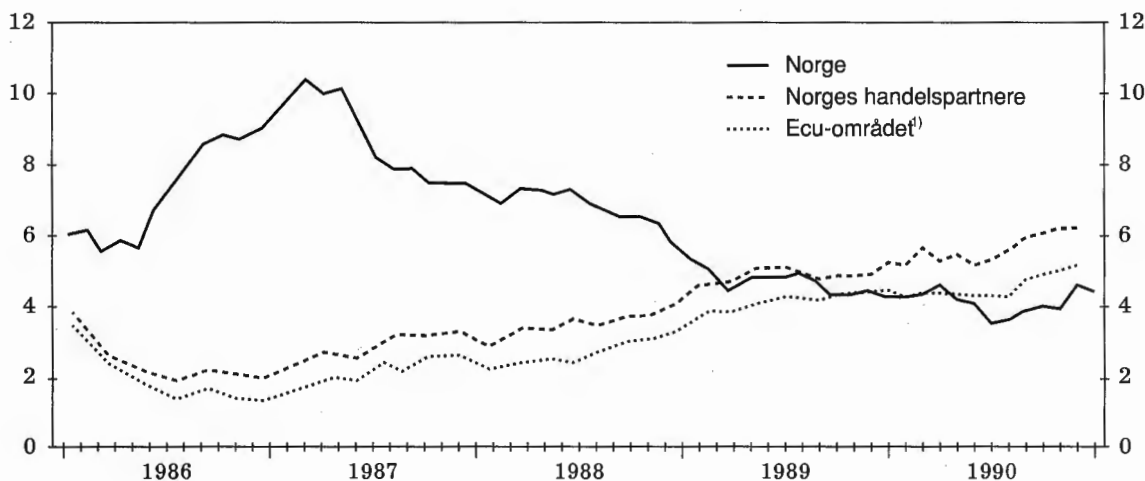
¹⁾ Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum.

²⁾ Eksklusive Tyrkia.

³⁾ Sammenveid med ECU-vekter.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Fig. 3.1: Konsumprisene i Norge og hos våre handelspartnere og i ecuområdet. Prosentvis endring fra samme måned året før.

¹⁾ Veid sammen med ecu-vekter. Portugal og Spania er med i ecu-området fra og med oktober 1989.

Kilde: OECD, Statistisk Sentralbyrå og Finansdepartementet.

Den gjennomsnittlige prisstigning i Norge fra 1989 til 1990 var 4,1 pst., og fra 1988 til 1989 var stigningen 4,6 pst.

Tabell 3b. Konsumprisindeksen.

	Indekstall		Endring fra året før i prosent	
	1989	1990	1989	1990
Januar	217,1	226,3	5,2	4,2
Februar	217,9	227,2	4,9	4,3
Mars	219,8	229,8	4,3	4,5
April	221,0	229,8	4,6	4,0
Mai	221,7	230,3	4,7	3,9
Juni	223,0	231,0	4,7	3,6
Juli	223,2	231,2	4,8	3,6
August	222,5	231,0	4,6	3,8
September	224,4	233,2	4,2	3,9
Oktober	224,7	235,1	4,2	4,6
November	224,8	235,0	4,3	4,5
Desember	224,6	234,4	4,2	4,4
Årsgj.snitt	222,1	232,2	4,6	4,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3b viser at prisstigningstakten, regnet i forhold til samme periode året før, var på det laveste i juni/juli 1990. Utover høsten steg prisstigningstakten igjen. Stigningen fra desember 1989 til desember 1990 var 4,4 pst.

Den sterke økningen i prisstigningstakten

høsten 1990 skyldes økte oljepriser på grunn av krisen i Gulfen. Fra november 1989 til november 1990 steg konsumprisindeksen med 4,5 pst. Utover økningen i tilsvarende periode i 1989, bidro prisøkninger på bensin og andre mineraloljeprodukter i perioden 15. august til 15. november, med i underkant av 0,7 prosentpoeng. Av indirekte virkninger, bidro prisøkninger på fly- og selskapsreiser med en økning på litt over 0,1 prosentpoeng. Det er ikke foretatt beregninger av andre indirekte prisvirkninger, men ut fra den korte perioden det her er snakk om, må det kunne antas at disse ikke er av særlig betydning. Totalt bidro de prisøkninger som her er kvantifisert med om lag 0,8 prosentpoeng av konsumprisindeksens stigning fra november 1989 til november 1990. Ut fra denne beregningen ville stigningen fra november 1989 til november 1990 ha vært om lag 3,7 pst. dersom prisene på mineraloljeprodukter hadde hatt samme forløp høsten 1990 som høsten 1989.

Ved utgangen av 1990 var overhenget 1,4 pst., dvs. desemberindeksen lå 1,4 pst. høyere enn gjennomsnittlig indeks for 1990. Ved utgangen av 1989 var overhenget 1,1 pst.

Tabell 3c gir en oversikt over den gjennomsnittlige prisstigning fra 1988 til 1989 og fra 1989 til 1990 for ulike varegrupper. Tabellen viser at prisstigningen fra 1989 til 1990 er lavere enn for året før for varegruppene «Møbler og husholdn.art», «Reiser og transport» og «Andre varer og tjenester.» Økningen i prisstigningen er størst for varegruppen «Helsepleie», mens varegruppen «Bolig, lys

og brensel» har bidratt med den største økningen i prosentpoeng.

«Reiser og transport» er den varegruppe som har hatt den største nedgangen, og også bidratt med den største nedgangen i prosentpoeng. Representantvaren bensin inngår i varegruppen «Reiser og transport». Selv om

prisen på bensin steg betydelig i løpet av høsten 1990 ble prisstigningen for varegruppen totalt sett lavere fra 1989 til 1990 enn fra 1988 til 1989. Dette skyldes lavere prisstigning for undergruppen «Kjøp av transportmidler» og reduserte teletakster fra 1989 til 1990 i forhold til forutgående periode.

Tabell 3c. Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe.

	Vekt 0/00	Endring i pst.		Bidrag i pst.-poeng	
		Gj.sn. 88/89	Gj.sn. 89/90	Gj.sn. 88/89	Gj.sn. 89/90
Totalt	1000,9	4,6	4,1	4,6	4,1
Matvarer	150,9	2,7	3,2	0,4	0,5
Drikkevarer og tobakk	35,5	5,1	7,0	0,2	0,2
Klær og skotøy	71,6	3,1	2,1	0,2	0,2
Bolig, lys og brensel	250,0	6,1	6,4	1,3	1,5
Møbler og husholdn.art.	82,3	3,6	2,6	0,3	0,2
Helsepleie	20,3	4,3	8,5	0,1	0,2
Reiser og transport	212,8	5,3	2,9	1,2	0,6
Fritidssysler og utd.	96,1	4,4	4,6	0,4	0,4
Andre varer og tjenester	81,4	4,4	3,3	0,4	0,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3d. Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter leveringssektor.

	Vekt 0/00	Endring i pst.		Bidrag i pst.-poeng	
		Gj.sn. 88/89	Gj.sn. 89/90	Gj.sn. 88/89	Gj.sn. 89/90
Totalt	1000,9	4,6	4,1	4,6	4,1
1. Jordbruksvarer	87,4	2,1	4,8	0,2	0,4
1.1 Mindre bearbeidde	50,4	1,1	4,8	0,1	0,2
1.2 Mer bearbeidde	37,0	3,5	4,9	0,1	0,2
2. Fiskevarer	11,7	2,4	2,1	0,0	0,0
3. Andre norskproduserte konsumvarer	294,4	4,7	5,3	1,4	1,6
3.1 Lite påvirket av verdensmarkedets priser	117,2	4,2	5,3	0,5	0,6
3.2 Påvirket av verdensmarkedet pga. stort importinnhold eller råstoffpris bestemt på verdensmarkedet	83,0	6,0	7,3	0,5	0,6
3.3 Påvirket av verdensmarkedet pga. konkurranse fra utlandet	94,2	4,2	3,5	0,4	0,3
4. Importerte konsumvarer	235,9	2,8	1,7	0,7	0,4
4.1 Uten norsk konkurranse	147,5	3,6	1,3	0,6	0,2
4.2 Med norsk konkurranse	88,4	1,9	2,6	0,2	0,2
5. Husleie	154,3	7,6	6,5	1,0	0,9
6. Andre varer og tjenester	217,2	5,7	3,7	1,2	0,8
6.1 Med arbeidslønn som dominerende priskomponent	59,7	4,1	5,2	0,2	0,3
6.2 Også med andre viktige priskomponenter	157,5	6,3	3,1	0,9	0,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3d gir en oversikt over prisstigningen for de ulike leveringssektorer. Tabellen viser at prisstigningen har økt for de to hovedgruppene «Jordbruksvarer» og «Andre norskproduserte konsumvarer». Av de fire hovedgruppene som har hatt prisnedgang er det «Andre varer og tjenester» som har hatt den klart største nedgangen og også bidratt til den sterkeste nedgangen i prosentpoeng, jf. de to siste kolonnene i tabell 3d.

2. PRISPOLITIKK

Retningslinjer for prismyndighetenes virksomhet for 1991 er trukket opp i St.prp. nr. 1 for 1990–91. Retningslinjene for 1991 er en videreføring av de retningslinjer som ble lagt til grunn for prismyndighetenes virksomhet i 1990. Disse retningslinjene var i det vesentlige en videreføring av retningslinjene fra tidligere år, men det ble lagt ytterligere vekt på effektivisering av konkurransen.

Etter retningslinjene skal prismyndighetene føre aktivt tilsyn med konkurranseforholdene i næringslivet og gripe inn mot skadelige konkurransebegrensninger. Prisdirektoratet kan med hjemmel i prislovens § 42 gripe inn overfor enhver form for konkurranseregulering dersom den kan virke skadelig eller anses urimelig eller til skade for allmenne interesser. Etter forskrifter av 1. juli 1960 om konkurransereguleringer av priser og avanser er de fleste former for horisontalt samarbeid mellom næringsdrivende om priser forbudt. Prismyndighetene arbeider aktivt for å avdekke ulovlig prissamarbeide. Forskrifter av 18. oktober 1957 forbyr all form for leverandørregulering av prisene bortsett fra veiledende priser. En stor del av Prisdirektoratets virksomhet gjelder administrasjon av de nevnte forbudsbestemmelser og vurdering av

eventuelle inngrep etter prislovens § 42. Videre overvåker prismyndighetene bedriftserverv i norsk næringsliv. Etter prisloven § 42 a kan Prisrådet gripe inn mot bedriftserverv som vil føre til eller forsterke en vesentlig begrensning av konkurransen til skade for allmenne interesser.

Det gjennomføres enkelte typer av reguleringer for drosjetakster, sement, melk, engrosomsetning av kjøtt, fettråstoffer, festeavgifter, husleie i førkrigsboliger og borettslagsleiligheter. Videre gjennomføres det prisovervåking i form av meldeplikt for tobakksvarer, øl og mineralvann, margarin, meieriprodukter, mineralull, ulike typer bygningspapp, sprengstoff, lim til tre- og bygningsindustri, mineraloljeprodukter, flyfrakt og bilglass.

Andre viktige oppgaver for prismyndighetene er å arbeide for at virkninger av lover og offentlig regelverk blir vurdert i forhold til ulempene i form av mindre konkurranse og effektivitet. Videre å bidra til å effektivisere etterspørselssiden i markedet, blant annet gjennom tiltak som bedrer næringslivets egen informasjon om priser og produkter.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet oppnevnte i februar 1990 et utvalg til utredning av ny pris- og konkurranselov. Departementet har etter regjeringsskiftet vurdert utvalgets mandat og sammensetning. Departementet har kommet til at utvalget bør få en bredere sammensetning ved at parter i arbeidslivet er invitert til å delta. Departementet har ikke endret mandatet, men har overfor utvalget pekt på at en viktig side ved gjeldende lov er at den inneholder fullmakt til å vedta generelle prisreguleringer og regulering av priser på spesielle områder, bl.a. i forbindelse med gjennomføring av inntektsoppgjør. Det er forutsatt at utvalget avslutter sitt arbeid innen 1. juni 1991.

KAPITTEL 4

Utviklingen i disponibel realinntekt

Med disponibel inntekt for en husholdning menes den inntekten som står til disposisjon for privat konsum (forbruk) eller sparing. Dette betyr at en må trekke utgifter som ikke er knyttet til konsum eller sparing, fra bruttoinntekten, for å komme fram til den disponible inntekten. Slike utgifter vil først og fremst være direkte skatter, men kan også omfatte finansielle utgifter som renteutgifter, avhengig av hvor omfattende inntektene er definert. For å komme fram til *disponibel realinntekt* må en videre korrigere for prisendring på de varer og tjenester den disponible inntekten kan brukes til, dvs. konsumprisutviklingen. Utviklingen i disponibel realinntekt for en husholdning blir dermed i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i renteutgifter og prisutviklingen.

– En husholdning kan ha inntekt fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt, inntekter fra næringsvirksomhet (driftsresultat), renter av bankinnskudd eller andre finansinvesteringer, og inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. Inntektsutviklingen for en husholdning vil således normalt ikke bare være avhengig av inntekter som er gjenstand for forhandlinger. Videre vil inntektsutviklingen være avhengig av endringer i yrkesaktiviteten til den eller de i husholdningen som har inntektsgivende arbeid. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt mens næringsinntekter og trygder er hovedinntekter for husholdningsgruppene selvstendig næringsdrivende og trygdede.

– Skatten for ulike husholdninger kan variere selv om inntektene i utgangspunktet er like. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengig av hvordan husholdningen innretter seg i flere retninger. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekten dem imellom. Videre vil ulike former for finansinvesteringer, f.eks. SMS, aksjeplasseringer, forsikringer eller plasseringer i statsobligasjoner påvirke skatteberegningene. Hvis finansinvesteringene, investeringer i bolig eller privat konsum (forbruk) blir finansiert ved låneopptak vil adgangen til fradrag for gjeldsrenter påvirke

skatten. Det samme gjelder for investeringer i næringsvirksomhet hvor dessuten avskrivings- og avsetningsregler vil påvirke beskatningen av næringsinntekten.

– Om renteutgifter skal komme til fradrag ved beregning av disponibel inntekt for en husholdning, må sees i sammenheng med hvor omfattende inntektsbegrepet er definert. Hvis næringsinntekt (driftsresultat), som er en kombinasjon av kapitalavkastning på produksjonskapital og arbeidsinnsats som selvstendig næringsdrivende, finansinntekter og beregnet avkastning av konsumkapital (egen bolig, varige konsumgoder) inngår i inntektsbegrepet, kommer alle renteutgifter naturlig til fradrag ved beregning av disponibel inntekt. Avgrensingsproblemer oppstår når låneopptak og dermed renteutgifter har gitt opphav til inntekter som ikke regnes med ved beregning av disponibel inntekt.

– Beregninger av disponibel realinntekt krever en omregning til faste priser – ved hjelp av en eller flere prisindekser. Husholdninger med samme nominelle disponible inntekter kan ha ulik forbrukssammensetning. Varierende prisstigning på ulike produkter kan således også bidra til at veksten i disponibel realinntekt kan variere mellom ulike husholdninger.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for levekår, selv om det er en viktig komponent. Offentlig konsum kommer for eksempel ikke med i beregningene selv om de er viktige bidrag til levekårene. Betaling i form av direkte skatter kommer direkte til fradrag i disponibel inntekt. Ved beregning av disponibel realinntekt tar en hensyn til indirekte skatter gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at opp- og nedvurdering av aktiva, f.eks. aksjegevinster/tap, boliggevinster o.l., ikke inngår i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmuligheten over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdninger. Slike beregninger er under arbeid i Statistisk sentralbyrå, men det vil ennå ta en tid før resultatene kan nyttiggjøres.

I kapittel 1 er det gitt en oversikt over utviklingen i husholdningssektorens disponible realinntekt og av hvordan hovedkomponentene på inntekts- og utgiftssiden har bidratt til denne utviklingen i følge nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningssektoren er dessuten, på usikkert grunnlag, delt i tre grupper etter hvor hovedinntekten kommer fra. De tre husholdningsgruppene er lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede.

Beregningsutvalget vil arbeide videre med å utnytte dette materialet til en sammenligning av nivåforskjeller og til en analyse av utviklingen i disponibel realinntekt for gjennomsnittshusholdninger i de tre husholdningsgruppene når en tar hensyn til husholdningenes antall, sammensetning og yrkesaktivitet. Slike oversikter er antatt å være et nyttig bakgrunnsmateriale under inntektsoppgjørene, selv om de ikke vil inngå direkte i forhandlingene. Foreløpig er imidlertid datagrunnlaget for dårlig og metodene for lite utviklet til at inntektsregnskapet kan utnyttes på en så detaljert måte. Vi mangler blant annet anslag for antall personer, antall husholdninger og omfanget av yrkesaktivitet fordelt på de tre husholdningsgruppene for de senere år. Nedenfor er derfor framstillingen begrenset til en analyse av utviklingen i disponibel realinntekt pr. person for alle husholdningsgrupper under ett. Det er dessuten presentert tall for inntektsutviklingen for lønnstakere og for selvstendig næringsdrivende regnet pr. årsverk, samt strukturtall for sammensetningen av inntekter og utgifter etter husholdningsgruppe.

Inntektsregnskapet kan bare brukes til å gi tall for gjennomsnittshusholdninger i de tre husholdningsgruppene. De mer tradisjonelle beregninger av utviklingen av disponibel realinntekt for utvalgte typehushold, differensiert etter familietype og inntektsnivå, og med gjennomsnittlig inntektsutvikling for bare en inntektsart er derfor fortsatt nyttige og nødvendige. Beregningsutvalget vil imidlertid vurdere i større grad også å trekke inn inntektsstatistikken i disse beregningene, etterhvert som analyseverktøyet og datagrunnlaget forbedres.

Disponibel realinntekt og inntektsstruktur for husholdninger ifølge inntektsregnskapet

I nasjonalregnskapets inntektsregnskap er det lagt til grunn et forholdsvis bredt inntektsbegrep. Inntekt i husholdningssektoren er definert som lønn, driftsresultat (inntekt av selvstendig næringsvirksomhet og bereg-

net avkastning på egen bolig), renteinntekter¹⁾ (renter på bankinnskudd, pensjonsinnskudd o.l.), stønader (pensjoner og andre trygdeordninger) og andre inntekter (aksjeutbytte, forsikringserstatninger og overføringer fra utlandet). Som fradrag ved beregning av disponibel inntekt kommer direkte skatter og trygdepremier, renteutgifter og enkelte andre utgifter (forsikringspremier, bøter og private overføringer til utlandet). Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig i følge nasjonalregnskapskonvensjoner regnes som konsumert i det år de anskaffes. Beregnet avkastning på konsumkapital (utenom bolig) inngår derfor ikke som inntekt i inntektsregnskapet.

Disponibel inntekt i husholdningssektoren regnet pr. person kan anslås til ca. 74 000 kr i 1989. Med omtrent 2,5 personer i gjennomsnitt pr. husholdning blir den gjennomsnittlige disponible husholdningsinntekt om lag 185 000 kr i følge inntektsregnskapet. Sompekt på i kapittel 1 er datagrunnlaget usikkert, og tallene må derfor tolkes med stor varsomhet. Utvalgets anslag peker mot en gjennomsnittlig inntekt pr. person på snaut 79 000 kr i 1990, og en gjennomsnittlig inntekt pr. husholdning på vel 197 000 kr.

Tabell 4a viser årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet pr. person i perioden 1984–1990. Med et stabilt antall personer pr. husholdning vil vekstratene regnet pr. person og pr. husholdning bli like. I 1989 økte disponibel realinntekt pr. person med 0,5 pst., mens anslag for 1990 gir en vekst på omlag 2 pst. Til sammenligning var den gjennomsnittlige, årlige veksten fra 1982 til 1988 1,2 prosent.

Tabell 4b viser veksten i disponibel realinntekt for selvstendig næringsdrivende og for lønnstakere, regnet pr. sysselsatt normalårsverk. Antall «sysselsatte normalårsverk» er generelt definert som antall heltidsomregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet. For lønnstakere er antall normalårsverk lik antall heltidsansatte pluss antall deltidsansatte omregnet til heltid. Deltidsansatte lønnstakere er omregnet til heltid ved å bruke andel av full post eller dellønnsbrøk som vekt. Som deltidssysselsatte regnes personer med lavere avtalt arbeidstid enn for heltidsansatte i samme type virksomhet. For selvstendige yrkesutøvere medregnet familie-medlemmer er normalårsverksbegrepet tallfestet konvensjonelt med basis i arbeidstiden for mannlige selvstendige personer utenom familiearbeidere. (For en utførlig omtale av dette, se Anders Harildstad, Økonomiske an-

¹⁾ Se fotnote 2, tabell 1j.

Tabell 4a Vekst i disponibel realinntekt pr. person.¹⁾ Prosent.

	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990 ²⁾
Disponibel realinntekt pr. person	3,4	1,2	1,7	-1,7	-0,8	0,5	2

* Foreløpige tall.

¹⁾ Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum.²⁾ Beregningsutvalgets anslag.Tabell 4b Vekst i disponibel realinntekt pr. årsverk for selvstendig næringsdrivende og lønns-
takere¹⁾. Prosent.

	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990 ²⁾
Selvstendig næringsdrivende	0,6	-4,8	-6,6	-10,5	-8,5	9,4	—
Lønns- takere	1,6	-1,0	-0,4	-3,9	0,1	2,5	2½

* Foreløpige tall.

¹⁾ Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum.²⁾ Beregningsutvalgets anslag.

alyser 7/89.) I den videre omtalen vil en benytte betegnelsen «årsverk» for «sysselsatte normalårsverk».

Som nevnt i kapittel 1 knytter det seg særlig stor usikkerhet til inntektstallene for undergruppene under husholdningssektoren. I tillegg til denne usikkerheten kommer at en har vært nødt til å legge til grunn en funksjonell fordeling av utførte årsverk, dvs. at antall utførte årsverk i lønns- og lønnsstakerhusholdningene er satt lik årsverk utført som lønnsstaker og at antall årsverk utført av personer i husholdninger av selvstendig næringsdrivende er satt lik årsverk utført som selvstendig næringsdrivende. Tallene i tabell 4b må derfor tolkes med stor varsomhet.

Ifølge tabell 4b var det en ubetydelig vekst i disponibel realinntekt for lønnsstakere regnet pr. årsverk i 1988, etter at disponibel realinntekt pr. årsverk for denne gruppen hadde blitt redusert i tre år på rad. Beregninger basert på de foreløpige regnskapstallene for 1989 gir 2,5 pst. vekst i disponibel realinntekt pr. årsverk for lønnsstakerhusholdningene i 1989. Disponibel realinntekt for lønnsstakerne var omtrent uendret fra 1988 til 1989 (jfr. tabell 1m). Økningen i disponibel realinntekt pr. årsverk skyldes derfor nedgang i antallet utførte lønnsstakerårsverk. For 1990 anslår Beregningsutvalget 2½ pst. vekst i disponibel realinntekt pr. årsverk for lønnsstakerne. Dette fordi en ventet en viss vekst i disponibel realinntekt for lønnsstakergruppen, kombinert med fortsatt nedgang i antallet lønnsstakerårsverk i 1990.

Selvstendige næringsdrivende opplevde

økning i disponibel realinntekt pr. årsverk i 1989 etter 4 år med nedgang. Nedgangen var særlig stor i 1987 og 1988, noe som i hovedsak skyldtes den sterke økningen i renteutgiftene i disse årene. Som det går fram av tabell 4c er renteutgiftene av særlig stor betydning for selvstendige næringsdrivendes disponible inntekt. Det brå omslaget til vekst i 1989 skyldes tre forhold som alle trekker i samme retning: Veksten i renteutgiftene stanset opp, veksten i driftsresultatet, som er de selvstendiges viktigste inntektskilde, økte, og antallet årsverk utført av selvstendig næringsdrivende gikk ned.

Om inntektsoppgjør, skatter og priser

Under lønnsoppgjør, jordbruksoppgjør og pensjonsregulering forhandler en bare om utviklingen i en inntektsart og ikke om den totale inntektsutviklingen for ulike husholdningsgrupper. Selv om sammenhengen kan være noe komplisert, vil dessuten skatter og priser komme inn og bidra til at realverdien av det inntektstillegg som inntektstakeren mottar blir mindre enn det nominelle inntektstillegg det forhandles om. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som indikerer hvordan skatter og priser virker inn.

De beregninger som Det tekniske beregningsutvalg har foretatt, bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektsarten inntjenes bare av en person i husholdningen. Siden flerinntektshus-

holdningene ofte blir særskilt liknet, vil en kunne få et inntrykk av resultatet for flerinntektshushold ved å kombinere resultatene for forskjellige én-inntektshushold.

- Inntektsmottakeren mottar bare én inntektsart (lønn, pensjon etc.).
- En tar bare hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde. Ved beregning av virkning på disponibel realinntekt av økt lønn, har en likevel foretatt beregninger også for utvalgte husholdninger med fradrag i inntekten utover minstefradraget. Disse fradragene utover standardfradrag inngår i beregningene av skatten, men forutsettes ikke å komme til fradrag i inntekten ved beregning av disponibel inntekt.
- En har ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende muligheter til å tilpasse seg skattesystemet.
- Skatteomleggingen de senere år har bl.a. vært preget av endringer i skattegrunnlagene. Beregninger der en bare tar hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde vil derfor ha mindre utsagnskraft enn tidligere.
- Barnetrygd og forsørgerfradrag regnes som negativ skatt. Det er forøvrig ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter.
- En bruker samme prisindeks for alle husholdningstyper ved omregning til realinntekter.

Det er en selvfølge at beregninger basert på så forenklete forutsetninger, må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer hvilken retning endringer i sentrale og generelle skatteregler isolert sett trekker.
- Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i inntektenes og husholdningenes sammensetning, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntektsutviklingen for de ulike husholdningstyper enn det de sterkt forenklete forutsetninger skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier imidlertid at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.
- Siden det forhandles om bare en inntektsart, kan virkningen for en lønnstaker av at en kun endrer denne inntektsarten være av særlig interesse. Virkningen av faktorer som ikke bestemmes av forhandlingene, er av mindre interesse.

Faren for misbruk er særlig stor hvis en bruker slike beregninger til å trekke konklusjoner om utviklingen over lange perioder.

Rapporten gir derfor bare tall for de siste to årene. På bakgrunn av usikkerheten som er nevnt ovenfor har Beregningsutvalget bare foretatt beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for noen få grupper.

Under lønnsforhandlingene vil det ofte være aktuelt ikke bare å vurdere utviklingen fra et år til et annet, men også konsekvensene av alternative lønnskrav. Utvalget har derfor også beregnet virkningen på disponibel inntekt av 1 prosentpoeng høyere lønnsvekst for ulike lønnsinntekter.

Kort om skatteomleggingen 1989

Hovedelementene i skatteomleggingen for 1989 var:

- Ytterligere reduksjon av den flate bruttoskatten ved at pensjonsdelen og helsedelen av medlemsavgiften til folketrygden ble erstattet av en trygdeavgift. Satsen for den nye trygdeavgiften var lavere enn summen av satsene for pensjonsdelen og helsedelen i 1988. Reduksjonen ble motsvart av en økning i fellesskatten som utlignes på nettoinntekt. Dette medførte at fradragenes verdi økte for store grupper.
- Ytterligere økt bruttoskatt for de med høye inntekter ved at satsen for toppskatten ble økt.
- Progresjonen på nettoinntekt ble redusert ytterligere ved at øverste trinn i progresjonstabellen ble fjernet og satsen på det som da ble øverste trinn ble redusert.
- Økning i satsene for barnetrygden.
- Fribeløpet for renteinntekter ble økt.
- Maksimal marginalskatt på nettoinntekt var etter 1989-reglene 45,6 pst. Maksimal marginalskatt på lønn var 62,0 pst. i 1989.

For øvrig ble det gjort en rekke endringer særlig med sikte på forenkling.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1989 innebar disse endringene en skattelette på om lag 0,5 milliarder kroner. Det nevnte referansesystem fremkom ved at beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle eller nesten alle skattytere, ble justert med 4,0 pst. i forhold til 1988-regler. Dette tilsvarer den pris- og lønnsveksten som ble lagt til grunn ved behandlingen av skatteopplegget for 1989.

Den gjennomsnittlige pris- og lønnsveksten fra 1988 til 1989 er andre steder i rapporten beregnet til henholdsvis 4,6 pst. og 4,3 pst. I forhold til et referansesystem der en med utgangspunkt i 1988-regler justerer beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle

eller nesten alle skattytere i tråd med dette, ble skatteletten redusert til om lag $\frac{1}{4}$ mrd. kroner.

Lønnstakere med høye inntekter og små fradrag kom noe bedre ut enn gjennomsnittet, mens lønnstakere med lave og midlere inntekter og store fradrag kom bedre ut enn lønnstakere på samme inntektsnivå som ikke har fradrag. Som følge av økningen i barnetrygden kom barnefamiliene bedre ut enn familier uten barn.

Nærmere om skatteomleggingen i 1990

Hovedelementene i skatteomleggingen for 1990 var:

- Reduksjon av de høyeste marginalskattene ved at satsen på det øverste trinnet i statsskatten på nettoinntekt ble redusert.
- Reduksjon av de flate skattene ved at satsen for fellesskatt ble redusert. I tillegg ble satsene for trygdeavgift for lønnstakere og næringsdrivende redusert, mens den lave satsen som nyttes for pensjonsinntekt mv. ble økt noe.
- Satsene for barnetrygden ble økt.
- Innstramming i reisefradraget.
- Det ble innført bruttoskatt på naturalytelser og overskudd på utgiftsgodtgjørelser.
- Det ble innført generell plikt til å svare renter på den del av restskattene som overstiger 2 000 kroner.
- Maksimal marginalskatt på nettoinntekt var 43,0 pst. Maksimal marginalskatt på lønn var 59,3 pst. i 1990.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1990 innebar disse endringene en skattelette på om lag 3,4 milliarder kroner. Gjennomsnittlig innebar det en skattelette på om lag 1 pst. av bruttoinntekten. Det nevnte referansesystem fremkom ved at beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle eller nesten alle skattytere, ble justert med 4,0 pst.

Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 1989 til 1990 er andre steder i rapporten anslått til 5 pst. I forhold til et referansesystem der en med utgangspunkt i 1989-regler justerer beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle eller nesten alle skattytere i tråd med dette, ble skatteletten om lag 3 mrd. kroner.

Nærmere om skatteomleggingen i 1991

Hovedelementene i skatteomleggingen for 1991 er:

- Reduksjon i de høyeste marginalskattene på nettoinntekt ved at satsene i den ordi-

nære statsskatten er redusert.

- En økning på 0,5 prosentpoeng av fellesskattesatsen.
- Toppskattesatsen ble økt med 1 prosentpoeng, mens satsene for trygdeavgiften er uendret slik at maksimal marginalskatt på bruttoinntekt økte noe.
- Satsen på maksimalt minstepfradrag ble økt fra hhv. 13 pst. til 15 pst. og fra 7 500 kroner til 10 000 kroner.
- Satsene for barnetrygden ble økt.
- Fradraget for premie til egen pensjonsforsikring begrenses til maksimalt 30 000 kroner. Denne begrensningen kommer i tillegg til tidligere regel om at fradraget maksimalt kan utgjøre 10 pst. av gjennomsnittet av nettoinntekten de to siste årene.
- Maksimal marginalskatt på nettoinntekt i 1991 er 40,5 pst., mens maksimal marginalskatt på lønnsinntekt er 57,8 pst.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1991 innebærer disse endringene en skattelette på om lag 2,3 milliarder kroner. Gjennomsnittlig innebar det en skattelette på om lag $\frac{2}{3}$ pst. av bruttoinntekten. Det nevnte referansesystem fremkom ved at beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle eller nesten alle skattytere, ble justert med 4,0 pst.

Den isolerte effekten av endringene i satsstrukturen er gjennomgående skattelette for skattyterne. Lønnstakere med høye inntekter og små fradrag kommer bedre ut enn gjennomsnittet. Økningen i barnetrygden bidrar til at barnefamiliene kommer bedre ut enn familier uten barn.

Nærmere om beregningene av utviklingen i disponibel realinntekt

Beregningsutvalget har foretatt beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for følgende grupper:

- a) Lønnstakere med en lønnsinntekt i 1989 på henholdsvis 150 000 kroner og 300 000 kroner. Inntekten før skatt forutsettes å ha utviklet seg som gjennomsnittlig årslønn.
- b) Pensjonister med minstepensjon.

For lønnstakere er beregningene utført for enslige og for personer som forsørger ektefelle og to barn under 16 år. Den nominelle disponible inntekten beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra inntekten, samtidig som en for barnefamilier tar hensyn til forsørgerfradraget og barnetrygden. En kommer deretter fram til den disponible realinntekten ved å deflatere den

nominelle disponible inntekten med konsumprisindeksen.

Lønnstakere

I tabell 4d har utvalget beregnet utviklingen i disponibel realinntekt for enkelte utvalgte lønnstakerhusholdninger. Beregningsutvalget har i disse beregningene lagt til grunn en lønnsvekst på 4,3 pst. fra 1988 til 1989 og 5 pst. fra 1989 til 1990. Dette tilsvarer en lønnsvekst om lag som for gjennomsnittet. I eksemplene med fradrag utover standardfradrag har en lagt til grunn at fradragene skal utgjøre en konstant andel av lønnen. Når beregningene viser forskjellig utvikling i disponibel realinntekt for lønnstakere med og uten fradrag har dette vesentlig sammenheng med endringer i forholdet mellom brutto- og nettoskattene. I år uten strukturuomlegginger i skattesystemet ville en få om lag samme resultater for lønnstakere med og uten fradrag. Som tidligere nevnt har en bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle lønnstakere, dvs. skattesatser, progresjonsgrenser, minste- og klassefradrag mv., barnetrygd og forsørgerfradrag. En har således i beregningene ikke tatt hensyn til de mange endringer i fradragregler mv. som er gjennomført fra 1988 til 1990, og som hver for seg bare berører endel lønnstakere. Dette vil gjelde innstramming i reisefradrag, økte boligtakster, skatt på fordel ved billige lån, bruttoskatt på naturalytelser mv., renter på restskatt og endel andre endringer som i gjennomsnitt er av mindre betydning.

Stigningen i konsumprisindeksen var på 4,6 pst. fra 1988 til 1989 og 4,1 pst. fra 1989 til 1990.

Tabell 4d. Disponibel realinntekt for lønnstakere. Årlig prosentvis endring.

Inntekt i 1989	Fradrag utover standardfradrag	1988-1989	1989-1990
150 000 kroner			
Enslig	0 kr	-0,6	2,0
	50 000 kr	0,2	1,5
Ektepar med 2 barn	0 kr	0,1	2,3
	50 000 kr	0,5	1,9
300 000 kroner			
Enslig	0 kr	0,5	4,0
	100 000 kr	-0,9	2,1
Ektepar med 2 barn	0 kr	0,2	3,5
	100 000 kr	-0,7	1,9

Beregningene i tabellen indikerer at fra 1988 til 1989 var disponibel realinntekt om lag uendret for mange lønnstakere. For de med lavere og midlere inntekter kom lønnstakere med fradrag bedre ut enn de uten fradrag, bl.a. som følge av økningen i fellesskatten til Skattefordelingsfondet. For lønnstakere med høye inntekter var tendensen motsatt; de med fradrag kom relativt dårligere ut enn de uten fradrag.

Beregningene av endringer i disponibel realinntekt fra 1989 til 1990 indikerer en økning i disponibel realinntekt. Økningen er størst for lønnstakere med høye inntekter og lave fradrag, men også lønnstakere med midlere inntekter hadde en positiv utvikling i disponibel realinntekt fra 1989 til 1990 etter de forutsetninger som ligger bak tabell 4d.

I beregningene som følger har en sett på skattytere som lignes i kasse 1 og ikke har barn. Illustrasjonsmessig har en sett på utviklingen i disponibel inntekt for henholdsvis lønnstakere med 150 000 kroner i inntekt og en årslønnsvekst som voksne industriarbeidere og lønnstakere med 300 000 kroner i inntekt og en årslønnsvekst som for ledende funksjonærer i industrien. I 1989 var gjennomsnittlig årslønn for voksne industriarbeidere vel 160 000 kroner, mens gjennomsnittlig årslønn for ledende funksjonærer i NHO-området var vel 310 000 kroner i 1989. Resultatene nedenfor ville imidlertid ikke blitt vesentlig annerledes om en hadde utført beregningene med noe høyere inntekter.

Veksten i årslønn for voksne industriarbeidere var i følge NHO's lønnsstatistikk 4,9 pst. fra 1988 til 1989. For lønnstakere med inntekt rundt 150 000 kroner og en lønnsvekst på 4,9 pst., ble disponibel realinntekt redusert noe, med ¼ pst. for de uten fradrag, mens disponibel realinntekt økte med om lag ¾ pst. for de med relativt store fradrag. For lønnstakere med 300 000 kroner i inntekt og med lønnsvekst fra 1988 til 1989 på 2,3 pst., eller om lag som for gjennomsnittet for ledende funksjonærer i industrien, ble disponibel realinntekt redusert med i underkant av 1,0 pst. for de uten fradrag, og redusert med opptil 2,3 pst. for de med store fradrag.

For lønnstakere med 150 000 kroner i inntekt og en lønnsvekst på 5½ pst. fra 1989 til 1990 eller om lag som gjennomsnittet for voksne industriarbeidere, økte den disponible realinntekten med om lag 2½ pst. for de uten fradrag og med om lag 2 pst. for de med store fradrag. For lønnstakere med 300 000 kroner i inntekt og lønnsvekst fra 1989 til 1990 på 4,6 pst., eller om lag som anslått for ledende funksjonærer, økte disponibel realinntekt med 3¼ pst. for de uten fradrag, og

med i underkant av 2 pst for de med store fradrag.

Den gjennomsnittlige årslønnsveksten for ansatte i statlig virksomhet er anslått til 4,8 pst fra 1988 til 1989 og til om lag 4¼ pst fra 1989 til 1990. Anslagene bygger på tall for gjennomsnittlig lønnsnivå. I 1989 var gjennomsnittlig årslønn for en statlig ansatt beregnet til om lag 175 000 kroner. For lønnstakere med lønn og lønnsvekst om lag som for gjennomsnittet av statlige ansatte ble disponibel realinntekt redusert med om lag ¼ pst. fra 1988 til 1989, mens disponibel realinntekt økte med knapt 2 prosent fra 1989 til 1990. For lønnstakere med lønn noe under gjennomsnittet for statlig ansatte og lønnsvekst som for denne gruppen var disponibel realinntekt om lag uendret eller økte svakt fra 1988 til 1989. Fra 1989 til 1990 økte disponibel realinntekt med i størrelsesorden 2–2½ pst. For ansatte i staten på høyere lønnsnivå og med lønnsvekst om lag som for denne gruppen ble disponibel realinntekt redusert fra 1988 til 1989, med om lag 1–2 pst. Fra 1989 til 1990 økte disponibel realinntekt med vel ½ pst. for de med høye inntekter uten fradrag, mens disponibel realinntekt ble redusert med knapt ¾ pst. for de med høy inntekt og høye fradrag.

Alle grupper vil kunne bli berørt av en eller flere av de regelendringer som utvider skattegrunnlaget, og som det som nevnt ikke er tatt hensyn til i beregningene. Utslagene for den enkelte lønnstaker vil være avhengig av hvordan reglene som er endret var utnyttet før regelendringen. I 1989 ble det netto ikke foretatt utvidelser av betydning. I 1990 ble det gjennomført utvidelser av skattegrunnlag beregnet til å utgjøre om lag 0,2 pst. av bruttoinntekten.

Slik skattesystemet er utformet vil disponibel inntekt gjennomsnittlig stige noe sterkere enn lønnsveksten fra 1990 til 1991 dersom denne blir om lag 4 pst. For store grupper uten fradrag vil veksten i disponibel inntekt bli på 5–6 pst. med 4 pst. lønnsvekst. For lønnstakere med høye inntekter og relativt høye fradrag vil veksten i disponibel inntekt kunne bli på 4–5 pst.

Dersom også konsumprisindeksen vokser med 4 pst. vil disponibel realinntekt, slik begrepet er brukt i dette avsnittet, øke med 1–2 pst. for store grupper fra 1990 til 1991.

Med en annen lønnsvekst enn 4 pst. vil selvfølgelig også utviklingen i disponibel realinntekt bli en annen. Beregningene i tabell 4e viser hvordan disponibel inntekt i 1991 påvirkes av at lønnsveksten blir en annen enn 4 pst. Det er forutsatt at det ikke skjer tilpasninger til den økte lønnsveksten i

form av endringer i fradragene utover standardfradrag. Det er i beregningene heller ikke tatt hensyn til at økt lønnsvekst kan føre til økte priser og ha andre virkninger som påvirker utviklingen i disponibel realinntekt. Tabellen egner seg således best til å vurdere utviklingen for grupper lønnstakere med alternativ lønnsvekst under gitt prisstigning.

For alle husholdningene er økningen i disponibel inntekt prosentvis mindre enn lønnsøkningen. Skattesystemet betyr mest for virkningene av alternative lønnsendringer på disponibel inntekt for høye inntekter og for barnefamiliene. Det skyldes at marginals-katten er betydelig større enn gjennomsnittsskatten for disse gruppene. For barnefamiliene har dette sammenheng med at barnetrygd og forsørgerfradrag er regnet som negativ skatt. Et annet karakteristisk trekk er at tallene stort sett ikke varierer med mer enn 0,1 prosentpoeng for lønnstakere med samme inntektsnivå, men med ulike fradrag.

Tabell 4e. Prosentvis endring i disponibel inntekt som følge av 1 prosent endring i lønnsinntekt. 1991.

Brutto lønnsinntekt i 1991	Fradrag utover standardfradrag i 1991	Enslig	Ektepar med 2 barn
125 000	0	0,9	0,7
	30 000	0,8	0,6
150 000	0	0,8	0,7
	50 000	0,8	0,7
200 000	0	0,8	0,6
	50 000	0,8	0,7
250 000	0	0,7	0,6
	80 000	0,7	0,6
300 000	0	0,7	0,6
	100 000	0,6	0,5

Pensjonister

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnbeløp, sært tillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1½ for ektepar), sært tillegg og kompensasjonstillegg (500 kroner for enslige og 750 kroner for ektepar). Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Pensjonistenes inntekter ble endret 1. april 1989 og 1. mai 1990. 1. april 1989 ble grunnbeløpet økt med 1 700 kroner til 32 700 kroner. Særtillegget ble ikke endret. Det ble bestemt at minstepensjonist som forsørger ek-

tefelle over 60 år skal ha samme ytelse om ektepar der begge er minstepensjonister. Det betyr at disse, om nødvendig, gis to særtillegg. Grunnbeløpet ble økt med 1 300 kroner til 34 000 kroner med virkning fra 1. mai 1990. Videre ble satsen for særtillegg for enslig minstepensjonist eller minstepensjonist som forsørger ektefelle under 60 år økt med 1 prosentpoeng til 58 pst. For ektepar som begge er minstepensjonister eller for minstepensjonist som forsørger ektefelle over 60 år ble satsen for samlet særtillegg økt med 2 prosentpoeng til 106,5 pst. (Lav sats ble økt fra 52,25 pst. til 53,25 pst.)

Pensjonister har rett til særfradrag for alder, uførhet m.v. ved skatteligningen. Fra 1989 ble det tidligere særfradrag for liten skatteevne erstattet av en særskilt skattereduktionsregel som fritok pensjonister med nettoinntekt under 52 700 kroner for enslige og 82 800 kroner for ektepar fra å betale inntektsskatt. I 1990 er de skattefrie nettoinntektene hhv. 55 200 kroner for enslige og 86 600 kroner for ektepar. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter blir dermed lik minstepensjonen.

Den gjennomsnittlige minstepensjonen var i 1989 51 174 kroner for enslige og 82 896 kroner for ektepar. Dette innebar en økning i utbetalt minstepensjon fra 1988 på 4,9 pst. for enslige og på 5,0 pst. for ektepar. Med en prisstigning på 4,6 pst. innebar dette at disponibel realinntekt for pensjonister som bare mottar minstepensjon økte svakt. Fra 1989 til 1990 økte minstepensjonen med 4,4 pst. for enslige og 4,5 pst. for ektepar. Veksten i konsumprisindeksen i denne perioden var 4,1 pst., noe som ga om lag samme vekst i disponibel realinntekt som for det foregående år. jf. tabell 4f.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin inntekt i takt med økningen i grunnbeløpet, det vil si at økningen fra 1988 til 1989 ble 4,6 pst. Økningen

Tabell 4f. *Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring pr. år.*

	1988-1989	1989-1990
Utbetalt pensjon		
Enslig	4,9	4,4
Ektepar	5,0	4,5
Disponibel realinntekt		
Enslig	0,3	0,3
Ektepar	0,4	0,4

i konsumprisindeksen var i samme tidsrom på 4,6 pst. og realinntekten før skatt var dermed uendret. Fra 1989 til 1990 økte grunnbeløpet og dermed tilleggspensjonene med 4,0 pst. Økningen i konsumprisindeksen var på 4,1 pst. Realinntekten før skatt ble således svakt redusert.

For den *disponible* realinntekten kan resultatet variere noe avhengig av pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Alt i alt er det grunn til å gå ut fra at gjennomsnittlig disponibel realinntekt for pensjonister under ett har økt de siste årene. Det er to viktige årsaker til dette; den ene hovedårsaken er at pensjonistenes inntektsutvikling har vært preget av økninger i grunnbeløpet og den andre hovedårsaken er at en stadig større del av pensjonistene mottar tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker dermed etter hvert som nye pensjonistkull kommer til, selv om ikke pensjonene for den enkelte pensjonist øker. For pensjonister med minstepensjon har også endringer i særtillegget påvirket utviklingen.

Kommentarene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men Beregningsutvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

KAPITTEL 5

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

1. OM KONKURRANSEEVNEBEGREPET

Norsk økonomi er svært åpen. Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Hvis et land med fordel skal kunne delta i det internasjonale vare- og tjenestebytet, må landet over noen tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet kan bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurranseevne. Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på sitt produktmarked og med andre norske næringer på markedene for arbeidskraft, kapital og råvarer. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og derfor for landets samlede konkurranseevne. For inneværende år ventes driftsregnskapet overfor utlandet å vise overskudd for tredje år på rad. Overskuddet i disse tre årene kan bl.a. henføres til en sterk økning i oljeproduksjonen, og fra i fjor sommer en råoljepris som trolig ligger godt over det mellomlangsigtede tilbuds- og etterspørselsforhold i oljemarkedet skulle tilsi. Selv om innenlandsk etterspørsel har økt siden sommeren 1989 er nivået på innenlandsk etterspørsel lavere enn i 1986, noe som bidrar til bedret driftsbalanse overfor utlandet. Sterk vekst i markedene for norske produsenter som konkurrerer på eksportmarkedene har også bidratt til overskudd på driftsregnskapet overfor utlandet i disse årene. En mer robust utenriksøkonomi kan sikres ved å øke pro-

duksjonen i eksport- og importkonkurrerende næringer.

Blant disse eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltnæring, og en forbedring av industriens evne til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en mer balansert økonomisk utvikling. *Industriens konkurranseevne* avhenger av flere faktorer. Noen av disse vil i særlig grad være resultatet av forhold, beslutninger og vurderinger i de enkelte bedriftene. *Produktivitet* i vid forstand, dvs. bedriftens evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi, står her sentralt. Dette er forhold som ikke påvirkes i vesentlig grad av den økonomiske politikken eller ved beslutninger av de større organisasjonene, i hvert fall på kort og mellomlang sikt. Men dette gjelder også f.eks. markedsføring og vare- og landssammensetningen for de norske eksportvarene.

Utviklingen i kostnadene kommer i den sammenheng i en annen stilling. Dette er størrelser som i stor grad påvirkes av avtaler mellom de større organisasjonene og av beslutninger i tilknytning til den økonomiske politikken og hvor de kortsiktige variasjonene kan være betydelige.

Blant kostnadene har vanligvis *lønnskostnadene* særlig stor betydning. Det skyldes først og fremst at dette for de fleste bedriftene er den viktigste kostnadskomponenten – kanskje når en ser bort fra vareinnsatskostnadene.

Foruten lønnskostnadene, vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfelle med offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk kraft, av særlig betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. De relativt høye oljeprisene kan

isolert sett ha bidratt til å forbedre konkurranse situasjonen for norske bedrifter fordi bruken av olje som energikilde er relativt mindre i Norge enn i andre land.

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranse evnen. For den enkelte bedrift vil forholdet mellom realrenten i låne markedet etter skatt og avkastningen på den investerte kapitalen angi muligheten til å gjennomføre lønnsomme nye investeringer, som er av betydning for å gjennomføre omstillinger, produktutvikling, produktivitetsforbedringer og andre konkurranse fremmende tiltak. På kort sikt vil realrenten kunne avvike betydelig fra ett land til det andre. Det skyldes bl.a. usikkerhet til valutakursutviklingen. Med kapitalmobilitet over landegrensene vil store forskjeller i rentenivået neppe vedvare over tid. På dette området er det imidlertid særlig vanskelig å få tilgang på sammenliknbare tall, bl.a. fordi bedriftsbeskatningssystemet er svært ulikt utformet i de enkelte landene.

Avgifter og subsidier som knyttet direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i det konkurranse evnemålet som nyttes i denne rapporten. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp i konkurranse evnemålet som nyttes i denne rapporten, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil imidlertid påvirke konkurranse evnen, men det er vanskelig å fremskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranse evne avhenger også av produktivets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede* næringene. De øvrige næringer leverer vareinnsats, energiinnsats og investeringsvarer til industrien. Jo billigere disse leveranser kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranse evne. Industrien konkurrerer med øvrige næringer om kapital og arbeidskraft. I en situasjon med rikelig tilgang på arbeidskraft og kapital kan lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer føre til at industriens konkurranse evne bedres ved at det blir lettere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapital. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Beregningsutvalgets materiale skal først og fremst benyttes foran de store lønnsoppgjørene, og utvalget har i denne rapporten, som tidligere, bare gjengitt tall for *lønnskostnadsutviklingen* i norsk industri sammenliknet med utviklingen i industrien i andre land.

Foruten lønnskostnadene vil også andre forhold være av betydning for hvordan kost-

nadene ved bruk av arbeidskraft utvikler seg i norsk næringsliv sammenliknet med andre land. Utviklingen i valutakursen vil bl.a. være av betydning. Utviklingen i valutakursene er gjengitt nærmere i vedlegg C.

En gunstig eller ugunstig utvikling i lønnskostnadene målt i felles valuta kan imidlertid i betydelig grad motvirkes av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. produksjon pr. timeverk og årsverk. Lønnskostnadene pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med tilsvarende tall for andre land vil derfor, med de forbehold som er nevnt ovenfor, kunne brukes som en *indikator* for utviklingen i industriens konkurranse evne.

Beregningsutvalget har gjengitt tall for utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet (LPE) i norsk industri og hos våre viktigste handelspartnere i avsnitt 5.2.

Beregningsutvalget mener de tall for utvikling i lønnskostnader pr. produsert enhet sammenliknet med tilsvarende tall fra andre land som legges fram for å belyse utviklingen i norsk industris konkurranse evne, har krav på betydelig interesse. De momenter som er nevnt ovenfor, understreker imidlertid hvor komplisert saksforholdet er. For en noe mer utfyllende drøfting, vises til Beregningsutvalgets rapport nr. 1 1986 (NOU 1986: 14). Mens den relative kostnadsutviklingen klart vil påvirke industriens konkurranse evne kan en i ettertid avlese utviklingen i konkurranse evne ved å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter ute og hjemme og i industriens andeler av bruttonasjonalproduktet, total sysselsetting og landets kapitalbeholdning. Utviklingen i markedsandeler for import og eksportkonkurrerende produkter er omtalt i avsnitt 5.3.

2. LØNNSKOSTNADER PR. PRODUSERT ENHET I INDUSTRIEN

Tabell 5a viser utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med våre viktigste handelspartnere i perioden 1980 til 1990. Tabellen gir også et inntrykk av hva de ulike faktorene – lønnskostnader i nasjonal valuta, produktivitet og valutakurser – har betydd for utviklingen i perioden 1980 til 1990, dvs. hvordan utviklingen i relativ LPE i ettertid fremkommer som resultat av utviklingen i disse tre faktorene. Det må understrekes at disse komponentene ikke utvikler seg uavhengig av hverandre over en så lang periode og at tallene derfor ikke gir uttrykk for en enkel årsaks-virkningssammenheng.

Tabell 5a Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾.

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Norges handelspartnere:										
- Lønnskostnader	11,1	8,5	6,9	6,5	7,2	5,3	5,2	4,9	6,3	7
- Produktivitet	2,6	3,2	6,3	5,1	3,7	1,4	3,4	4,0	2,9	2½
- LPE, nasjonal valuta	8,3	5,1	0,6	1,4	3,4	3,9	1,8	0,9	3,3	4¼
Norsk industri:										
- Lønnskostnader	11,3	10,7	10,3	9,7	9,3	9,7	14,2	6,2	4,2	5½
- Produktivitet	0,2	3,6	5,2	7,0	3,0	-1,2	5,0	2,9	6,4	3
- LPE, nasjonal valuta	11,0	6,9	4,8	2,5	6,2	11,0	8,7	3,2	-2,0	2½
Relativ LPE, nasjonal valuta	2,5	1,7	4,2	1,1	2,7	6,8	6,8	2,3	-5,1	-1½
Valutakursendringer ³⁾	-0,3	-1,2	3,9	2,6	2,1	6,9	2,7	0,2	-0,1	-0,1
Relativ LPE, felles valuta .	2,8	2,9	0,2	-1,5	0,6	0,0	4,0	2,1	-5,0	-1½

¹⁾ Tall for våre handelspartnere og valutakurser er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt (med løpende oppdaterte konkurransevektorer) på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår.

²⁾ Anslag.

³⁾ Positive tall innebærer en svekkelse av industriens effektive valutakurs.

Kilde: OECD, IMF og Finansdepartementet.

Vektene som nyttes ved sammenveiling av lønnskostnader og produktivitet hos handelspartnere og valutakurs er endret i forhold til tidligere rapporter fra Beregningsutvalget. Tidligere nyttet en de såkalte kurvvektene ved sammenveiling. Kurvvektene var såkalte eksportkonkurransevektorer, dvs at de tok hensyn til konkurranse som eksportindustrien møtte fra andre eksportører på sine markeder. Disse vektene var beregnet med utgangspunkt i handelstall for 1975. De nye vektene tar i tillegg hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene og konkurransen som den hjemmekonkurrerende industrien møter på det norske markedet. De nye vektene gir dermed en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold. Det kreves betydelige datamengder og et stort beregningsopplegg for å beregne slike vekter. IMF har utført slike beregninger på bakgrunn av handelstall fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngår også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 har en valgt å løpende korrigere IMF's vekter for endringer i de bilaterale handelsstrømmene. Det innebærer at en nå nytter løpende oppdatering av vektene mens en tidligere nyttet det samme vektsettet over flere år.

På 1970-tallet ble norsk industris konkurranseevne, målt ved relative lønnskostnader pr. produsert enhet, svekket med i alt om lag 22 pst. Svekkelsen var sterkest i årene 1974-77. I årene 1978 og 1979 ble konkurran-

seevnen styrket. Som gjennomsnitt for 1970-tallet var lønnskostnadsveksten i norsk industri om lag like sterk som hos våre handelspartnere, mens veksten i arbeidsproduktiviteten i norsk industri var i gjennomsnitt 1,4 pst. svakere pr. år enn hos våre handelspartnere. Samtidig ble kronen styrket med i alt vel 8 pst. over disse årene. Isolert sett bidrar både svakere produktivitsvekst og styrket krone til forverret konkurranseevne.

Ser en årene 1980-89 under ett, ble industriens konkurranseevne forverret med i alt 5,7 pst. I denne perioden var lønnskostnadsveksten i gjennomsnitt 2,5 pst. sterkere i norsk industri enn hos handelspartnerne, noe som isolert sett bidrar til svekket konkurranseevne. Samtidig var produktivitsveksten i gjennomsnitt om lag like sterk i norsk industri som hos handelspartnerne. I disse årene ble kronen svekket med i alt 17,8 pst., som isolert sett bidrar til forbedret konkurranseevne.

Lønnsveksten internasjonalt nådde et bunnpunkt i løpet av 1987 og har deretter tatt noe, og fra 1989 til 1990 kan lønnskostnadene hos våre viktigste handelspartnere øke med 7 pst. Dette anslaget er påvirket av at lønnskostnadene i Storbritannia og Sverige kan øke med om lag 10 pst. Den økonomiske oppgangen internasjonalt har ført til en betydelig sysselsettingsvekst samtidig som veksten i arbeidsproduktiviteten er blitt svakere. Hos våre handelspartnere anslås arbeidsproduktiviteten å øke med 2½ pst. fra 1989 til 1990 som er om lag 1 prosentpoeng

Tabell 5b Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien i de enkelte land. Pst. endring fra året før¹⁾.

	LPE i nasjonal valuta					Valutakursutvikling overfor norske kroner					LPE i norske kroner				
	1986	1987	1988	1989	1990 ²⁾	1986	1987	1988	1989	1990 ²⁾	1986	1987	1988	1989	1990 ²⁾
Belgia	0,0	-1,8	-5,5	0,0	3	14,6	8,6	-1,7	-1,2	6,9	14,6	6,7	-7,1	-1,2	10
Canada	4,3	2,7	2,9	4,4	3¼	-15,5	-4,6	4,4	10,0	-8,0	-11,9	-2,0	7,4	14,8	-4½
Danmark	7,2	10,0	2,0	-0,7	1¼	12,8	7,5	-1,7	-2,4	7,1	21,0	18,2	0,2	-3,2	9
Finland	2,6	1,4	3,6	3,1	6½	5,2	5,0	1,6	3,4	1,7	8,0	6,4	5,2	6,5	8¼
Frankrike	1,9	-0,1	-1,8	1,3	4¼	11,6	4,8	-2,4	-1,1	6,2	13,7	4,7	-4,1	0,2	10½
Italia	3,4	3,8	3,4	7,6	4¼	10,6	4,4	-3,6	0,5	3,8	14,3	8,4	-0,3	8,1	8½
Nederland	2,5	2,3	-1,3	-2,1	-1¼	16,9	9,8	-0,8	-1,3	5,5	19,8	12,3	-2,2	-3,4	8½
Storbritannia	3,8	0,0	2,2	4,3	6½	-2,0	1,6	5,2	-2,5	-1,5	1,7	1,6	7,5	1,8	5
Sverige	7,7	2,6	7,4	12,5	9¼	4,0	2,3	0,1	0,7	-1,3	12,0	4,9	7,5	13,3	7¼
Sveits	-0,7	1,3	-7,5	1,4	4¼	17,8	9,4	-1,4	-5,3	6,8	17,0	10,8	-8,7	-4,0	11½
Vest-Tyskland	5,0	6,2	-0,4	1,1	3¼	16,9	9,6	-1,0	-1,0	5,4	22,7	16,4	-1,4	0,0	8¼
Østerrike	2,7	1,9	-5,4	-2,0	3	16,8	9,6	-0,9	-1,1	5,5	20,0	11,7	-6,3	-3,1	6½
Japan	3,2	-5,0	-3,6	0,8	1¼	22,4	5,5	9,0	-1,5	-13,6	26,3	0,2	5,1	-0,6	-12½
USA	0,8	-1,3	1,3	0,8	2	-14,0	-8,9	-3,3	6,0	-9,3	-13,3	-10,1	-2,0	6,8	-7½
Spania	3,8	4,5	4,1	3,1	6½	4,7	3,2	2,5	4,2	5,3	8,7	7,9	6,8	7,5	12
Irland	5,5	1,9	-4,2	0,0	¼	8,9	1,0	-0,9	-1,4	5,7	14,9	2,9	-5,0	-1,4	6
Norges handelspartnere	3,9	1,8	0,9	3,3	4¼	6,9	2,7	0,2	-0,1	-0,1	11,0	4,5	1,1	3,1	4
Norge											11,0	8,7	3,2	2,0	2½
Relativ LPE											0,0	4,0	2,1	-5,0	-1½

¹⁾ Tall for våre handelspartnere og for valutakurs er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt (med løpende oppdaterte konkurranseevnevekter) på grunnlag av indeksserier med 1980 som basisår.

²⁾ Anslag.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

lavere enn gjennomsnittet for 1980-tallet. Det gir en økning i lønnskostnader pr. produsert enhet hos våre handelspartnere på 4¼ pst. fra 1989 til 1990.

I norsk industri kan timelønnskostnadene anslås å ha økt med 5½ pst. fra 1989 til 1990, som er om lag 1½ prosentpoeng lavere enn hos våre handelspartnere. Det er da tatt hensyn til at arbeidsgiveravgiften, som ble satt ned med 0,5 prosentpoeng fra 1. mai 1989, reduserer veksten i lønnskostnadene pr. time med om lag 0,2 pst. på årsbasis i 1990. Statistisk sentralbyrås Arbeidskraftsundersøkelse (AKU) viser at sysselsettingen i industrien i de tre første kvartalene i 1990 ligger 9 000 personer eller 2,9 pst. lavere enn samme periode i fjor. Det er grunn til å anta at nedgangen fra 1989 til 1990 blir mindre enn dette da sysselsettingen falt betydelig mot slutten av 1989. På grunn av endring i referanseuke er AKUs tall for utførte timeverk ikke sammenliknbare over denne perioden. Produksjonsindeksen for industrien, som viser utviklingen i bruttoproduksjonsverdien, viser en økning på 0,9 pst. fra de elleve første månedene i 1989 til samme periode i 1990. Det kvartalsvise nasjonalregnskapet viser at bruttoproduktet i industrien som gjennomsnitt for de tre første kvartalene i 1990 ligger 0,4 pst. over samme periode i 1989. Isolert sett tilsier dette en vekst i arbeidsproduktiviteten i norsk industri på i området 3½–4 pst. fra 1989 til 1990. På grunn av den betydelige usikkerhet som AKU er beheftet med anslår en veksten i arbeidsproduktiviteten til 3 pst. fra 1989 til 1990. Lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri kan dermed antas å ha økt med 2½ pst. fra 1989 til 1990.

Alt i alt kan norsk industri ha forbedret sin kostnadmessige konkurranseevne – målt ved relative lønnskostnader pr. produsert enhet – med 1½ pst. fra 1989 til 1990.

Beregningsutvalget finner grunn til å understreke at beregninger av utviklingen i relative lønnskostnader pr. produsert enhet nødvendigvis er beheftet med stor usikkerhet. Det er usikkerhet knyttet til anslagene for lønnskostnader og prodduktivitet både for Norge og våre viktigste handelspartnere. Tallene må derfor tolkes med stor varsomhet.

Utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte land er gjengitt i tabell 5b. Spesielt i 1986, men også i de andre årene tabellen dekker, har utviklingen i valutakurser spilt en viktig rolle for utviklingen i det enkelte lands LPE regnet i felles valuta. Utviklingen i enkeltvalutaer har avveket betydelig fra endringen i industriens effektive valutakurs. Derfor vil ikke et veiet gjennom-

snitt nødvendigvis gi et korrekt uttrykk for den endrede konkurransesituasjon de enkelte bransjene står over for.

3. MARKEDSANDELER

I sin omtale av utviklingen i industriens konkurranseevne i avsnittene foran har Beregningsutvalget konsentrert seg om forhold som særlig antas å påvirke industriens konkurranseevne.

I ettertid kan utviklingen i industriens konkurranseevne avleses f.eks. i markedsandelene for industriprodukter hjemme og ute, i industriens andel av bruttonasjonalproduktet og av total sysselsetting og av landets beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

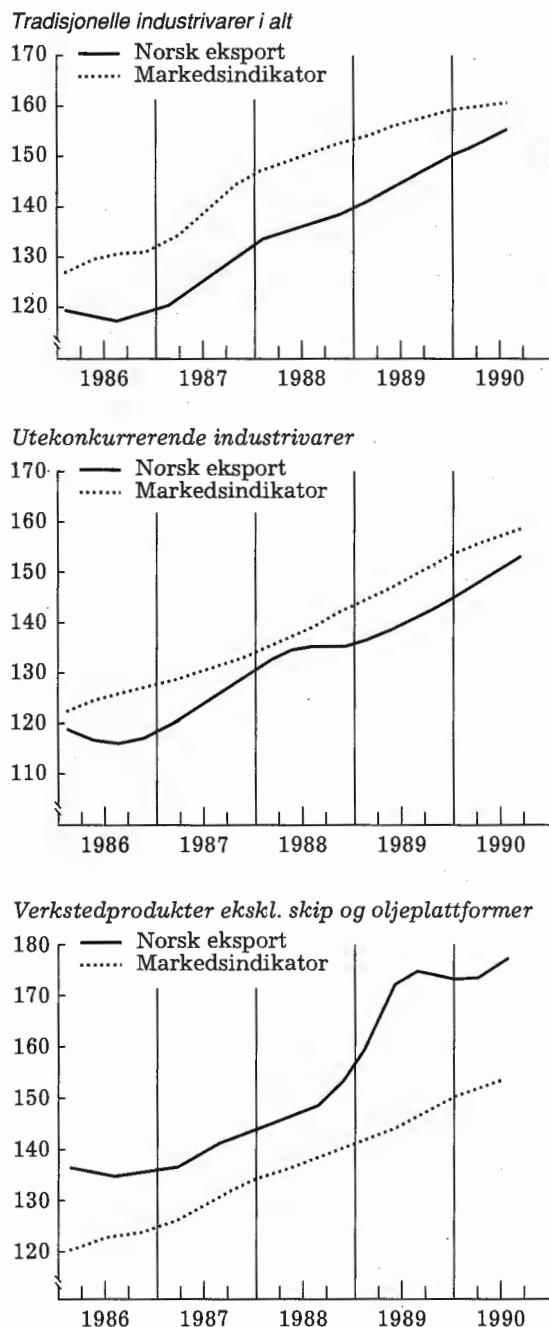
Eksportmarkedsandeler

Endringene i norsk industris eksportmarkedsandeler kan belyses ved å sammenligne eksportveksten av industrivarer (skip og oljeplattformer er ikke inkludert) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene aggregeres med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Målt på denne måten tapte industrien markedsandeler i betydelig grad i perioden 1984–86. Omslaget fra slutten av 1986 må først og fremst tilskrives konjunkturomslaget i utlandet, men også devalueringen av norske kroner i mai 1986 kan antas å ha gitt et positivt bidrag. Fra og med begynnelsen av 1989, og særlig gjennom de tre første kvartalene i 1990 har imidlertid industrien tapt markedsandeler.

For varer fra utekonkurrerende industri ble virkningen av det internasjonale konjunkturoppsvinget fra slutten av 1986 forsterket av lagerbevegelser mellom de norske produsentene og deres utenlandske kunder. Denne industrien er sterkt kapital- og energiintensiv, og utviklingen i energipriser og rentekostnader har generelt større betydning enn utviklingen i lønnskostnader. Devalueringen betydde derfor mer for denne industriens konkurranseevne enn virkningene av den etterfølgende sterke lønnsveksten og arbeidstidsforkortelsen. Fra midten av 1988 og et års tid fremover har denne industrien vunnet markedsandeler, mens det gjennom de tre første kvartalene i 1990 igjen har vært tendenser til tap av markedsandeler. Nedgangen i mar-

Fig. 5.1: Norsk eksport av industrivarer og eksportmarkedsutviklingen. Sesongjusterte og glattede volumtall. 1980 = 100.

kedsandeler i 1990 kan bl.a. ses i sammenheng med vridning av leveranser fra eksport til hjemmemarkedet. Det er avtakende vekst i tradisjonelle norske eksportmarkeder mens samlet innenlandsk etterspørsel er i oppgang.

Hjemmemarkedsandeler

Tabell 5c viser utviklingen i norske produsenters markedsandeler på hjemmemarkedet fra 1983 til tredje kvartal 1990. Tallene for 1990 er korrigert for normale sesongvariasjoner. Markedsandelene er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes ved import.

Tabellen viser at norske produsenters gjennomsnittlige markedsandel avtok med 4 pst. årlig fra 1983 til 1986, og er dermed med på å forklare den kraftige importveksten for tradisjonelle varer over samme periode. Spesielt store var markedsandelstapene for produsenter av tekstil- og bekledningsvarer, kjemiske råvarer, metaller og andre verkstedprodukter. Tilsvarende viser tallene at norske bedrifter har gjenfunnet markedsandeler på hjemmemarkedet etter 1986. Dette gjelder i første rekke for andre verkstedprodukter, men også for trevarer. En rekke vareprodusenter har imidlertid fortsatt å tape markedsandeler også i denne perioden.

Tabellen viser at industrien gjennomgående har tapt markedsandeler når en sammenlikner sesongkorrigerte tall for de tre første kvartalene i 1990 med årstall for 1989, og markedsandelene ligger om lag på samme nivå som for 1986. Bare bergverksprodukter, raffinerte oljeprodukter og skip- og oljeplattformer har høyere markedsandeler som gjennomsnitt for de tre første kvartalene i 1990 sammenliknet med 1989.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991

Tabell 5c Markedsandeler¹⁾ for importkonkurrerende varer. Volumandeler.

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990 ²⁾
Næringsmidler	93,5	93,3	92,4	91,7	91,6	90,7	90,0	89,6
Nytelsesmidler	80,7	81,2	79,3	78,1	79,8	80,5	79,9	79,0
Tekstil- og bekledningsvarer .	24,8	25,0	22,4	20,5	19,6	20,0	18,1	16,8
Trevarer	76,4	75,6	73,9	71,2	71,8	73,8	76,2	74,9
Kjemiske og mineralske prod.	45,6	43,9	41,5	41,2	41,6	40,8	40,4	38,6
Grafiske produkter	93,0	93,0	92,4	91,8	91,0	91,2	91,6	91,6
Bergverksprodukter	75,3	72,0	74,2	76,7	74,7	73,2	76,2	77,7
Treforedlingsprodukter	67,7	66,9	67,1	67,6	68,3	66,4	68,3	67,8
Kjemiske råvarer	46,0	46,1	43,6	38,9	40,2	36,7	36,1	33,1
Raffinerte oljeprodukter	61,2	64,3	65,0	58,8	59,7	52,0	50,1	60,2
Metaller	35,3	23,1	24,7	27,8	30,5	27,5	28,9	21,3
Andre verkstedsprodukter	37,5	32,8	32,4	30,3	32,1	33,8	34,5	32,0
Trad. industrivarer i alt	60,7	57,5	55,5	53,8	55,0	55,4	56,3	53,7
Skip og oljeplattformer	52,1	57,6	77,8	82,4	74,8	60,6	53,9	65,9

¹⁾ Volumet av norskproduserte varer levert innenlands som andel av totale innenlandske leveranser til vareinnsats og sluttleveringer inkludert lager.

²⁾ Gjennomsnitt for 1.-3. kvartal. Sesongkorrigert.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

KAPITTEL 6

Økonomiske utsikter

1. DEN INTERNASJONALE ØKONOMISKE SITUASJONEN

Etter flere år med til dels sterk aktivitetsvekst i de vestlige industrilandene har en gjennom det siste halvannet året sett klare tegn til en svakere utvikling. Gjennom 1990 har de økonomiske utsiktene endret seg ytterligere i retning av svakere aktivitetsvekst og høyere prisstigning. Dette må dels ses i sammenheng med betydelig aktivitetsnedgang i store land som USA og Storbritannia hvor prisstigningen samtidig har holdt seg høy, og dels med økningen i oljeprisen som har forverret utsiktene for både aktivitetsvekst og inflasjon på kort sikt. Arbeidsledigheten i OECD-området som var avtakende fram til i fjor sommer har også økt noe.

Den største usikkerheten ved vurderingen av den økonomiske utviklingen i 1991 er knyttet til oljeprisen. Dagens høye oljepris skyldes frykt for krig i Persiabukta, snarere enn utilstrekkelig oljeproduksjon i forhold til forbruket. Avhengig av den politiske og militære utviklingen i Persiabukta kan en derfor tenke seg svært ulike utviklingsbaner for oljeprisene framover. Oljeprisene kan bli svært lave dersom situasjonen i Persiabukta normaliseres slik at oljeeksporten fra Kuwait og Irak blir gjenopptatt, og det tar tid før OPEC etablerer effektive produksjonsbegrensninger. Motsatt kan oljeprisen bli svært høy hvis det bryter ut krig.

Det er store forskjeller i veksttakt innen OECD-området. I 1990 anslås bruttonasjonalproduktet (BNP) i Japan og Tyskland-vest å ha økt med hhv. 6¼ pst. og 4 pst. mens veksten i Nord-Amerika i samme periode var om lag 1 pst. Også prisstigningen har vist betydelige forskjeller, med tendenser til sterkest prisstigning i områdene med lavest aktivitetsvekst. I USA og Storbritannia lå konsumprisene i oktober 1990 hhv. 6,3 pst. og 10,9 pst. høyere enn samme måned året før, mens konsumprisstigningen i Japan og det tidligere Vest-Tyskland i samme periode var hhv. 3,5 pst. og 3,3 pst.

For OECD-området under ett anslås nå veksten i bruttonasjonalproduktet til 2 pst. fra 1990 til 1991 etter en vekst på 2¼ pst. i fjor. Hos våre viktigste handelspartnere anslås nå

BNP-veksten til 1½ pst. fra 1990 til 1991 etter en vekst på anslagsvis 2 pst. i fjor.

Nedgangen i veksttakt fra 1990 til 1991 kan i hovedsak henføres til utviklingen i det private forbruket og investeringene. Det private forbruket ventes å øke om lag like sterkt som disponibel realinntekt, slik at husholdningenes sparing som andel av inntekten ventes å bli om lag uendret. For de fleste OECD-land var det nedgang i investeringsveksten i løpet av fjoråret og for flere land ventes bedriftenes investeringer å utvikle seg svakt også i inneværende år. Innenfor OECD-området ventes investeringene å vokse sterkest i en del europeiske land, noe som bl.a. må ses i sammenheng med gode fortjenestemarginer i næringslivet. Utsiktene for et indre europeisk marked vil trolig også virke positivt på bedriftsinvesteringene.

I flere OECD-land, bl.a. USA og Storbritannia, er det de siste månedene registrert en betydelig svekkelse av privat sektors tillit til den økonomiske utviklingen. Dette kan bidra til å svekke det private forbruket og næringslivets investeringer. Utslagene kan bli større enn lagt til grunn i anslagene, særlig hvis også det internasjonale rentenivået øker.

Prisstigningen har økt kraftig de siste månedene som følge av Gulf-krisen. Månedene før Iraks invasjon av Kuwait så inflasjonen i de vestlige industrilandene ut til å være i ferd med å stabilisere seg, etter å ha steget nesten sammenhengende siden slutten av 1986. Konsumprisveksten hos våre handelspartnere, veid med de gamle valutakurvvektene, var i oktober 6,1 pst. i forhold til samme måned året før. Det er særlig Sverige og Storbritannia, med en konsumprisvekst på over 10 pst., som trekker opp den gjennomsnittlige prisstigningen for handelspartnerne. Tilsvarende tall for ecu-området var 5,1 pst.

Konsumprisene i OECD-området ventes å stige med 5¼ pst. i 1990 og 5 pst. i 1991. Konsumprisveksten hos handelspartnerne avtar fra 5½ pst. i år til 5 pst. neste år, bl.a. som følge av en antatt lavere inflasjon i Storbritannia og Sverige. For ecu-området anslås veksten i konsumprisene til hhv. 4½ og 4¼ pst. i 1990 og 1991. Landene er da veid sammen med vektene i valutaenheten ecu.

Anslagene for utviklingen i internasjonal

Tabell 6a. Oversikt over den økonomiske utviklingen i OECD-området. Prosentvis endring.

	Årlig gj.snitt 1977-1986	Fra foregående år				
		1987	1988	1989	1990 ¹⁾	1991 ¹⁾
Bruttonasjonalproduktet (BNP):						
OECD-området	2,8	3,5	4,4	3,4	2¾	2
Norges handelspartnere ²⁾	2,1	2,6	3,5	3,1	2	1½
EF	2,1	2,8	3,9	3,5	2¾	2½
Norge	3,8	2,0	0,1	1,2	2¼	3¼
Fastlands-Norge	2,9	1,2	-1,0	-1,2	1¾	2¾
Konsumpriser:						
OECD-området ^{3,4)}	7,3	3,2	3,5	4,7	5¼	5
Norges handelspartnere ⁵⁾	7,2	2,7	3,5	4,7	5½	5
Ecu-området ⁶⁾	7,0	2,0	2,5	4,2	4½	4¼
EF ³⁾	9,2	3,3	3,7	5,3	5¾	5¼
Norge	8,4	8,7	6,7	4,6	4,1	4½
Arbeidsledighet ⁷⁾						
OECD-området	6,9	7,4	6,9	6,4	6¼	6¾
Norges handelspartnere ²⁾	6,7	6,8	6,2	5,6	5½	6
EF	8,2	10,6	9,9	9,0	8½	8½
Norge ⁸⁾	2,3	2,1	3,2	4,9	5,4	—

¹⁾ Anslag. Alle internasjonale anslag og BNP-anslag for Norge er hentet fra Salderingsproposisjonen. Konsumprisvekstanslaget for Norge er Beregningsutvalgets, jf. avsnitt 6.2. Forøvrig vises det til tabell 6c. hvor anslag for norsk økonomi fra flere institusjoner er gjengitt.

²⁾ Veid sammen med eksportvekter.

³⁾ Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum.

⁴⁾ Ekskl. Tyrkia.

⁵⁾ Sammenveid med gamle valutakurvvekter.

⁶⁾ Sammenveid med ecu-vekter.

⁷⁾ I prosent av arbeidsstyrken.

⁸⁾ Ifølge Arbeidskraftundersøkelsen, tall for 1990 er gjennomsnitt for årets tre første kvartal.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

økonomi som legges til grunn her, er basert på en teknisk forutsetning om en oljepris i 1991 på i underkant av 22 dollar pr. fat. Hvis oljeprisen blir opp mot 30 dollar pr. fat i 1991, vil det isolert sett kunne gi om lag ½ prosentpoeng sterkere konsumprisvekst i OECD-området fra 1990 til 1991 enn anslått. Samtidig vil produksjonsutviklingen kunne bli noe svakere enn forutsatt. Effektene vil dels komme direkte, dels gjennom økonomisk-politiske tiltak som tar sikte på å dempe inflasjonen.

Siden våren 1990 har amerikanske dollar svekket seg forholdsvis markert mot de fleste europeiske valutaer og japanske yen. Det har bidratt til at prisstigningen på råolje har vært større målt i dollar enn i nasjonal valuta. Impulsene til innenlandsk prisstigning fra økningen i råoljeprisen har dermed gjennomgående vært mindre i Vest-Europa og Japan sammenliknet med Nord-Amerika.

Etter å ha vært relativt stabile steg de kortsiktige rentene på tyske mark markert mot

slutten av 1990. De kortsiktige rentene i Japan har den siste tiden vært stabile etter en kraftig stigning fram til månedskiftet september/oktober 1990. Også de kortsiktige dollar-rentene har vært om lag uendrede siden oktober 1990, til tross for at sentralbanken har tilført likviditet og redusert signalrenten. De langsiktige obligasjonsrentene i Tyskland økte noe gjennom 1990 og ligger nå høyere enn i USA. I Japan har obligasjonsrentene steget betydelig siden mai i fjor.

Aksjekursene har i mange OECD-land falt betydelig det siste året, særlig etter Iraks invasjon av Kuwait. Fallet i aksjekurser og eiendomspriser har svekket egenkapitalen i finansinstitusjonene, ikke bare i USA og Storbritannia, men også i Japan.

Nedgangen i den økonomiske veksttakten internasjonalt fra 1990 til 1991 innebærer en svakere vekst i markedene til de norske bedriftene som selger sine produkter i utlandet. Et mye brukt mål på markedsveksten for eksportkonkurrerende norske bedrifter er å

se på endring i importen av tradisjonelle varer hos våre handelspartnere. Målt på denne måten vokste markedene for norsk eksport med 7 pst. i 1989 og 5½ pst. i 1990. Fra 1990 til 1991 kan markedsveksten anslås til 5 pst. At nedgangen i markedsveksten ikke ventes å

bli større har sammenheng med importen til Tyskland, som er et viktig marked for norske eksportbedrifter, ventes å øke i 1991 som følge av gjenforeningen. Det er imidlertid usikkerhet om utsiktene for markedsveksten.

Tabell 6b. BNP-vekst og konsumpriser i OECD-området. Prosentvis endring fra foregående år.

	Bruttonasjonalprodukt					Konsumpriser				
	1987	1988	1989	1990 ¹⁾	1991 ¹⁾	1987	1988	1989	1990 ¹⁾	1991 ¹⁾
Belgia	2,0	4,6	4,0	3¼	2½	1,6	1,2	3,1	3½	3½
Canada	4,5	4,4	3,0	1¼	1½	4,4	4,0	5,0	4¾	5¾
Danmark	-0,6	-0,2	1,4	1	1¼	4,0	4,6	4,8	3	3¼
Finland	3,3	5,4	5,2	2½	½	4,1	5,5	6,6	6¼	5½
Frankrike	2,4	3,8	3,6	2½	2½	3,1	2,7	3,6	3½	3¼
Italia	3,0	4,2	3,2	2¾	2½	4,6	5,0	6,6	6¼	6½
Nederland	1,1	2,7	5,0	2¾	1¾	-0,7	0,7	1,1	2½	2½
Storbritannia	4,7	4,6	2,2	1	¾	4,2	4,9	7,8	9½	6½
Sverige	2,9	2,3	2,1	¾	0	4,2	5,8	6,4	10½	9½
Sveits	2,0	3,0	3,1	2½	2¼	1,5	1,8	3,2	5½	4
Tyskland-vest	1,7	3,7	3,9	4	3¼	0,2	1,2	2,8	2¾	3½
Østerrike	1,9	3,9	4,0	4	3¾	1,4	2,0	2,5	3¼	3¼
Japan	4,6	5,7	4,9	6¼	4	-0,2	0,5	2,3	3	2¼
USA	3,7	4,5	2,5	1	¾	3,7	4,1	4,8	5½	5¾
Norges handelspartnere ²⁾ ..	2,5	3,3	3	2	1½	2,7	3,4	4,7	5½	5
OECD-totalt	3,5	4,3	3½	2¾	2	3,2	3,5	4,7	5¼	5

¹⁾ Anslag.

²⁾ Ved sammenveiling av BNP-vekstrater er nyttet eksportvekter, mens det for konsumpriser er nyttet de gamle kurvvektene.

Kilde: OECD og Finansdepartementet.

2. NORSK ØKONOMI

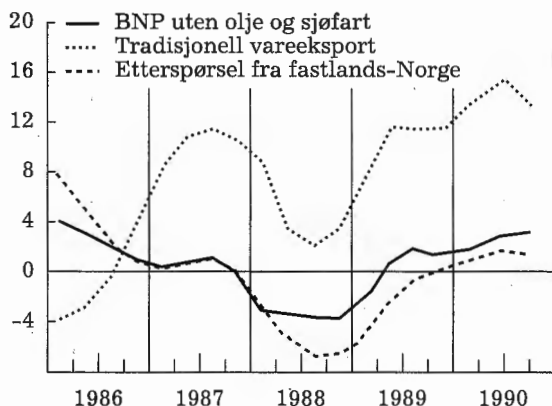
Norsk økonomi gikk inn i en kraftig konjunkturedgang sommeren 1986 – med direkte fall i fastland-Norges produksjon og etterspørsel fra slutten av 1987. Nedgangen i innenlandsk etterspørsel slo ut i redusert vareimport. Dette sammen med høy vekst i eksporten av tradisjonelle varer førte til at nedgangen i BNP-fastlands-Norge ble mindre enn nedgangen i innenlandsk etterspørsel. Bl.a. på grunn av sterk vekst i tradisjonell vareeksport, slo produksjonsutviklingen om til vekst på vårparten i 1989. Siden høsten 1989 har det også funnet sted et moderat oppsving i innenlandsk etterspørsel som følge av markert vekst i offentlig og privat forbruk. Nedgangen i bruttoinvesteringene i fastlands-Norge har også avtatt i styrke. Den høye veksten i tradisjonell vareeksport har holdt seg oppe i de tre første kvartalene i 1990. Det har samtidig vært en markert økning av tradisjonell vareimport, men dette har likevel ført til

en klar vekst i produksjonen i fastlands-Norge gjennom de tre første kvartalene i 1990. Produksjonen målt ved BNP ligger an til å bli om lag 2 pst. høyere i 1990 i forhold til året før for BNP i alt, men noe lavere for BNP-fastlands-Norge.

Omslaget i produksjonen har slått ut i vekst i sysselsettingen gjennom sommerhalvåret 1990 som har vært i nedgang siden høsten 1987. Dette har imidlertid bare resultert i svak nedgang i arbeidsledigheten. Dette har sammenheng med at arbeidsstyrken som har vært i nedgang siden midten av 1988, nå har begynt å vokse. Statistisk sentralbyrås arbeidskraftsundersøkelse viser en viss vekst i arbeidsledigheten gjennom 1989 til og med 1. kvartal 1990, noe som kan føre til at årsgjennomsnittet for arbeidsledigheten i 1990 stiger med noe under 10 000, til omlag 115 000. Arbeidsledighetsraten ligger an til å bli noe i underkant av 5,5 pst. i 1990.

Prisveksten i Norge som hadde vært i markert nedgang gjennom 1987 og 1988 flatet ut i

Fig. 6.1: Underliggende tendens.
(Prosentvis volumvekst fra foregående kvartal i glattet, sesongjustert serie, omregnet til årlig rate.)

andre halvår av 1989 på en underliggende veksttakt på om lag 4 pst. årlig rate. De høye oljeprisene som fulgte i kjølvannet av krisen i Persiabukta førte til en økning i prisveksten fra 3. kvartal 1990. Ser man bort fra de direkte og indirekte virkningene av de høye råoljeprisene, synes den underliggende prisveksten i 3. og 4. kvartal 1990 fremdeles å ligge på vel 3,5 pst. Konsumprisveksten har i hele 1990 ligget mer enn ett prosentpoeng under prisveksten hos våre viktigste samhandelsland. Denne relativt lave prisutviklingen henger sammen med flere faktorer bl.a. en moderat lønnsutvikling gjennom flere år på grunn av inntektsreguleringslovene i 1988 og 1989, en markert produktivitetsforbedring i endel bransjer samt en moderat utvikling i varehandelsavansene. Veksten i prisene på importerte varer har i 1990 også vært lavere enn veksten i konsumprisene. Den lave innenlandske kostnadsveksten kan ha bidratt til at importprisene er presset ned av konkurransehensyn. For en nærmere gjennomgang av pris- og lønnsutviklingen vises til kapitlene 2 og 3.

De høye oljeprisene i annet halvår av 1990 førte til en markert styrkning av den norske utenriksøkonomien. Verdien av olje- og gaseksporten ligger an til å øke med vel 15 milliarder kroner fra året før. I disse tallene ligger også en volumøkning av oljeeksporten, som i en viss grad motsvares av en nedgang i gaseksporten. Vekst i volumet av tradisjonell vareeksport og fraktinntektene, i tillegg til redusert import av skip ser også ut til å bidra til forbedringen. Høyere import av tradisjonelle varer samt fallende priser på tradisjonelle eksportvarer var faktorer som trakk i motsatt retning. Totalt resulterte dette i at

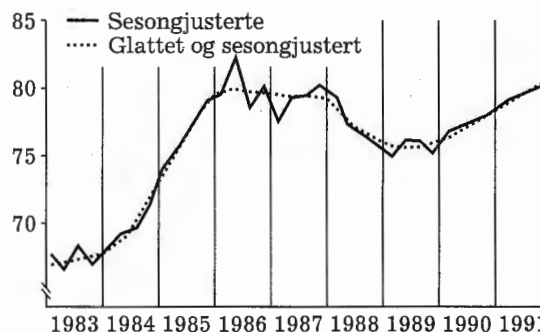
overskuddet på driftsbalansen med utlandet ligger an til å bli i området 20–25 milliarder kroner, mens det i 1989 var i underkant av 2 milliarder. Ettersom anslaget for 1990 er basert på en markert nedgang i importen av nye og brukte skip, bedres balansen bare med om lag 4 milliarder kroner til rundt 30 milliarder kroner hvis en regner uten import av skip og eksport av brukte skip. Anslagene for driftsbalansen i 1991 spriker mye mellom de ulike institusjonene, men alle antar et overskudd på over 10 milliarder kroner. Mye av forskjellene kan tilskrives ulik oljepris og dollarkursforutsetning.

Markert vekst i privat konsum

Etter å ha vært i nesten sammenhengende nedgang helt fra andre halvår i 1986, slo privat konsum om til vekst sommeren 1989. Etter en moderat vekst gjennom annet halvår 1989, ble veksten markert sterkere gjennom 1990 med en underliggende vekst på om lag 4 pst. årlig rate. Regnet som årsgjennomsnitt blir veksten noe lavere, vel 3 pst. Mens det i tjenestekonsumet har vært en viss underliggende vekst i hele perioden fra sommeren 1986, har varekonsumet vært i nedgang inntil omslaget i 1989.

Figur 6.2 viser utviklingen i privat konsum. Fra begynnelsen av 1983 og fram til 3. kvartal 1990 er det tall fra det kvartalvise nasjonalregnskapet som ligger bak de glatte og sesongjusterte tallene. Fra og med 4. kvartal 1990 er det Statistisk sentralbyrås framskrivinger basert på SSBs makroøkonomiske kvartalsmodell KVARTS som er lagt til grunn. Som det framgår av tabell 6d er det ikke vesentlig sprik mellom anslagene gitt av

Fig. 6.2: Privat konsum.
Mrd. kroner i 1988-priser.
Regnskapstall t.om. 1990 3. SSB's
framskriving deretter.

de ulike institusjonene, slik at det skisserte forløpet ikke hadde blitt vesentlig annerledes om en hadde lagt noen av de andre institusjonenes anslag til grunn.

Den forholdsvis sterke veksten i privat forbruk i 1990, må sees på bakgrunn av en viss realinntektsvekst fra 1989. Timelønningene

ser ut til å ha vokst noe sterkere enn prisene, slik at det blir en viss reallønnsvekst fra 1989 til 1990. Samtidig ser imidlertid timeverkene ut til å kunne gå noe ned, slik at lønnsutbetalingene reelt sett kanskje reduseres noe. Overføringene fra det offentlige til husholdningene er den viktigste faktoren bak husholdningene

Tabell 6c. Utviklingen i noen økonomiske hovedstørrelser. Prosentvis volumendring fra året før der ikke annet framgår.¹⁾

	1989	1990		1991				
	Regn- skap	SSB	FD	NB	OECD	FD	BF	SSB
Privat konsum	-1,9	3,1	3,3	2,5	2,1	2,5	1,7	2,1
Offentlig konsum	2,5	2,2	2,3	2,0	2,1	2,6	3,0	3,0
Bruttoinvesteringer i fast kapital	-4,8	-22,3	-19,9	—	7,4	6,7	5,3	2,8
- fastlands-Norge ²⁾	-16,3	-8,4	-7,2	3,0	—	3,6	-0,1	-1,9
Innenl. anv. i alt (inkl. lagerendr.)	-2,2	-0,3	-3,2	3,0	3,3	3,5	2,4	2,9
- etterspørsel fra fastlands-Norge ³⁾	-4,1	0,6	1,6	2,5	—	3,0	2,6	1,6
Eksport	10,3	7,7	8,5	3,5	4,4	4,3	3,8	2,5
- råolje og naturgass	25,6	2,6	2,8	8,0	—	10,4	10,0	6,9
- tradisjonelle eksportvarer ⁴⁾	5,4	9,5	11,0	5,0	—	4,0	4,0	5,2
Samlet tilgang/anvendelse	1,1	2,0	2,6	—	—	3,6	2,9	2,8
Import	0,9	2,2	3,7	2,8	5,4	4,2	1,8	3,0
- tradisjonelle importvarer ⁴⁾	-4,9	8,9	9,0	5,0	—	6,0	4,5	5,4
Bruttonasjonalprodukt (BNP)	1,2	1,9	2,2	3,3	3,2	3,4	3,3	2,7
- fastlands-Norge ²⁾	-1,2	1,6	1,7	2,8	—	2,7	2,5	1,8
Utførte timeverk	-2,7	-0,6	-1,3	0,8	—	1,0	—	0,5
Sysselsatte personer	-2,6	-0,6	—	1,0	0,8	—	—	0,9
Arbeidsstyrken	1,3	-0,2	—	—	0,5	—	—	0,7
AKU-arbeidsledighetsprosent (nivå)	4,9	5,3	—	—	5,1	—	5,1	5,1
Utbetalt timelønn	4,2	4,5	5,0	—	—	4,0	—	4,7
Konsumprisindeksen	4,6	4,1	4,1	4,5	—	4,0	4,3	4,5
Konsumdeflatoren i Nasjonalregnskapet	4,4	4,2	—	—	5,2	—	—	4,1
Importpriser tradisjonelle varer	4,5	1,0	2,0	—	—	3,5	—	2,2
Eksportpriser tradisjonelle varer	6,3	-4,8	-5,0	—	—	2,0	—	-0,5
Råoljepris pr fat i kroner (nivå)	124	145	145	140	165	126	133	120
Råoljepris pr fat i dollar (nivå)	17,9	23,3	23,3	—	28,3	21,0	—	21,75
Husholdningenes sparerate (nivå)	-0,9	-2,0	—	-0,8	-0,3	—	—	-0,8
Husholdningenes disponible realinntekt	1,0	2,0	—	—	—	—	—	3,3
Driftsbalansen (nivå) mrd. kroner	1,7	24,8	20,2	19,0	30,8	10,5	14,3	11,7
- utenom nto. salg av skip ⁵⁾	23,5	31,3	29,7	—	—	19,1	20,0	14,2

¹⁾ FD: Anslag iflg. Salderingsproposisjonen for 1991.

NB: Anslag iflg. Norges Banks kvartalsrapport 1990/4.

BF: Anslag iflg. Den norske bankforenings høstrapport 1990.

OECD: Anslag iflg. OECDs Economic Outlook nr. 48 (des. 1990).

SSB: Anslag iflg. Statistisk sentralbyrå. Revidert beregning av KVARTS-beregning presentert i Økonomiske Analyser nr. 9 1990.

²⁾ Utenom oljevirksomhet og utenriks sjøfart.

³⁾ Utenom investeringer i oljevirksomhet og utenriks sjøfart og utenom lagerendringer.

⁴⁾ Alle varer unntatt skip, oljeplattformer og -moduler mv., råolje og naturgass.

⁵⁾ Utenom nto. salg av brukte skip og kjøp av nye skip.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Finansdepartementet, Norges Bank, Den norske bankforening og OECD.

genes realinntektsvekst fra 1989 til 1990. Økte arbeidsledighetsutbetalinger og tildels sterk vekst i utbetalingene av uføre- og alderspensjoner er viktige faktorer bak denne utviklingen. Veksten i overføringene sammen med realvekst i næringsinntektene og en viss skattelette vil mer enn motvirke effekten av realnedgangen i lønnsutbetalingene. For nærmere omtale av dette, se kapittel 1 og tabell 1k.

For 1991 venter en at konsumet vil fortsette å øke, om enn med en noe lavere veksttakt enn i 1990. Bak dette ligger noe realvekst i næringsinntektene og timelønningene, økt sysselsetting og fortsatt markert realvekst i stønadene fra det offentlige. Effekten av realinntektsveksten er antatt å bli noe motvirket av en økning i spareraten, men ikke mer enn at konsumet øker.

Gjennom 1970-årene og første halvdel av 1980-årene var husholdningenes sparing i følge Nasjonalregnskapets definisjoner på om lag 4,5 pst. av deres disponible inntekt. Etter dereguleringen av kredittmarkedet fra årsskiftet 1983–84, falt spareraten kraftig i 1985 og 1986. Fra 1984 til bunnen i 1987 falt spareraten med 11,5 prosentpoeng, for så å øke med 5,5 prosentpoeng fram til 1989. Inntektsveksten i 1990 ser imidlertid ikke ut til å vært sterk nok til å hindre en svak nedgang i spareraten fra 1989. Basert på utvalgets inntektsanslag jfr. tabell 1j og konsumet i SSBs beregning blir spareraten i 1990 -1,4, mot -0,9 året før. I lys av den forventede tendens til økt sparerate jfr. det neste avsnittet, kan en spørre seg om inntektsveksten i 1990 er undervurdert eller konsumveksten overvurdert. Det må her understrekes at det råder en viss usikkerhet knyttet til spareratens historiske nivå. Vurderinger basert på kredittmarkedsstatistikken peker i retning av at husholdningene har hatt positive nettofinansinvesteringer både i 1988 og 1989. Ettersom husholdningenes realinvesteringer også er positive, skulle dette innebære at husholdningenes sparing er positiv. De to måtene å beregne sparingen på, fra realsiden, som i nasjonalregnskapet, eller fra finanssiden, gir altså markert forskjell i nivået på spareraten, utviklingen over tid er imidlertid i stor grad sammenfallende.

Det sterke fallet i spareraten i 1985 og 1986 må antas å ha sammenheng med dereguleringer i kredittmarkedet som fant sted samtidig. Ved en overgang fra en situasjon med rasjonering av kreditten, vil mange ha et oppdemmet behov eller ønske om økt opplåning, noe som trekker i retning av en forholdsvis kortvarig nedgang i spareraten. Samtidig vil det imidlertid kanskje også være slik at unge

som tidligere har støtt på skranker nå vil ønske en større grad av lånefinansiert konsum i etableringsfasen. Dette vil etter en tid for den enkelte motsvares av en økt sparing gjennom nedbetaling av gjeld, men i en lengere overgangsperiode vil dette trekke i retning av en lav samlet sparing for husholdningene. Nye ordninger i kredittmarkedet, er en mulig faktor som på permanent basis kan redusere spareraten. En høy realrente etter skatt og utsikter til ytterligere redusert verdi av rentefradraget som følge av omlegging av skattesystemet og en tilsvarende begunstiggelse av sparing, er forhold som skulle peke i retning av økt sparerate. Kredittinstitusjonenes tap, har formodentlig også gjort tilgangen på kreditt noe mer vanskelig, noe som også skulle peke i retning av økt sparing. Alt i alt vil en underliggende tendens til økt sparing, men i retning av et nivå lavere enn før kredittliberaliseringen, være et naturlig utgangspunkt i vurderingen av den fremtidige utviklingen i konsumet.

Med de store svingningene man har sett i spareraten de siste årene, må dette imidlertid oppfattes som et usikkerhetsmoment ved vurderingen av utviklingen i privat konsum.

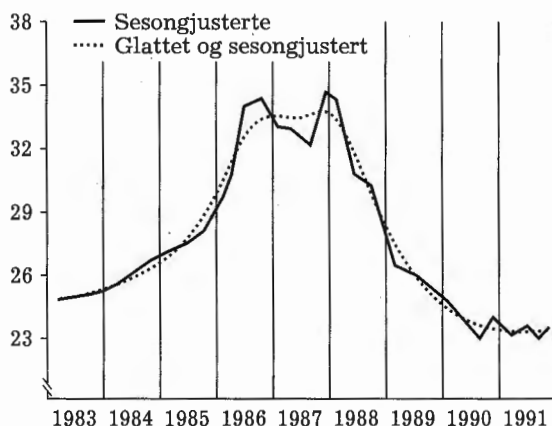
Offentlig konsum vokser

En viktig faktor bak den økte innenlandske etterspørselen gjennom 1990 og 1991 er veksten i offentlig konsum. Veksten i 1990 har vært sterkest for militært konsum, som har sammenheng med kjøp av militært materiell. Kjøp av militært materiell betraktes som forbruk og ikke som investering, uavhengig av dets fysiske varighet. Men det er også markert vekst i statlig sivil konsum. Etter en periode med svak vekst i det kommunale konsumet fra sommeren 1987 fram til og med 1. kvartal 1990, ser det ut til at konsumveksten i kommunene har tatt seg opp igjen etter dette.

Oppgang i investeringene i fastlands-Norge i 1991?

Investeringsnedgangen i fastlands-Norge som satte inn i begynnelsen av 1988 fortsatte gjennom 1989 og 1990, men i et stadig avtagende tempo. Framskrivningene fra SSB peker i retning av at bunnen kan nås i begynnelsen av 1991 og at en deretter vil se en svakt oppadgående tendens i fastlandsinvesteringene. På grunn av et stort negativt overheng fra 1990 vil imidlertid investeringene likevel kunne reduseres noe fra 1990 til 1991. Her må det imidlertid påpekes at det er noe sprik mellom anslagene fra de ulike institu-

Fig. 6.3: *Bruttoinvesteringer i fastlands-Norge. Mrd. kroner i 1988-priser. Regnskapstall t.o.m. 1990 3. SSB's framskrivning deretter.*

sjonene. Ytterpunktene representeres ved anslaget i Salderingsproposisjonen, hvor omslaget er sterkere slik at årsveksten blir på 3,6 pst. og SSB som spår en nedgang på knappe 2 pst.

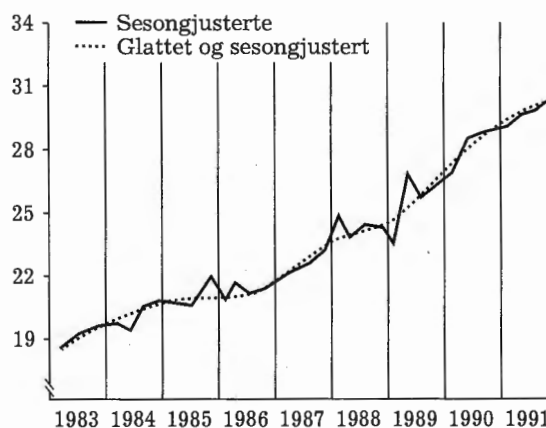
Investeringsutviklingen er forskjellig mellom de ulike sektorene. I 1990 var det vekst i samferdselssektorens- og varehandelens investeringer i maskiner og utstyr, mens boliginvesteringene og investeringene i øvrige private tjenesteytende sektorer fortsatte å falle. Investeringene i den utekonkurrerende industrien viser en svak vekst gjennom 1990, mens nedgangen i investeringene i annen industri, i andre vareproduserende næringer samt i offentlig forvaltning ser ut til å flate ut. Langvarig markedsvekst for den utekonkurrerende industrien, som har bidratt til høy kapasitetsutnyttelse og høye inntekter, ligger bak utviklingen for den utekonkurrerende industrien. Oppsvinget i innenlandsk etterpørsel kan være en viktig forklaring bak tendensene til utflating i investeringene for enkelte skjermede sektorer. I 1991 ligger det an til en klar vekst i investeringene i industri og samferdsel og kanskje til at nedgangen i boliginvesteringene stopper opp utover i 1991.

Oljesektorens investeringer ser ut til å reduseres endel i 1990, men dette motsvares av en økning i plattformer under arbeid, slik at de påløpte investeringene blir om lag uendret. I 1991 forventes oljeinvesteringene å øke markert. For utenriks sjøfart er investeringene antatt å synke i 1990, etter å ha økt kraftig i løpet av de to årene før.

Tradisjonell vareeksport vokste sterkt i 1990, men markedsveksten reduseres i 1991

Den underliggende veksttaket for tradisjonell vareeksport har vært meget høy i 1989 og 1990, men veksten ser ut til å dempes i andre halvår i 1990. Fra 1989 til 1990 ligger det an til en vekst på om lag 10 pst. Om lag 4 prosentpoeng av denne veksten kan tilskrives økt eksport av raffinerte produkter. For primærnæringsvarer og varer fra skjermet industri har veksten i denne perioden vært høy og tildels økende, men også for hjemmekonkurrerende industrivarer har veksten vært høy og stabil. Eksporten fra den utekonkurrerende industrien har vist meget sterk vekst, men veksttaket dempes noe utover i 1990, når veksten i eksporten av raffinerte produkter flater ut.

Fig. 6.4: *Tradisjonell vareeksport. Mrd. kroner i 1988-priser. Regnskapstall t.o.m. 1990 3. SSB's framskrivning deretter.*

Selv om noe av veksten i tradisjonell vareeksport har sammenheng med forhold på tilbudssiden, som kapasitetsøkningen ved Mongstad-anlegget og i oppdrettsnæringen, kan også konkurransemessige forhold ha bidratt. Etter at norske bedrifter gjennom en rekke år gradvis hadde fått svekket sin kostnadmessige konkurranseposisjon, har den bedret seg i 1989 og 1990, som følge av relativt lav lønnsvekst og høy produktivitetsvekst. Utviklingen i de relative lønnskostnadene for norsk industri er nærmere omtalt i kapittel 5.

Konjunkturtoppen internasjonalt ble trolig nådd tidlig i 1989, selv om veksten fortsatte å være høy fram mot sommeren 1990. Således

kan drahjelpen fra markedsveksten i utlandet ha vært en viktig faktor bak veksten både i 1989 og 1990. Utsiktene for 1991 er imidlertid ikke lyse. Internasjonale prognoser peker i retning av lavere importvekst hos omtrent samtlige av alle våre viktigste handelspartnere. I Statistisk sentralbyrås beregninger er det forutsatt en markedsvekst, dvs. et veid gjennomsnitt av importveksten hos Norges handelspartnere, på om lag 3 pst. i 1991, mens Finansdepartementet her har anslått 5 pst. vekst. Når SSBs beregninger likevel viser en vekst på vel 5 pst. for tradisjonelle varer, kan det dels tilskrives overhenget fra 1990, men også en fortsatt kostnadsmessig konkurranseforbedring.

Eksporten av råolje økte i sommerhalvåret 1990, etter å ha vært i nedgang siden 3. kvartal i 1989. Veksten i oljeeksport ventes å fortsette i 1991. Eksporten av naturgass har i 1990 vært i nedgang, en utvikling som ventes å fortsette i 1991, fordi Frigg-feltet tømmes. Veksttakten for tjenesteeksporten var i 1990 klart avdempet i forhold til den høye veksten i 1989. En vesentlig faktor bak dette er at veksten i fraktinntektene i utenriks sjøfart er redusert.

Produksjonen vokser

Etterspørselsveksten i fastlandsøkonomien sammen med veksten i eksporten har ført til vekst både for BNP i alt og for fastlands-Norge gjennom 1990. Det har vært produksjonsvekst i de fleste hovedgrupper av næringer. Et markert unntak er utviklingen i bygge- og anleggsvirksomheten. Den sterke produk-

sjonsnedgangen som satte inn på vårparten i 1988, som følge av ferdigstillelsen av Mongstad-anlegget og nedgangen i boliginvesteringene, fortsatte i 1990. Fortsatt nedgang i næringslivets og husholdningenes investeringer i bygninger, samt nedgang i kraftsektorens anleggsinvesteringer er viktige faktorer bak denne utviklingen.

Veksten i produksjonen ser i 1990 ut til å bli særlig stor i primærnæringene jordbruk og fiske, som har sammenheng med en god høst og utviklingen i oppdrettsnæringen. For industriproduksjonen ser det ut til å ha vært en viss underliggende vekst igjennom 1989 og 1990, men årsveksten i 1990 ligger an til å bli under 1 pst. Produksjonen i private tjenesteytende sektorer har vært i oppgang siden sommeren 1989, noe som må ses på bakgrunn av utviklingen for privat konsum. Den sterkeste produksjonsveksten finner vi i varehandelen og i hotell- og restaurantbransjen. Med en markert vekst i privat konsum også i 1991, må produksjonsveksten i privat tjenesteyting kunne forventes å fortsette i 1991.

Veksten i BNP for fastlands-Norge ventes å fortsette i 1991. De forskjellige institusjonenes anslag varierer fra 1,8 til 2,8 pst. Mye av forskjellene ligger i hvor sterkt omslaget i fastlands-Norges investeringer kommer til å bli. Veksten i BNP i alt vurderes av alle institusjonene til å ligge noe over 0,5 prosentpoeng høyere enn for fastlandet.

Fortsatt høy arbeidsledighet

Etter den sterke nedgangen i sysselsettingen gjennom 1988, var omslaget i produksjonen våren 1989 ikke sterkt nok til å hindre en ytterligere nedgang i sysselsettingen. Det er også det normale at arbeidsmarkedet ligger noe etter i en oppgangsfase. Fra og med våren 1990 har det imidlertid vært en viss oppgang i sysselsettingen.

Da sysselsettingen begynte å falle kraftig rundt årsskiftet 1987/88, førte dette til at også arbeidsstyrken tok til å falle. Nedgangen i arbeidsstyrken var imidlertid klart mindre enn sysselsettingsnedgangen, slik at arbeidsledigheten – målt som arbeidssøkere uten arbeidsinntekt iflg. Statistisk sentralbyrås arbeidskraftsundersøkelse (AKU) – økte sterkt. Arbeidsledigheten stabiliserte seg imidlertid gjennom 1989, fordi nedgangen i arbeidsstyrken forsterket seg. I første kvartal i 1990 økte imidlertid arbeidsledigheten markert for så å synke svakt de neste to kvartale.

Med en fortsatt produksjonsvekst i fastlandsøkonomien gjennom 1991, ventes sysselsettingen å øke moderat med knappe 1

Fig. 6.5: BNP i fastlands-Norge.
Mrd. kroner i 1988-priser.
Regnskapstall t.o.m. 1990 3. SSB's
framskrivning deretter.

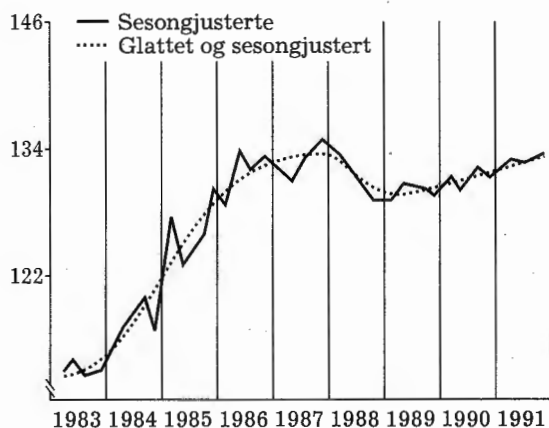
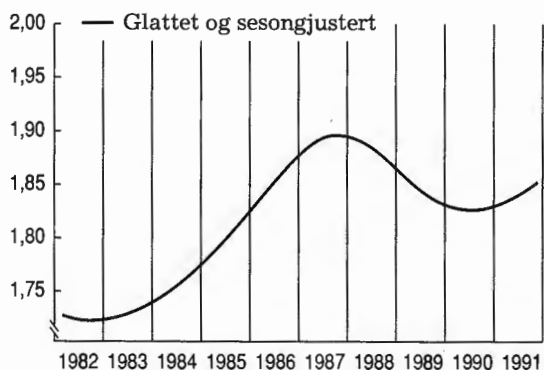

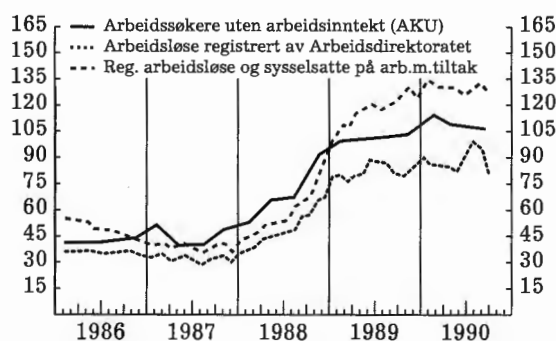
Fig. 6.6: Sysselsatte lønnstakere.
 Mill. personer. Arbeidsregnskapstall ¹⁾
 t.o.m. 1989 4. kvartal.
 SSB's framskrivning deretter.

¹⁾ Kvartalsfordelt b.a. vha. Arbeidskraftundersøkelsen

pst. eller om lag 20 000 personer. Med dette utgangspunktet blir utviklingen i arbeidsstyrken en usikkerhetsfaktor for hvordan arbeidsledigheten vil utvikle seg. En viss vekst i arbeidsstyrken må en regne med, slik at ledigheten fortsatt vil holde seg på et høyt nivå i 1991.

Fig. 6.7: Arbeidsledige. Arbeidssøkere uten arbeidsinntekt, registrert arbeidsløse ved arbeidskontorene og sysselsatte på arbeidsmarkedtiltak.
 Sesongjusterte tall i tusen.

3. ANSLAG PÅ KONSUMPRIS- UTVIKLINGEN I 1991

Som i tidligere år har utvalget utarbeidet en prognose for prisutviklingen i inneværende år. Slike anslag for prisutviklingen vil alltid være beheftet med usikkerhet. Ved å benytte seg av flere metoder søker utvalget å

danne seg en best mulig oppfatning om faktorer bak prisutviklingen.

Utvalget har til denne rapporten fått gjennomført beregninger med de makroøkonomiske modellene MODAG og KVARTS. I tillegg har utvalget hentet informasjon fra et materiale som utarbeides av Prisdirektoratet om planlagte prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til mai.

Prisdirektoratets prognose

Prisdirektoratet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer fram til mai.

Disse opplysningene gir i første rekke et samlet uttrykk for de prisforventninger som eksisterer på tilbudssiden i økonomien. Prognosen gir ikke uttrykk for Prisdirektoratets forventninger til prisutviklingen.

Opplysningene fra de næringsdrivende ble i år i hovedsak innhentet i andre halvdel av november måned. Anslagene gjenspeiler derfor i hovedsak de forventningene næringslivet hadde om pris-, kostnads- og etterspørselsutviklingen på det tidspunktet.

Det foreligger ikke opplysninger om hvilke antakelser om bl.a. lønnsutviklingen og kostnadsutviklingen samt etterspørselsutviklingen som ligger til grunn for prisforventningene.

Prisdirektoratets materiale gir en samlet konsumprisvekst fra november 1990 til mai 1991 på 2,5 pst. Den faktiske veksten for tilsvarende periode i fjor var 2,4 pst. Det er i Prisdirektoratets materiale antatt at 12-månedersraten blir liggende på vel 4½ pst. helt fram til mai 1991. Prisdirektoratets anslag for desember ligger 0,2 pst. over den registrerte konsumprisindeksen for samme måned.

I Prisdirektoratets prognose for prisveksten fra november 1989 til mai 1990 ble prisveksten anslått til 3,1 pst., mens den registrerte prisveksten ble 2,4 pst. Prognosen har også tidligere vist en viss tendens til å overvurdere prisveksten. Prognosen utarbeidet i mai 1990 for perioden fram til desember 1990 anslo prisveksten fra mai til desember 1990 til 1,6 pst. Registrert prisvekst i denne perioden ble 1,8 pst.

Makroøkonomiske modeller

Utvalget har fått gjennomført beregninger med to makroøkonomiske modeller, MODAG og KVARTS. Bakgrunnen for å benytte flere modeller er tildels betydelige forskjeller ved modellenes egenskaper i prognosesammen-

heng. Den viktigste forskjellen på MODAG og KVARTS er at KVARTS er en kvartalsmodell mens MODAG er en årsmodell. Et viktig fellestrekk ved modellene er at konsumprisutviklingen i stor grad blir bestemt fra kostnadssiden.

I slike modellberegninger blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellene (eksogene variable). Variable som anslås slik er i modellberegningene uavhengige av andre størrelser. Dette er en forenkling det er naturlig å gjøre i slike beregninger. Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten være avhengig av andre forhold i økonomien, jfr. omtalen til slutt i avsnittet om forutsetningene for prisanslagene og under omtalen av beregningsresultatene.

Utvalget benytter modellversjoner hvor de viktigste variable som anslås utenfor modellene er importpriser og lønnssetter samt avgifter, subsidier og prisene på norskproduserte jordbruksvarer og elektrisitet. Importprisutviklingen er anslått med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. For størrelser som fastsettes av det offentlige er det naturlig å legge til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året ikke endres. For størrelser som i stor grad er resultat av avtaler, gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder hovedsaklig lønnsutviklingen og utviklingen i jordbrukspriser.

Modellresultatene er betinget av forutsetningene som gjøres. Forutsetninger med særlig stor betydning for konsumprisene er nærmere omtalt under.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i MODAG og KVARTS er tallfestet på grunnlag av historiske observasjoner. MODAG er basert på årsdata, mens KVARTS er basert på kvartalsdata. I begge modellene er utviklingen fra periode til periode knyttet sammen i modellenes adferdsrelasjoner.

I modellene bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester på innenlandsmarkedene (hjemmeprisene) sammen med avgifter og subsidier prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes enhetskostnader. Når en ser bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, som i utvalgets beregninger er gitt ved beregningstekniske forutsetninger, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes vareinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at hjemmeprodusentene konkurrerer med importvarer. Konkurransprisvirkningen av importprisvekst er imidlertid nærmest ubetydelig i forhold til virkningen gjennom vareinn-

satskostnadene for konsumprisutviklingen sett under ett.

Enhetskostnadene bestemmes av arbeidskraftsproduktivitet, lønnssetter og vareinnsatspriser. Produktivitetsutvikling og vareinnsatspriser bestemmes i modellen ved egne ligninger mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisligningene. Ligningene for produktivitet er karakterisert av tiltakende utbytte av arbeidskraft, særlig på kort sikt. I flere av prisligningene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

I hjemmeprisrelasjonene inngår hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i inneværende periode, i tillegg til at tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene inngår direkte. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er i betydelig grad usikkerhet knyttet til de forutsetningene modellanslagene er betinget av, som kommer i tillegg til usikkerhet i de sammenhenger som er tallfestet i modellene. De viktigste forutsetningene er summert opp i tabell 6a på slutten av dette avsnittet. Det framkommer at det er enkelte forskjeller på forutsetningene som er benyttet i beregningene med de ulike modellene.

Utvalget har tradisjonelt lagt til grunn beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten i sine prisprognoser. I denne rapporten har utvalget fått gjennomført modellberegninger både med 4 pst. og med 6 pst., gjennomsnittlig vekst i timelønningene fra 1990 til 1991. Hvordan den gjennomsnittlige lønnsveksten påvirker konsumprisveksten vil også avhenge av hvordan lønnsveksten fordeler seg på ulike sektorer, eksempelvis har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industrien eller i offentlig sektor. Dette gjelder i særlig grad på kort sikt. Med bakgrunn i at det ikke er utvalgets oppgave å anslå lønnsutviklingen for enkeltgrupper i prognoseåret, har en som en beregningsteknisk forutsetning lagt til grunn samme prosentvise lønnsvekst i alle sektorer i disse beregningene.

Virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst vil også være avhengig av hvordan den forutsatte lønnsveksten fordeler seg gjennom året, fordi det kan ta tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. På bakgrunn av at ulike forutsetninger om lønnsveksten i 1991 får selvstendig betydning for prisutvik-

lingen i årene etter 1991, er det også gjort beregninger på lengre sikt med sikte på å belyse effekten av dette slik den framkommer i modellene.

En differanse i åreslønnsveksten på 2 prosentpoeng i 1991 vil medføre at lønnsoverhenget inn i 1992 blir forskjellig. I KVARTS er det forutsatt at hele forskjellen på lønnsveksten fra 1990 til 1991 skyldes ulike tillegg gitt i 2. kvartal, noe som gir en forskjell i lønnsoverheng inn i 1992 i de to alternativene på 0,7 prosentpoeng. Lønnsutviklingen etter 1. januar 1992 er forutsatt lik i de to alternativene. I beregningene med MODAG er det forutsatt at forskjellen på lønnsveksten fra 1991 til 1992 i de to alternativene er 1 prosentpoeng.

Importprisveksten for tradisjonelle varer er normalt lavere enn konsumprisstigningen hos våre handelspartnere. Den gjennomsnittlige prisveksten på tradisjonelle importvarer fra 1989 til 1990 ser ikke ut til å bli høyere enn 2 pst., selv om den gjennomsnittlige konsumprisveksten hos våre handelspartnere ligger an til å bli i størrelse 5½ pst. Når prisveksten på tradisjonelle importvarer normalt ligger lavere enn konsumprisveksten i landene vi importerer disse varene fra, har dette trolig sammenheng med at produktivitsveksten i vareproduksjon er større enn i tjenesteproduksjon, og at tjenester utgjør en større andel av det private konsumet hos våre handelspartnere enn vår import fra de samme landene. Prisveksten for tradisjonelle importvarer er i modellberegningene forutsatt å øke noe fra 1990 til 1991, med bakgrunn i oppgangen som har skjedd i prisveksten internasjonalt. Utsiktene for prisutviklingen hos våre handelspartnere og for priser på norske importvarer vurderes noe forskjellig av ulike institusjoner, og det er i beregningene her valgt å benytte noe ulike forutsetninger om utviklingen i importpriser fra 1990 til 1991. I beregningene med MODAG er det forutsatt en gjennomsnittlig prisvekst på tradisjonelle importvarer på 3½ pst., mens det i beregningene med KVARTS er forutsatt vel ett prosentpoeng lavere prisvekst. Det er i begge modellene forutsatt noe høyere prisvekst på ferdigvarer og matvarer, som er av størst betydning for konsumprisveksten, enn på råvarer.

Kronekursens utvikling vil også kunne få betydning for prisutviklingen. Det norske valutakurssystemet ble endret med virkning fra 19. oktober 1990, jfr. nærmere omtale i vedlegg C, ved at kronekursen nå er knyttet til regne- og valutaenheten ecu. Dette innebærer bl.a. at land vi importerer mye fra, som Sverige, USA og Japan, ikke lenger inngår i den norske valutakurven. Kursendringene i forhold til disse landenes valutaer vil derfor

kunne bli større med det nye systemet, og den effektive kronekursens utvikling vil derfor kunne få større betydning for importprisutviklingen i Norge enn tidligere.

Som følge av situasjonen i Gulfen er det nå særlig stor usikkerhet knyttet til utviklingen i råoljeprisene. I Salderingsproposisjonen er det forutsatt en gjennomsnittlig råoljepris i 1991 på 126 kroner pr. fat, svarende til en pris på 21,5–22 dollar pr. fat i 1991. Denne forutsetningen innebærer et fall i råoljeprisen målt i kroner på om lag 13 pst. fra 1990 til 1991 og er benyttet i MODAG. I KVARTS er det forutsatt at både dollarkursen og oljeprisen målt i dollar er noe lavere enn dette, slik at gjennomsnittsprisen i 1991 blir 120 kroner pr. fat. Det er forutsatt at oljeprisen blir om lag 160 kroner pr. fat i 1. kvartal for så å bli liggende i intervallet fra vel 100 kroner til i underkant av 120 kroner gjennom resten av året. Med bakgrunn i den særlig store usikkerheten som knytter seg til oljeprisutviklingen er det med KVARTS også gjennomført en beregning hvor oljeprisen er 10 dollar eller knapt 60 kroner høyere enn i basisalternativet omtalt over i 1. kvartal og 2. kvartal 1991, og ellers et forløp som skissert over, med sikte på å belyse betydningen av oljeprisutviklingen for konsumprisene. Forutsetningene i dette alternativet er nærmere omtalt sammen med resultatet av beregningene senere i dette kapitlet.

Utviklingen i prisene på *norskproduserte jordbruksvarer* vil være avhengig av den avtalte rammen for jordbruksoppgjøret, hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved økning av prisene samt avlinger og andre sider ved markedssituasjonen for jordbruksvarer. Som beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn en prisvekst på jordbruksvarer på 3 pst. I alternativet med 6 pst. lønnsvekst fra 1990 til 1991 er det forutsatt 1 prosentpoeng sterkere vekst i jordbruksprisene.

I konsumprisindeksen er det en kvartalsvis husleieundersøkelse som er grunnlaget for måling av prisutviklingen på *boligtjenester*. Boligtjenestene veier tungt i konsumprisindeksen, fordi de i tillegg til betalte husleier også omfatter nivået på husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer samt visse kommunale avgifter. Husleie er som nevnt eneste representantvare for boligtjenester, og husleieindeksen har vist vesentlig sterkere vekst enn totalindeksen de senere år, selv om veksten har avtatt gjennom 1990. Rentesatser inngår ikke direkte i konsumprisindeksen, og virkninger av renteendringer på konsumprisindeksen må på kort sikt komme indirekte gjennom de faktiske kostnadene til gårdeiere og borettslag samt gjen-

nom effekten på det generelle kostnadsnivået i næringslivet. Disse effektene av renteendringer er imidlertid usikre, og kan først få betydning gjennom en betydelig tidsforsinkelse. Det samme gjelder betydningen av utviklingen i andre kostnader med betydning for utviklingen i husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader m.v. I beregningene med MODAG og KVARTS har en benyttet disse modellenes relasjoner for pris på bolig tjenester. I disse relasjonene inngår bl.a. en variabel for rentenivået i statsbankene samt prisen på kapitalvaren bygninger og anlegg, som omfatter boligkapital. Dette betyr at reduksjonen på 1 prosentpoeng i toprenten for eldre lån i Husbanken fra 1. mai 1991 bidrar til å dempe prisveksten på bolig tjenester i modellene, som gir en vekst i prisen på bolig tjenester fra 1990 til 1991 på $4\frac{1}{4}$ – $4\frac{1}{2}$ pst. Til sammenlikning var den registrerte veksten fra 1989 til 1990 6,5 pst.

Virkningen av renteendringer på prisutviklingen vil også kunne skje mer indirekte gjennom virkninger på etterspørselen, i første rekke via effekten på husholdningenes konsumdisponible inntekter. Effekten av renteendringer gjennom etterspørselsnivået vil kunne motvirke effekten via kostnadsiden, ved at eksempelvis en renteoppgang vil bidra til å dempe etterspørselen og redusere mulighetene for prispåslag. Prisene på varer som går til konsum i modellene inkluderer avgifter og subsidier. Flere avgifter er i 1991 økt mer enn 4 pst., dvs. det som tilsvarende en prisjustering i Regjeringens økonomiske opplegg. Dette gjelder særlig avgifter på olje produkter, men også alkohol- og tobakksavgifter samt emballasjeavgifter er gitt en realøkning. Forbrukersubsidiene, som i hovedsak omfatter subsidier på melk- og melkeproduk-

ter, er gitt en betydelig realøkning med virkning fra 1. januar. Viktige takster på statlig forretningsdrift med direkte betydning for konsumprisene er samferdselstakster inkl. porto og teletakster. Disse øker i hovedsak med om lag 4 pst., bortsett fra teletakstene, som i gjennomsnitt reduseres med vel $6\frac{1}{2}$ pst. i januar 1991 og også ble redusert i juli 1990. På årsbasis gir disse endringene en nedgang i teletakstene på om lag 9 pst. I modellene utvalget har benyttet blir prisutviklingen på transport tjenester bestemt i en egen likning, men en har korrigert for reduserte teletakster i disse beregningene.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse vil påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen. Dessuten vil bl.a. statlig overføringspolitikk kunne påvirke fastsettelsen av slike størrelser. I modellberegningene er det forutsatt at prisen på elektrisitet øker med om lag 3 pst., for andre offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellenes prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Som nevnt er det ofte en forenkling når enkelte størrelser er forutsatt uavhengig av andre størrelser i modellene. I beregningene har en ikke foretatt en gjennomgående revisjon av eksogene forutsetninger som kan påvirkes av en forskjell på lønnsveksten fra ett år til det neste på 2 prosentpoeng. Det er eksempelvis forutsatt samme prisutvikling på importerte varer i de to alternativene, selv om det er grunn til å tro at prisfastsettelsen til importører vil påvirkes av pris- og kostnadsutviklingen innenlands. Det er heller ikke rimelig å forutsette at den samme økonomiske politikk vil bli ført med en såpass

Tabell 6a. Hovedforutsetninger for modellberegninger av konsumprisvekst fra 1990 til 1991.

Varegruppe, Kostnadskomponent	Vekst fra 1990 til 1991 (pst.)	
	MODAG	KVARTS
Internasjonalt bestemte priser:		
Importpriser (trad. varer)	3½ pst.	2¼ pst.
Herav:		
– matvarer	4½ »	2½ »
– råvarer og lite bearbejdede varer	2½ »	–½ »
– ferdigvarer	4 »	3 »
Råoljepris, kroner pr. fat	–13 »	–16½ »
Offentlig regulerte priser og avtalebestemte priser:		
Jordbrukspriser ¹⁾	3 og 4 »	3 og 4 »
Elektrisitet	3 »	3 »
Lønnssatser	4 og 6 »	4 og 6 »

¹⁾ To alternativer knyttet til forutsetningen om lønnsatser.

stor forskjell på lønnsutviklingen, eller at renteutviklingen vil bli den samme.

Det er imidlertid særlig på lengre sikt slike effekter av ulik lønnsvekst kan bli viktige. I vurderingen av prisutsiktene for 1991 er denne forenklingen mindre viktig. Med unntak av forutsetningen om utviklingen i jordbruksprisene, er det således benyttet samme eksogene forutsetninger om utviklingen fra 1990 til 1991 både i alternativet med 4 pst. lønnsvekst og i alternativet med 6 pst. lønnsvekst. I fastleggelsen av disse forutsetningene er det imidlertid lagt til grunn en utvikling som ligger et sted mellom de to alternativene vi har regnet med for lønnsveksten.

Forutsetningene for prisprognosen er oppsummert i tabell 6a.

Resultater:

Resultatet av modellberegningene er gjengitt i tabell 6b. under.

Tabell 6b. *Modellresultater. Beregnet vekst i konsumprisindeksen fra 1990 til 1991 med forskjellige forutsetninger om lønnsvekst m.v. i samme periode¹⁾.*

	Alt. 1	Alt. 2
Forutsatt lønnsvekst	4,0 pst.	6,0 pst.
Konsumprisvekst i MODAG	4,1 pst.	4,8 pst.
Konsumprisvekst i KVARTS ...	4,5 pst.	4,7 pst.

¹⁾ Det er også forutsatt ulik prisvekst på jordbruksvarer i de to alternative beregningene.

Med forutsetningen om en årslønnsvekst på 4 pst. fra 1990 til 1991 gir MODAG en konsumprisvekst på 4,1 pst. fra 1990 til 1991. I KVARTS blir konsumprisveksten fra 1990 til 1991 med samme lønnsforutsetning 4,5 pst. Forskjellen på resultatene i de to modellene skyldes at hjemmeprisrelasjonene i KVARTS gir høyere prisvekst enn MODAG. I KVARTS faller konsumprisveksten målt over fire kvartaler fra i underkant av 5 pst. i 1. kvartal 1991 til om lag 3¼ pst. i 4. kvartal 1991. Forutsetningen om 4 pst. lønnsvekst i alle sektorer betyr en betydelig lavere lønnsvekst gjennom 1991 enn året før, og bidrar til fallet i konsumprisveksten i KVARTS gjennom 1991. Målt som vekst over 4 kvartaler er det forutsatt at lønnsveksten i KVARTS raskt faller fra om lag 5½ pst. i 1. kvartal 1991 til rundt og i underkant av 4 pst. i resten av året. Det forutsatte fallet i råoljeprisen fra 1. kvartal til 2. kvartal bidrar også til å dempe konsumprisveksten.

I beregningene med 6 pst. lønnsvekst fra 1990 til 1991 var forutsetningene med unntak av jordbruksprisene de samme som i alternativet med 4 pst. lønnsvekst. Etter disse endringene ble konsumprisveksten fra 1990 til 1991 i MODAG beregnet til 4,8 pst., dvs. 0,7 prosentpoeng sterkere prisvekst enn i alternativet med 2 prosentpoeng lavere lønnsvekst. I KVARTS øker konsumprisindeksen med 4,7 pst. i dette alternativet, dvs. konsumprisveksten er 0,2 prosentpoeng sterkere enn i alternativet med 2 prosentpoeng lavere lønnsvekst. I dette alternativet gir KVARTS en prisvekst målt over fire kvartaler ved utgangen av året på 4¼ pst., eller om lag ½ prosentpoeng høyere enn i alternativet med 4 pst. lønnsvekst.

Effekten på konsumprisveksten av 2 prosentpoeng høyere lønnsvekst er høyere i MODAG enn i KVARTS. Dette skyldes delvis at MODAG er en årsmodell mens KVARTS er en kvartalsmodell. I KVARTS er det forutsatt at 2 prosentpoeng høyere lønnsvekst på årsbasis i 1991 skyldes større tillegg gitt pr. 1. april, og dette medfører at det særlig er mot slutten av året at prisveksten i KVARTS blir høyere enn i alternativet med 4 pst. lønnsvekst. I årsmodellen MODAG vil derimot virkningen av ulik lønnsvekst være som om lønnsveksten er høyere allerede før 2. kvartal. Forskjellen mellom de to modellene skyldes også delvis at kostnadsoverveltningen i varehandelsleddet, som har særlig stor betydning for konsumprisene, er noe tregere i KVARTS enn i MODAG.

Tabellen under viser virkningen på konsumprisene av ulik lønnsforutsetning mv. over to år slik den framkommer i modellene.

Tabell 6c. *Betydningen av forskjellige lønnsforutsetninger¹⁾ for konsumprisene i 1991 og 1992 (pst.).*

Til år	Samlet forskjell på lønnsnivå fra 1990		Samlet forskjell på konsumprisinivå fra 1990	
	MODAG	KVARTS	MODAG	KVARTS
1991	2,0 pst.	2,0 pst.	0,7 pst.	0,2 pst.
1992	3,0 »	2,7 »	1,1 »	0,7 »

¹⁾ Det er også forutsatt ulik prisvekst på jordbruksvarer i de to alternative beregningene.

Over to år, dvs. for perioden 1990–1992 sett under ett, er det i beregningene forutsatt en differanse mellom lønnsvekstforutsetningene på 3 prosentpoeng i MODAG og 2,7 prosentpoeng i KVARTS. Forskjellen framkommer ved at lønnsveksten fra 1990 til 1991 er

forutsatt forskjellig og at lønnsoverhenget inn i 1992 er 0,7–1 prosentpoeng større i alternativet med høyest lønnsvekst. Lønnsveksten gjennom 1992 er forutsatt å være lik i de to beregningene. Det framgår av tabell 6c. over at prisnivået i alternativet med høyest lønnsvekst i MODAG ligger 1,1 pst. høyere i 1992 enn i alternativet med lavest lønnsvekst. I KVARTS ligger prisnivået i 1992 0,7 pst. over alternativet med lavest lønnsvekst. Den samlede virkningen på konsumprisnivået er således noe mindre i KVARTS enn i MODAG.

Det er grunn til å understreke at effekten av forskjellig lønnsforutsetning både på kort og på lengre sikt i modellene er betinget av forutsetningene som er benyttet. Av de eksogene forutsetningene som er gjort er det bare veksten i jordbruksprisene som er knyttet til lønnsforutsetningene. Som nevnt er dette en forenkling som ser bort fra at en rekke av størrelsene som er eksogene i modellberegningene i virkeligheten vil være avhengig av utviklingen ellers i økonomien. *Importørene* vil lettere kunne øke sine priser dersom den generelle lønns- og prisveksten i norsk økonomi øker. En annen virkning det er sett helt bort fra er mulige effekter på *renteutviklingen* av høyere pris- og kostnadsvekst i norsk økonomi.

Hvis det i større grad hadde vært tatt hensyn til slike effekter i modellberegningene ville differansen mellom prisveksten i de to alternativene ha økt. Forskjellen på modellresultatene kan således ikke direkte tas til uttrykk for betydningen av den forskjellen i lønnsutvikling som her er forutsatt, men må vurderes som en illustrasjon av enkelte effekter av dette slik de framkommer i modellene.

Virkninger på konsumprisene av høyere oljepris – et eksempel

Modellresultatene over er betinget av forutsetningene som er lagt til grunn i beregningene, bl.a m.h.t. råoljeprisen. Med bakgrunn i den særlig store usikkerheten som knytter

seg til oljeprisutviklingen er det med KVARTS som en illustrasjon også gjennomført en alternativ beregning med sikte på å belyse virkningen på konsumprisene av høyere oljepriser. Oljeprisene er i dette alternativet forutsatt å ligge 10 dollar høyere enn i beregningene omtalt over (basisalternativet) både i 1. kvartal og 2. kvartal 1991, og ellers som i basisalternativet. Det er forutsatt at høyere oljepriser ikke får konsekvenser for lønnsutviklingen.

Det er imidlertid regnet med at høyere oljepriser medfører høyere priser på importvarer. Den effekten som er forutsatt på utviklingen i importprisene er også gjengitt i tabell 6d. Det er forutsatt at nivået på importprisene blir liggende over basisalternativet fra og med 2. kvartal 1991 til og med 2. kvartal 1992. Forløpet innebærer at importprisveksten målt fra samme kvartal året før øker med 0,3–0,5 prosentpoeng fra og med 2. kvartal 1991 fram til 1. kvartal 1992 sammenliknet med basisalternativet. På årsbasis gir dette 0,3 pst. høyere importprisvekst fra 1990 til 1991. Selv om virkningen på importprisnivået er uttømt i 3. og 4. kvartal 1992, blir veksten fra samme periode i 1991 0,5 prosentpoeng lavere enn i basisalternativet fordi veksten måles ut fra et høyere nivå i 1991.

Det er ikke foretatt endringer i andre variable som er eksogene i modellen. Beregningene gir derfor den isolerte virkningen på konsumprisutviklingen av den kombinasjonen av høyere oljepriser og importpriser som er forutsatt.

Virkningen på konsumprisene målt som vekst fra samme periode året før er også gjengitt i tabell 6d. Det framgår at virkningen på den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1990 til 1991 av disse endringene i råoljeprisen og importprisene er 0,3 prosentpoeng. Målt som vekst over 4 kvartaler blir virkningen på konsumprisveksten 0,3–0,5 prosentpoeng gjennom 1991. Som det framgår av figuren vil konsumprisnivået mot slutten av 1992 bare være ubetydelig høyere som følge av 10 dollar pr. fat høyere oljepriser i første

Tabell 6d. *Virkning av 10 \$ pr fat økt råoljepris i 1. halvår 1991. Virkning på vekst fra samme periode året før. Prosentpoeng.*

	1991					1992				
	1.	2.	3.	4.	Året	1.	2.	3.	4.	Året
Konsumprisindeksen	0,3	0,5	0,3	0,3	0,3	0,0	-0,3	-0,2	-0,2	-0,2
Råoljepris ¹⁾	10	10	0	0	5	0	0	0	0	0
Importpriser	0,0	0,3	0,5	0,5	0,3	0,5	0,0	-0,5	-0,5	-0,1

¹⁾ Nivåforskjell fra basisalternativet i dollar pr. fat.

halvår 1991. Prisveksten i 1992 vil dermed bli lavere enn i basisalternativet, fordi veksten måles ut fra et høyere nivå i 1991.

Virkningen av en nedgang i oljeprisen vil være om lag den samme som en oppgang, men med motsatt fortegn.

Dersom oljeprisene endres vesentlig i forhold til det som er lagt til grunn her, vil utvalget for øvrig kunne komme tilbake med en ny vurdering av prisutsiktene.

Konklusjon

På grunnlag av den senere tids utvikling, en prognose utarbeidet av Prisdirektoratet, modellberegninger mv. har utvalget vurdert utsiktene for konsumprisveksten.

Materialet utarbeidet av Prisdirektoratet indikerer at prisstigningen målt over 12 måneder i de første månedene av 1991 vil kunne holde seg på i overkant av 4½ pst.

I modellberegningene er det lagt spesiell vekt på å belyse effekten på prisutviklingen av forskjellig lønnsvekst gjennom 1991. De alternative beregningene er foretatt under forutsetning av samme årslønnsvekst i alle næringer, jfr. omtalen over. Utvalget har foretatt modellberegninger både under forutsetning av 4 pst. og 6 pst. årslønnsvekst fra 1990 til 1991. Det er også lagt til grunn bestemte, men usikre, forutsetninger om bl.a utviklingen i importpriser og råoljepriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av det statlige avgifts- og subsidieopplegget. Det er i beregningene forutsatt en gjennomsnittlig råoljepris på 120–126 kroner pr. fat i 1991. I 1990 var råoljeprisen i gjennomsnitt om lag 145 kroner pr. fat.

Forutsatt en årslønnsvekst i nærheten av 4 pst. indikerer modellberegningene en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1990 til 1991 på 4–4½ pst. En konsumprisvekst ned mot 4 pst. impliserer en nedgang i konsumprisveksten gjennom 1991 målt i forhold til samme periode året før, noe som ikke er urimelig på bakgrunn av forutsetningene om 4 pst. årslønnsvekst og en nedgang i oljeprisene. Slik også Prisdirektoratets prognose indikerer, vil imidlertid prisveksten i første halvår av 1991 kunne holde seg høy.

Modellberegningene med 6 pst. lønnsvekst fra 1990 til 1991 indikerer en konsumprisvekst fra 1990 til 1991 på 4½–5 pst. På grunn av det forutsatte fallet i oljeprisen, viser også modellberegningene med 6 pst. lønnsvekst et

fall i konsumprisveksten gjennom 1991 målt i forhold til samme periode året før. Hvor stor effekt 2 prosentpoeng høyere lønnsvekst har på konsumprisveksten i 1991 avhenger bl.a av hvordan den ekstra lønnsveksten fordeler seg gjennom året, og hvor raskt den slår gjennom i økte priser.

Virkningene på konsumprisene av ulik lønnsvekst i 1991 vil ikke være uttømt det første året. Modellberegningene indikerer at i alternativet med høyest lønnsvekst vil prisnivået i 1992 kunne ligge vel 1 pst. høyere enn i alternativet med 2 prosentpoeng lavere lønnsvekst.

Med bakgrunn i de beregninger og forutsetninger som er gjort, regner utvalget som mest sannsynlig at en vil få en gjennomsnittlig konsumprisvekst på rundt 4½ pst. fra 1990 til 1991. Prisveksten vil imidlertid være svært avhengig av lønnsutviklingen og utviklingen i oljeprisen, som i utvalgets beregninger er forutsatt å bli 120–126 kroner pr. fat i gjennomsnitt i 1991.

Med bakgrunn i den spesielt store usikkerheten som hersker m.h.t. den oljeprisutviklingen som er lagt til grunn i beregningene, er det også foretatt beregninger med sikte på å belyse effekten av endringer i oljeprisene på konsumprisveksten. Beregningene indikerer at 10 dollar (eller knapt 60 kroner) pr. fat høyere oljepriser enn forutsatt i første halvår vil øke den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1990 til 1991 med i størrelse ¼ prosentpoeng. Tilsvarende vil en råoljepris som er 10 dollar pr. fat lavere enn forutsatt i første halvår, redusere konsumprisveksten med ¼ prosentpoeng.

Fig. 6.8: Virkning av 10 \$ økt råoljepris 1. halvår 1991 på konsumprisindeksen. Prosentvis avvik fra referansebanen.

Vedlegg A

Lønnsoppgjørene i 1990

I 1990 skulle det etter vanlig mønster være hovedoppgjør for de fleste lønnstakere. Tariffforhandlingene i 1990 var de første normale forhandlinger mellom partene på arbeidsmarkedet etter to år med inntekts- og utbytteregulering. For nærmere omtale av lovene og lønnsoppgjørene i 1988 og 1989 vises til NOU 1990:15 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990.

Oppgjørene i privat sektor

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjøret 13. februar 1990. Hovedpunktene i vedtaket var:

- bedring av kjøpekraften for bredere grupper med prioritering av grupper på lavere og midlere inntektsnivå
- lavlønnsprofil på tilleggene
- frie lokale forhandlinger, men med en tidsfrist for disse forhandlingene
- samordnet oppgjør med forbundsvise tilpasninger

Videre inneholdt vedtaket krav om en pris-klausul.

Fra NHOs side ble følgende ansett som viktig:

- bedring av konkurranseevnen fra 1989 til 1990
- samordnet oppgjør med premisser for lokale forhandlinger
- tidsfrist for gjennomføring av de lokale forhandlingene

Fra Regjeringens side ble det foran oppgjøret i 1990 gjort klart at den ikke vil gå inn i oppgjøret med skattelettelser eller andre tiltak finansiert over offentlige budsjetter. Etter to år med inntektsregulering var det nødvendig å komme tilbake til normale forhandlinger mellom partene på arbeidsmarkedet, uten lovregulering og på grunnlag av rammebetingelser som på forhånd var fastlagt gjennom den økonomiske politikken.

Foran tariffoppgjøret i 1990 var det ved flere anledninger kontakt mellom Regjeringen og partene i arbeids- og næringslivet, bl.a. gjennom Kontaktutvalget, der spørsmål i tilknytning til inntektsoppgjøret og den økonomiske situasjonen ble drøftet.

I 1990 foregikk oppgjøret mellom LO og NHO i tre stadier:

- *sentrale* forhandlinger om de økonomiske rammer
- *forbundsvis* tilpasningsforhandlinger
- *lokale* forhandlinger på bedrifter hvor overenskomsten gå slik hjemmel.

I de sentrale forhandlingene som ble avsluttet 15.3.90 ble overenskomstområdene innen LO/NHO delt inn i 3 grupper ut fra lønnsnivået. De økonomiske rammer for de enkelte grupper ble:

	Lønnsnivå	Tillegg
Gruppe 1 over	170 000 kr	2,50 pr/time
Gruppe 2	137 000-170 000 kr	3,00 »
Gruppe 3 under	137 000 kr	4,00 »

Tariff tilleggene fra 1.4.90 som følge av de sentrale forhandlingene, ble beregnet til kr 2,47 pr. time i gjennomsnitt for alle arbeidere i LO/NHO-området. Bransjer som hadde rett til lokale forhandlinger fikk sitt beregnede tillegg ved de sentrale forhandlinger redusert med 50 pst.

Resultatet av de sentrale forhandlingene framkom som en pott for de enkelte overenskomstområder. Størrelsen på de sentralt avtalte tillegg avhang av overenskomstens lønnsnivå og overheng.

Etter at de sentrale forhandlingene var avsluttet fortsatte oppgjøret med forbundsvise tilpasningsforhandlinger. De enkelte overenskomstparter forhandlet om anvendelsen av de sentralt avtalte tillegg. Disse tilleggene kunne gå både til direkte lønnstillegg og til f.eks. tekniske forbedringer i overenskomstene. Partene kunne etter avtalen også bli enige om ikke å anvende hele tillegget dersom konkurranseevnen var svak og de økonomiske forutsetningene for store lønnstillegg derfor ikke var til stede. For områder uten lokale forhandlingsrett kunne tilpasningsforhandlingene foregå helt fram til 1.6.90.

For områder med lokal forhandlingsrett, var fristen for tilpasningsforhandlingene 17.4.90. Et viktig trekk ved oppgjøret var som nevnt at for disse områder ble de sentralt avtalte tilleggene redusert til halvparten.

Når det gjelder de lokale forhandlingene, ble det ikke noe begresning på størrelsen, men det ble avtalt visse kriterier. F.eks.

skulle de foregå i tidsrommet 17.4 til 1.6.90. Dette gjaldt uansett hvilket tidspunkt som tidligere var avtalt/vanlig på bedriften. Videre ble partene enige om at de lokale forhandlingene skulle foregå på bakgrunn av de enkelte bedrifters økonomiske virkelighet og etter en konkret vurdering av bl.a. økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

Avtalen inneholdt dessuten en *indeksklausul* som sier at stigningen i konsumprisindeksen fra 1989 til 1990 ikke skal overstige 4 pst. Dersom indekstallet for 15. november 1990 overstiger tallet for 15. november 1989 med mer enn 4,2 pst, skal det forhandles om kompensasjon for stigningen utover 4 pst.

Den inngåtte avtalen ble forkastet ved uravstemning 18.6.90. Oppgjøret gikk deretter til mekling. Den 3.7.90 forelå det et anbefalt meklingsforslag som innebar at forhandlingsmodellen i hovedtrekk ble bevart. Det skjedde likevel en justering av den økonomiske rammen bl.a. gjennom spesielle lønnsøkninger for tre bransjer (rutebilene, fellesoverenskomsten for papir og trelastindustrien) og gjennom økte lokale tillegg for enkelte bedrifter.

Videre ble det enighet om forskuttering av lavlønnsгарantitillegg med 30 øre for visse områder fra 1. april 1990. Overskytende beløp ble gitt fra 1.10.90. Disse tilleggene var bestemt på forhånd på grunnlag av prognose for timefortjenesten i 2. kvartal 1990.

Den 24.8.90 ble meklingsforslaget godkjent av arbeidstakerne gjennom en ny uravstemning.

Utover høsten 1990 økte prisstigningstakten. Bakgrunnen for økningen var økte oljepriser på grunn av krisen i Gulfen, jf avsnitt 3.1. Prisindeksen pr 15. november 1990 steg med 4,5 pst. fra samme måned året før. Den 7. januar 1991 kom LO og NHO sammen til forhandlinger om kompensasjon for den økte prisstigningen. Det ble enighet om et tillegg på 30 øre pr. time med virkning fra 1. desember 1990.

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), og Norges Arbeidslederforbund ble det oppnådd rammebetingelser for forhandlingene. Rammebetingelsene gikk bl.a. ut på at tilsvarende forhandlingsfrister skulle gjelde som i LO/NHO-området.

I varehandelen ble det mellom Handel og Kontor og Handelens Arbeidsgiverforening oppnådd enighet om en avtale som ga et gjennomsnittlig tillegg på kr 4,91 pr. time fra 1.4.90. Rammen ble fordelt slik:

- et generelt tillegg til alle på kr 3,50 pr. time
- ansatte på minstelønnsatser fikk et tillegg

utover det generelle tillegget på kr 2,82 pr. time

Partene har beregnet årslønnsveksten til vel 7 pst. for avtaleområdet fra 1989 til 1990.

I *forretnings- og sparebanker* kom partene fram til enighet om et tillegg fra 1.6.90 på kr 4 000 pr. år pluss 1,9 pst.

I *forsikringsvirksomhet* ble det oppnådd enighet om en avtale som innebar et tillegg på kr 2 000 pr. år pluss 3,25 pst. fra 1.5.90

I varehandel, forretnings- og sparebanker og i forsikring inneholdt avtalene en indeks-klausul tilsvarende den i LO/NHO-området og i staten.

Offentlig sektor

I staten ble hovedsammenslutningene og Norsk Lærerlag innkalt til forhandlinger den 17. mars 1990, og de overleverte samtidig sine krav. Fra statens side ble det lagt fram krav om økt arbeidstid for en del arbeidstakere og fristilling av ledere avlønnet i lønnstrinn 38 og over.

Det ble brudd i forhandlingene 31. mars, og oppgjøret gikk til mekling som startet opp 5. april.

På forhandlingsmøte 1. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som partene i oppgjøret fant å kunne anbefale, og som senere ble godkjent ved uravstemning. Hovedelementene i avtalen var:

- med virkning fra 1. mai ble det gitt et tillegg på alle lønnstrinn på 0,5 pst. samt et kronetillegg som varierte fra kr 3 400 til kr 5 500. Kronetillegget var høyere enn kr 3 400 fra lønnstrinn 19 til lønnstrinn 31
- alle avlønnet fra om med lønnstrinn 10 til og med lønnstrinn 18 fikk med virkning fra 1.5 ett lønnstrinns opprykk
- lederstillinger som er plassert i lønnstrinn 38 og over tas ut av tariffavtalen

Videre ble det enighet om en indeksklausul tilsvarende den i LO/NHO-området. Den 11.1.91 kom partene sammen til indeksforhandlinger. Det ble enighet om et tillegg på kr 585 pr. år med virkning fra 1. desember 1990.

Når det gjaldt arbeidstiden, ble partene enige om å utsette dette til behandling mellom partene i perioden. Forhandlinger om endringer av arbeidstiden skal inngå som en del av lønnsreguleringen pr. 1.5.91.

Det ble beregnet at tilleggene i følge avtalen inklusive overheng, glidning m.v. ville gi en gjennomsnittlig årslønnsvekst for statsansatte på om lag 4 1/4 pst. fra 1989 til 1990.

I kommunene gikk også oppgjøret til

mekling etter at det ble brudd i forhandlingene mellom Kommunenes Sentralforbund (KS) på den ene side og LOs forhandlings-sammenslutning i kommunesektoren (LOK), YS-Seksjon kommune (YS-K) og Sammen-slutningen av Akademikerforeninger i kommunene (SAK) på den annen side. Den 1. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som ble anbefalt av partene.

Hovedelementene i avtalen var:

- med virkning fra 1.6 ble det gitt et tillegg på lønnstabellen tilsvarende det statsansatte fikk fra 1.5
- alle avlønnet fra og med lønnstrinn 10 til og med lønnstrinn 19 (18 i staten) fikk et lønnstrinns opprykk fra 1.10 (1.5 i staten)
- med virkning fra 1.10 ble det avsatt en pott på 0,28 pst. på årsbasis til lokale justerings- normeringsforhandlinger. Det ble forutsatt at 60 pst. av potten skulle gå til stillingsgrupper som før 30.4.90 hadde en grunnplassering på lønnstrinn 16 eller lavere. Partene forutsatte at det ble tatt hensyn til kvinneyrker og omsorgsyarker.

Videre inneholdt avtalen en indeks klausul tilsvarende den i LO/NHO-området og i staten. Den 11.1.91 kom partene sammen til indeksforhandlinger. Det ble enighet om et tillegg på kr 585 pr. år med virkning fra 1. desember 1990.

Dessuten ble det enighet om at et utvalg skulle drøfte gjennomføringen av et nytt

lønnssystem i kommunene. Når det gjaldt arbeidstiden, ble det samme løsning som i staten, dvs. at forhandlinger om endringer av arbeidstiden skal inngå som en del av lønns-reguleringen pr. 1.5.91.

Det ble beregnet at avtalen i kommunene hadde samme ramme for årslønnsveksten fra 1989 til 1990 som i staten, dvs. 4 1/4 pst.

Konflikter

For noen grupper har det vært konflikter/ lønnsnemnd. Bl.a. for følgende grupper.

I Nordsjøen ble det 2.7.90 (etter 1 dags konflikt) vedtatt å bruke tvungen lønns-nemnd i arbeidskonflikten mellom Oljearbeidernes Fellessammenslutning (OFS) og NHO/Oljeindustriens Landsforening for ansatte på de faste installasjonene.

Norsk Rutebilarbeiderforbund (YS) og NHO/Transportbedriftenes Landsforening hadde en konflikt gående i den private delen av rutebilssektoren i ca 1 måned fra 1. juni.

Norsk Journalistlag hadde en konflikt både med Norske Avisers Landsforbund og med NRK.

I Nordsjøen hadde Fjellstadsansattes Off-shoreforening (stillasarbeiderne i OFS) og NHO en konflikt gående i ca 9 uker.

Meklingen i oppgjøret for politi og lens-menn førte ikke fram. Oppgjøret ble derfor avgjort i Rikslønnsnemnda.

Vedlegg B

Sammenlikning av kvinne- og mannlønninger

1. INNLEDNING

I dette avsnittet går en nærmere inn på lønnsutviklingen for *heltidsansatte* kvinner og menn i 1980-årene. Selv om det generelt har vært en tilnærming mellom kvinners og menns lønn i denne perioden, er det fortsatt slik at gjennomsnittslønnen for kvinner ligger under menns gjennomsnittslønn.

En større andel kvinner enn menn er ansatt i næringer/bransjer med et lavt lønnsnivå. Der nest varierer forskjellen mellom menns og kvinners gjennomsnittslønn innen ulike næringer og bransjer. F.eks. varierte kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns i 1989 fra 89,4 pst. i skolesektoren til 69,5 pst. i forsikringsvirksomhet.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innen samme næring/bransje skyldes flere forhold. Bl.a. har menn generelt et høyere utdanningsnivå enn kvinner, selv om det har vært en utjevning blant de yngre årsklasser i arbeidsstyrken. Flere menn enn kvinner er ledere. Dessuten har menn i gjennomsnitt flere og høyere tillegg til den faste lønnen.

Det foreligger flere undersøkelser for ulike sektorer som har gått inn på i hvilken grad det foregår lønnsdiskriminering mellom kvinner og menn. En felles konklusjon i disse undersøkelsene synes å være at lønnen er ulik for kvinner og menn selv om en korrigerer for de faktorene som er nevnt i avsnittet ovenfor.

De sentrale organisasjonene har i stadig sterkere grad satt likelønn mellom kvinner og menn på dagsorden. I denne sammenheng kan nevnes rammeavtalen mellom LO og NHO om likestilling mellom kvinner og menn i arbeidslivet og Hovedavtalen for arbeidstakere i staten som sier at det skal opprettes likestillingsavtaler for å fremme likestillingen mellom kjønnene. Norge har også undertegnet ILO-konvensjon om lik lønn for arbeid av lik verdi og konvensjon om diskriminering i spørsmål om sysselsetting og yrke.

Avsnittet tar først for seg utviklingen i kvinners og menns yrkesaktivitet på 1980-tallet. Deretter omtales lønnsutviklingen og utviklingen i relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, herunder betydningen av ulike tillegg. Videre omtales også ulikheten

mellom kvinner og menn når det gjelder sysselsetting og stillingsplassering. En går også inn på hvilken betydning profilen på lønns-tilleggene i noen næringer synes å ha hatt for lønnsutviklingen for henholdsvis menn og kvinner.

2. UTVIKLINGEN I YRKESAKTIVITET

I følge Arbeidsmarkedsstatistikken (AKU) har yrkesaktiviteten¹⁾ blant kvinner økt raskt i siste halvdel av 1970-årene og den har også fortsatt å øke helt fram til 1988. I 1989 var det en nedgang i kvinners yrkesaktivitet. For menn var det også nedgang i 1988. Et trekk ved utviklingen i sysselsettingen er at menns og kvinners yrkesaktivitet nærmer seg hverandre, jfr figur 1. Videre viser AKU at kvinners andel av den totale sysselsettingen har økt fra 41 pst. i 1980 til 45 pst. i 1989.

3. LØNNSUTVIKLINGEN FOR KVINNER OG MENN

Lønnsbegrepet

Ved beskrivelse av lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper i kapittel 2 har en basert seg på time- eller månedsfortjenesten eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. F.eks. har en tatt med skifttillegg og ulempetillegg for timelønte og faste og variable tillegg samt naturallønn og fast overtidsgodtgjørelse for månedslønte.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. Grunnlaget for utregning av timefortjenesten er utførte timeverk og ikke ansatte personer i bedriftene. En del arbeidere har lavere arbeidstid p.g.a. skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten pr. uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefor-

¹⁾ Omfatter sysselsatte og arbeidssøkere.

Fig. 1: Yrkesaktiviteten blant kvinner og menn.

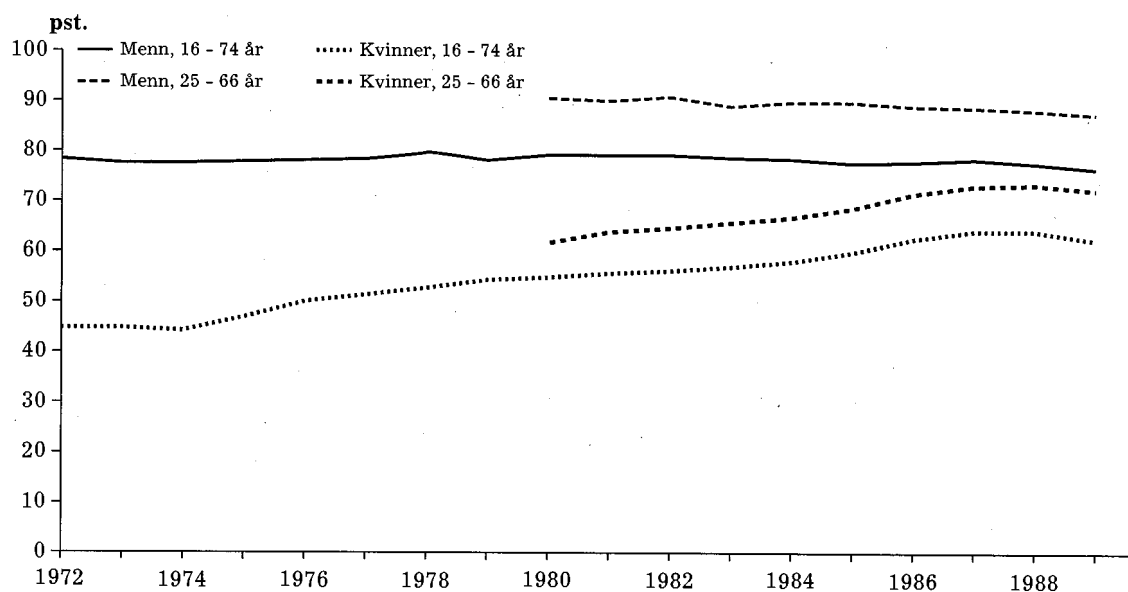
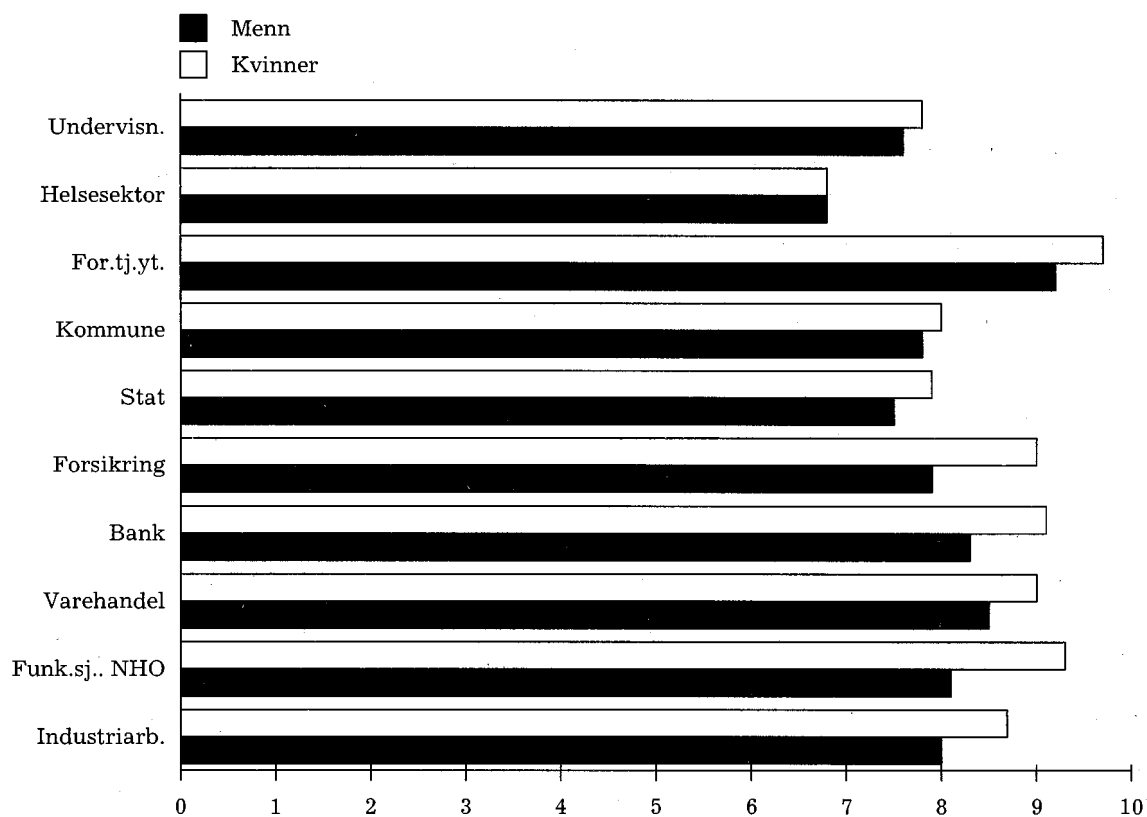

Fig. 2: Gjennomsnittlig lønnsutvikling for kvinner og menn. 1980 - 89. Pst.

Tabell 1 Lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn i noen grupper¹⁾. 1980–89. Pst.

År	Industri- arbeidere ²⁾		Funkj. i NHO-bedr.		Varehandel		Bankvirksomhet ³⁾		Forsikring	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1980–81	9,8	11,1	11,5	13,3	10,1	11,8	10,6	12,4	11,2	12,5
1981–82	10,2	11,0	11,6	13,2	11,4	11,8	13,8	15,7	12,5	14,3
1982–83	8,1	9,3	7,4	8,5	8,0	7,7	7,3	8,2	7,9	8,9
1983–84	7,9	8,2	8,5	9,5	7,8	8,2	6,0	6,6	5,1	5,8
1984–85	7,5	7,2	8,8	9,3	8,0	8,0	9,2	8,9	8,0	8,5
1985–86	10,1	10,5	10,8	11,9	11,6	12,8	10,2	10,3	9,6	10,2
1986–87	8,1	8,6	6,3	7,4	9,1	8,0	4,1	3,9	3,4	4,3
1987–88	5,7	6,1	3,6	4,5	5,8	6,1	9,8	10,8	10,5	11,5
1988–89	4,7	6,2	4,5	6,7	4,7	6,7	3,8	5,8	3,1	5,5
Sum	99,8	111,4	101,2	123,2	108,0	117,0	104,4	119,5	97,8	117,3
Gj.sn.	8,0	8,7	8,1	9,3	8,5	9,0	8,3	9,1	7,9	9,0
Årslønns- nivå 1989 ..	164 500	146 000	225 800	164 000	178 600	138 800	202 100	161 700	245 900	170 800

År	Staten		Kom. arbeids- takere ⁴⁾		Forr. tjenesteyt.		Helsesektoren ⁵⁾		Undervisning	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1980–81	8,9	11,4	9,9	12,2	13,7	15,1	–	–	6,6	8,4
1981–82	14,0	13,7	13,0	12,7	12,7	13,5	–	–	14,4	14,2
1982–83	5,8	6,9	9,8	8,7	10,6	9,9	7,8	8,4	5,5	6,9
1983–84	6,7	7,0	6,7	6,9	8,2	8,8	8,5	6,3	6,9	6,9
1984–85	7,4	7,5	6,1	6,1	9,5	8,9	7,9	7,1	7,1	6,8
1985–86	11,0	10,8	13,5	13,0	11,4	12,1	12,7	13,5	11,6	10,6
1986–87	4,2	3,8	2,5	1,5	8,4	9,0	2,3	2,1	4,1	3,1
1987–88	5,5	4,4	4,4	5,6	5,2	6,5	4,1	4,8	7,7	8,1
1988–89	4,7	6,0	5,2	5,6	3,4	4,3	4,6	5,5	4,9	5,6
Sum	92,3	98,2	97,2	99,4	120,6	130,9	58,4	58,1	93,3	96,7
Gj.sn.	7,5	7,9	7,8	8,0	9,2	9,7	6,8	6,8	7,6	7,8
Årslønns- nivå 1989 ..	185 500	155 000	174 300	155 600	246 200	173 500	197 400	154 100	207 800	185 700

Kilde: Statistisk sentralbyrå og NHO.

¹⁾ Årsgjennomsnitt for industrien. For de andre gruppene lønnsutviklingen mellom tellingstids-
punktene.²⁾ Timefortjenesten ekskl. overtid.³⁾ Forretnings- og sparebanker.⁴⁾ Ekskl. helsevesen, sosial omsorg og skoleverket.⁵⁾ Lønnsstatistikk utarbeidet første gang i 1982.

tjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid. Forskjellen

mellom kvinners og menns timefortjeneste reduseres med ca 1 prosentpoeng dersom en går fra uomregnede til omregnede tall.

Omregningen til 37,5 t/uke eliminerer virkningene på timefortjenestene som skyldes forskjellig avtalebestemt arbeidstid (f.eks. 37,5 t/uke for dagtidsarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig arbeid), men omregningen eliminerer ikke at det ved skiftarbeid delvis

betales skifttillegg som er et ulempetillegg ved å arbeide skift.

For månedslønte har tilleggene til regulativlønn/grunnlønn noe forskjellig innhold for de ulike lønnstakergruppene. Type og omfang kan variere mellom næringer, bransjer, yrker og mellom privat og offentlig virksomhet. Enkelte tillegg har heller ikke noen direkte sammenheng med arbeidsinnsatsen slik som f.eks. barnetillegg i bank- og forsikringsvirksomhet. En del tillegg vil også være knyttet til bestemte yrker eller bransjer, f.eks. vakttillegg og polititillegg.

Ved en sammenlikning vil det også være viktig å forsøke å ta hensyn til forhold som skyldes ulik arbeidsbelastning som kompenseres i lønssystemene. Med ulik arbeidsbelastning menes ikke bare arbeidstid av ulik lengde, men også ulik grad av ubekvem, risikofyllt eller ansvarsfullt arbeid. Hva som kompenseres vil ofte være historisk bestemt.

Timelønn uten tillegg, men omregnet til 37,5 t for arbeidere i NHO-bedrifter eller regulativlønn (grunnlønn) for månedslønte, synes å være de mest relevante lønnsbegreper ved en sammenlikning mellom manns- og kvinnelønninger ut fra noenlunde samme arbeidsbelastning. Brukes andre lønnsbegreper, er det større grad av ulik arbeidsbelastning som står bak.

Utvalget legger ved sammenlikning til grunn samme lønnsbegrep som i kapittel 2, jfr tabell 1 og 2. Imidlertid vises det i avsnittet hvordan forholdet mellom manns- og kvinnelønn endres dersom andre lønnsbegreper legges til grunn.

Lønnsutviklingen i ulike næringer

Tallene i tabell 2a i kapittel 2 er et veiet gjennomsnitt av lønnsutviklingen for kvinner og menn. Av tabell 1 og figur 2 framgår lønnsutviklingen i de siste år for henholdsvis kvinner og menn for en del av de samme gruppene som i tabell 2a.

Figuren og tabellen viser at heltidsansatte kvinner i de fleste år har hatt en sterkere lønnsutvikling enn menn innen samme grupper. Samlet over perioden 1980–89, har kvinner hatt en noe sterkere prosentvis vekst enn menn innen de fleste grupper.

Størst forskjell mellom lønnsutviklingen for kvinner og menn har det vært blant funksjonærer i NHO-bedrifter og i forsikring. I helsesektoren har kvinner og menn hatt om lag samme lønnsutvikling i perioden 1982–89. Det var først og fremst i årene 1980–82 og 1987–89 at lønnsutviklingen for de fleste grupper var sterkere for kvinner enn for menn.

Relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn varierer fra sektor til sektor.

Gjennomsnittlig årslønn for kvinner i skoleverket i 1989 var 89,4 pst. av menns årslønn. Innen forretningsmessig tjenesteyting utgjorde gjennomsnittlig årslønn for kvinner 70,5 pst. av årslønnen for menn.

Tabell 2 viser, slik som tabell 1 at det generelt sett har vært en bedring i kvinners relative lønnsnivå fra 1980 til 1989. Sterkest har tilnærmingen vært innenfor de sektorene hvor forskjellene i utgangspunktet var størst, bl.a innen forsikring og blant funksjonærene i NHO-området.

Dersom vi ser på utviklingen i relativt lønnsnivå fra år til år, blir bildet noe mer sammensatt. Tilnærmingen har vært sterkest tidlig på 80-tallet. Tilnærmingen mellom lønnsnivåene for menn og kvinner stagnerte og viste for enkelte sektorer (bl.a for forretnings- og sparebanker, skoleverket og kommuneansatte) en tilbakegang på midten av 1980-tallet og fram til 1987/88, for så å vise en bedring de siste årene.

I tabell 3 ser en nærmere på det relative lønnsnivået for kvinnelige arbeidere i forhold til mannlige arbeidere i perioden 1980–89 i noen bransjer i industrien og for landtransport. Det relative lønnsnivået i tabellen er beregnet på grunnlag av samme lønnsbegrep som i tabell 2a i kapittel 2, dvs timefortjenesten eksklusive overtid omregnet til 37,5 timers uke. Da de summariske fortjenestene ikke er særlig sammenliknbare mellom og innen bransjer, er tallene best egnet til å beskrive utviklingstendenser.

Kvinneandelen i NHO-bedrifter har økt kontinuerlig de siste årene. I industrien samlet har kvinneandelen økt fra 16 pst. i 1980 til 18 pst. i 1989. Det er imidlertid forskjeller mellom næringene, og i enkelte næringer har det skjedd en markert nedgang i kvinneandelen i perioden. Det gjelder spesielt i hermetikkfabrikker, sjokolade- og sukkervareindustrien og i tekstil og bekledning.

Innen de fleste bransjer i industrien har det vært en viss økning i timefortjenesten for kvinner i forhold til menn fra 1980 til 1989. Det har imidlertid også her vært en stagnasjon og i enkelte tilfeller en viss tilbakegang fra 1983 til 1987/88. En tilbakegang finner vi både i typiske mannsdominerte bransjer som jern- og metallindustrien og elektronisk industri, og innen mer kvinnedominerte bransjer som tekstil og bekledning.

Tabell 2 Beregnet gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner målt som andel av beregnet gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for menn. Gjennomsnittlig årslønnsnivå for menn og kvinner i 1989 og kvinneandelen blant de ansatte. For enkelte grupper av heltids- og helårsansatte. Kroner og prosent. 1980–1989.

Sektor	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	Årslønnsnivå 1989		Kvinneandel ²⁾ pr. 1.9. 1989 pst.
											Menn kr	Kvinner kr	
Industri ³⁾	84,0	85,0	85,5	86,4	86,6	86,4	86,7	87,1	87,5	88,8	164 500	146 000	18
Funksj. i NHO ⁴⁾	65,2	66,5	67,6	68,1	68,7	69,1	69,7	70,5	71,6	72,6	225 800	164 000	25
Varehandelen	74,5	75,7	76,5	76,3	76,5	76,5	77,1	76,7	76,6	77,7	178 600	138 800	37
Forretnings- og sparebankene	74,8	76,3	77,4	78,1	78,6	78,5	78,5	78,3	78,8	80,0	202 100	161 700	50
Forretningsmessig tjenesteyting	—	68,1	68,7	68,6	68,7	68,6	68,7	69,1	70,0	70,5	246 200	173 500	35
Forsikring	63,8	64,6	65,5	66,1	65,5	66,8	67,2	67,8	68,4	69,5	245 900	170 800	49
Interesseorg.	—	68,6	70,7	71,0	70,6	71,0	71,1	71,4	72,3	73,4	234 500	172 100	32
Statens embets- og tjenestemenn	80,9	82,6	82,9	83,5	84,0	84,1	83,9	83,6	83,3 ⁵⁾	83,6 ⁶⁾	185 500	155 000	32
Ansatte i skoleverket ...	88,0	89,4	89,7	90,5	90,9	90,7	90,1	89,3	89,0	89,4 ⁶⁾	207 800	185 700	44
Ansatte i komm ⁷⁾	83,3	84,8	88,5	87,6	87,4	87,5	87,5	87,4	88,9	89,3	174 300	155 600	24
Ansatte i helsesektoren	—	—	—	—	77,3	77,4	78,2	77,9	78,2	78,1	197 400	154 100	77

Kilde: Tallene er beregnet på bakgrunn av beregnede tall for menns og kvinners årslønn hentet fra SSBs lønnsstatistikk for 1980–1989. Tall for ansatte i helsesektoren, samt tall for ansatte i kommunene for 1988 og 1989 bygger på beregninger i AAD.

¹⁾ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive skifttillegg.

²⁾ Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.

³⁾ Industrien omfatter arbeidere i industribedrifter tilsluttet NHO (offshorevirksomheten er ikke tatt med).

⁴⁾ Fra 1981 til 1982 økte antallet funksjonærer med over 5 prosent. Tilgangen skyldes vesentlig nye medlemsbedrifter i oljevirksomheten og jernindustrien.

⁵⁾ Statistikken for 1988 og 1989 er ikke direkte sammenlignbar med tidligere år. Dette skyldes i hovedsak at enkelte statsetater er omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnlaget. Av disse var Norsk Rikskringkasting, Statens teknologiske institutt og Televerkets konkurransevirksomhet, TBK, de største. I statistikken for 1988 er det også kommet til variable tillegg som tidligere ikke var med. Dette gjelder særlig for Forsvaret.

⁶⁾ De statlige skolene under Kulturdepartementet ble fra 1. januar 1989 ført over til Statens Sentrale Tjenestemannsregister.

⁷⁾ Fra og med 1982 omfatter statistikken for kommunalt ansatte også ansatte i fylkeskommunal og felles kommunal og felles fylkeskommunal virksomhet.

Tabell 3 Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980 til 1989.

Kvinneandel i pst. ¹⁾ 80. 89		Bransje	1980	1983	1985	1986	1987	1988	1989	Relativt lønnsnivå 1989 ²⁾
16	18	Industrien i alt	84,0	86,4	86,4	86,7	87,1	87,5	88,8	100,0
33	35	Nærings-nyttelsesm.ind.	87,2	88,3	88,0	88,1	87,9	88,1	89,1	94,4
69	65	Hermetikkfabrikker	90,1	94,4	95,9	98,5	99,9	97,8	99,9	87,7
61	57	Sjokolade, sukkerv.ind.	91,1	91,3	92,5	91,9	92,6	92,2	93,8	96,3
67	64	Tekstil, Bekledning	89,7	91,6	89,6	89,0	88,8	89,7	90,5	85,9
58	58	Tekstilfabrikker	89,5	91,1	89,6	89,4	88,6	90,2	90,7	87,2
87	78	Konfeksjonsfabrikker	88,0	91,8	86,8	86,0	86,2	86,7	88,2	84,2
7	12	Treindustri	91,8	93,9	96,8	95,6	94,9	95,3	98,7	91,5
12	12	Treforedling-papirv.	89,0	92,4	92,4	92,8	92,9	92,6	92,3	97,3
17	19	Grafisk industri	82,3	82,4	82,0	80,6	81,0	82,8	85,0	133,8
21	23	Kjemisk industri ialt	88,3	91,1	91,6	91,9	91,9	91,7	91,8	94,4
11	12	Mineralbearbeid. ind.	86,1	87,9	88,7	88,4	88,8	88,7	89,9	100,0
53	59	Elektronisk industri	92,2	94,1	95,1	93,9	93,1	89,6	91,0	87,8
9	11	Jern- og metallind.	89,4	90,5	91,2	90,8	89,8	88,5	88,4	102,2
4	5	Landtransport	90,4	91,5	91,5	92,3	91,4	92,3	92,6	92,0

Kilde: NHOs kvartalstatistikk for arbeidere.

¹⁾ Antall arbeidstimer utført av kvinner som andel av det totale antall arbeidstimer.

²⁾ Gjennomsnittlig timelønn i en bransje som andel av gjennomsnittlig timelønn for industrien under ett.

Vi vet lite om årsakene til stagnasjonen og tilbakegangen i tilnærmingen mellom manns- og kvinnelønnninger i en del sektorer og industribransjer på midten av 1980-tallet. Bedringen i kvinners relative lønnsnivå fra 1987 til 1989 antas imidlertid å ha sammenheng med bl.a de faste kronetilleggene, som ble gitt både i 1988 og 1989, og den reduserte lønnsgradningen, som følge av inntektsreguleringslovene samme år.

Fordeling av tillegg og overtidsgodtgjørelse

Størrelsen på de utbetalte tilleggene til regulativlønn og godtgjørelse for overtid varierer en del mellom menn og kvinner. I dette avsnittet vises det hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kjønnene endres når overtid og andre tillegg trekkes inn.

Innen de fleste sektorer og bransjer utbetales det ulike tillegg utover grunnlønnen (regulativlønn). Hva det gis tillegg for og hvor mye vil imidlertid variere en god del fra sektor til sektor, og også innenfor en og samme sektor.

De ulike gruppene av tillegg har et noe forskjellig innhold i de ulike statistikkene. Det kan imidlertid skilles mellom 3 hovedgrupper av tillegg foruten overtidsgodtgjørelse:

1) *Faste tillegg*, som f.eks. fast overtidsgodtgjørelse, fast reisegodtgjørelse, samt naturalytelser som f.eks. fri bolig, 2) *Provisjon/gratiale/bonus m.v.*, 3) *Diverset tillegg* (NHO statistikken)/*variable tillegg*, som omfatter f.eks. vakttillegg, komitégodtgjørelse og alt fra skifttillegg til smusstillegg for industriarbeidere.

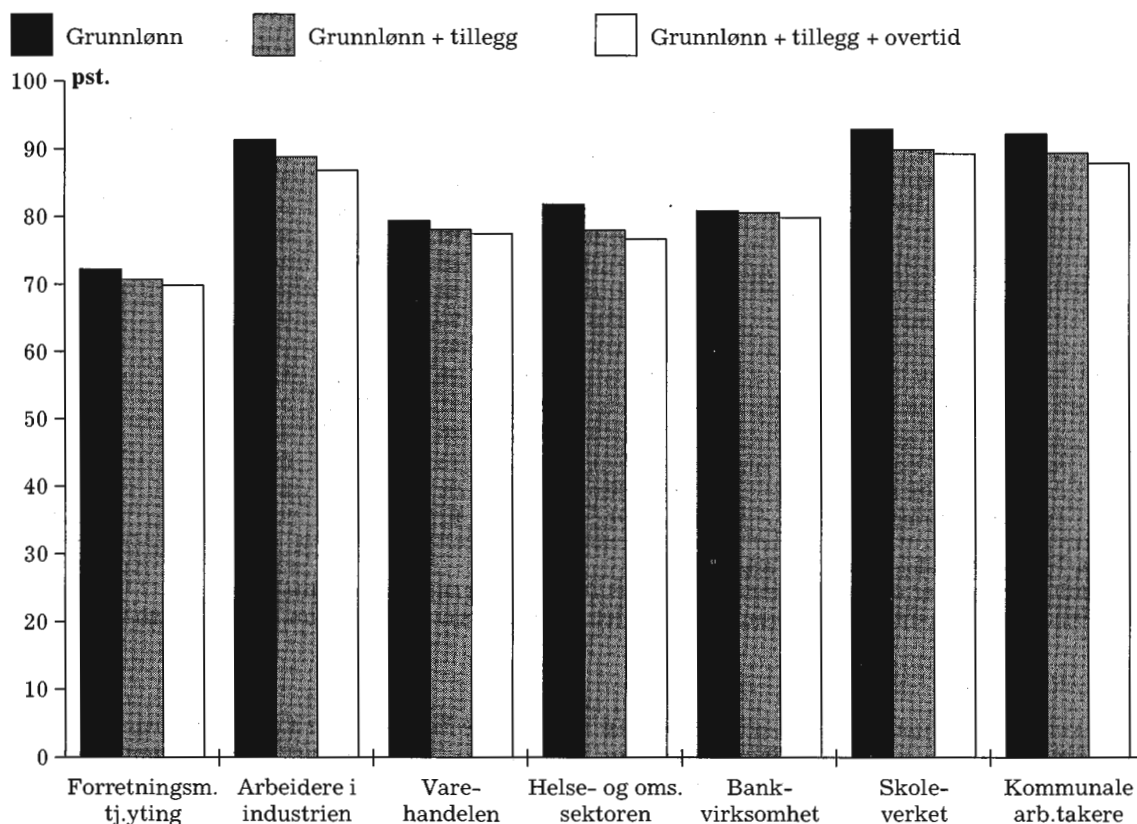
De ulike tilleggene beregnes også på litt forskjellig måte, slik at tallene for de ulike sektorene ikke er helt sammenlignbare. Disse ulikhetene vil imidlertid ikke ha noe å si når en sammenligner menn og kvinner innen samme sektor.

Relative forskjeller i tillegg og overtidsgodtgjørelse mellom menn og kvinner i ulike sektorer

Tall fra Lønnsstatistikken for 1989 viser at det er ganske store variasjoner i hva menn og kvinner får i form av overtidsgodtgjørelse og tillegg, og forskjellene er som regel langt større enn for grunnlønn/regulativlønn.

Den relative betydningen av dette illustreres i fig. 3, hvor en ser på variasjonen i relativ lønn for kvinner avhengig av lønnsbegrep. Figuren viser at forskjellen mellom kjønnene øker om en trekker inn tillegg og overtidsgodtgjørelse. Størst betydning synes det å ha for arbeidere i industrien, blant ansatte i hel-

Fig. 3: Gjennomsnittlig kvinnelønn som andel av gjennomsnittlig mannlønn i ulike sektorer avhengig av lønnsbegrep. 1. okt./1. sept. 1989 (årgjennomsnitt for industrien).

se- og omsorgssektoren og blant andre kommunalt ansatte.

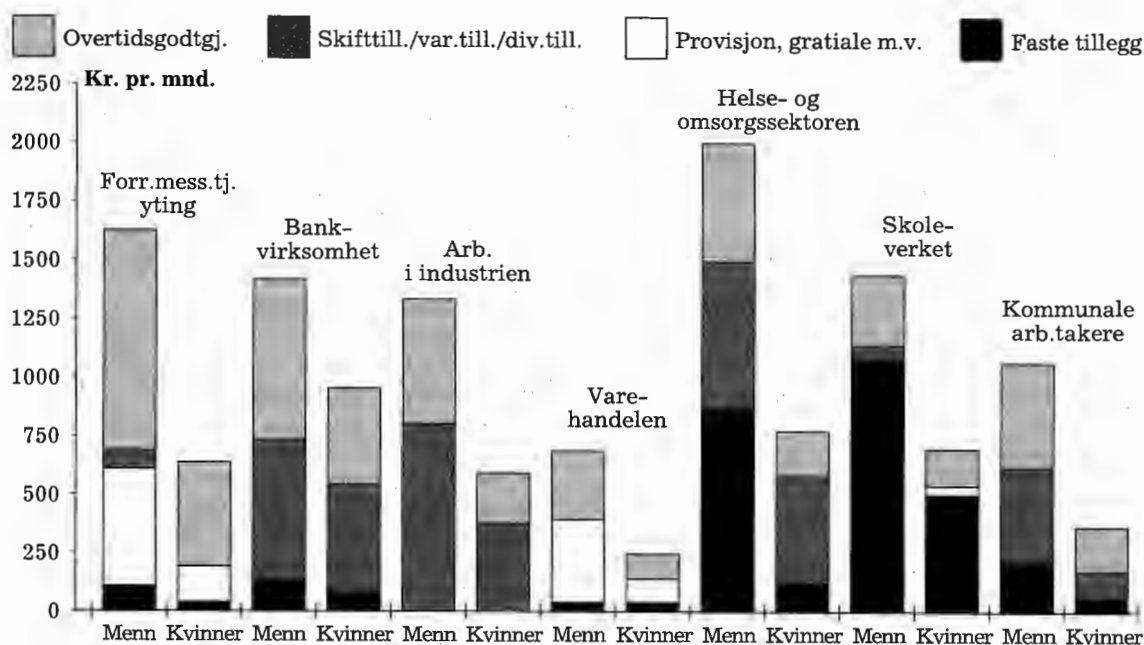
Om en ser på tillegg og overtidsgodtgjørelse for seg (fig. 4), synes forskjellene å være størst innenfor offentlig sektor (eksklusiv staten). I 1989 hadde menn innen offentlig sektor i gjennomsnitt litt over dobbelt så store, og i enkelte tilfeller nærmere tre ganger så store, utbetalinger i form av tillegg og overtidsgodtgjørelse som kvinner.

Innenfor privat sektor synes bildet å være noe mer sammensatt. Blant ansatte i varehandelen og blant arbeidere i industrien, var det i 1989 en tilsvarende situasjon som i offentlig sektor (eksklusive staten), hvor tillegg og overtidsgodtgjørelser for kvinner utgjorde

under halvparten eller litt over 1/3 av tilsvarende ytelser for menn. Blant ansatte i forsikringsvirksomhet, bankvirksomhet og i interesseorganisasjonene utgjorde derimot tillegg og overtidsgodtgjørelse for kvinner mellom 70 til 85 pst. av tilsvarende ytelser for menn. Det vil si at de relative forskjellene omlag tilsvarende forskjellen for grunnlønn/regulativlønn.

Ser en på tilleggene og overtidsgodtgjørelsen hver for seg, synes det å være langt større forskjeller mellom kjønnene når det gjelder de ulike tilleggene enn når det gjelder overtidsgodtgjørelsen. Mest markert er dette innenfor forsikring og blant ansatte i interesseorganisasjonene (jf. tabell 4).

Fig. 4: Gjennomsnittlige tillegg og overtid for menn og kvinner i noen sektorer.
Pr. 1. okt./1.sep. 1989 (årgjennomsnitt for industrien).

¹⁾ For skoleverket er fast overtid regnet som fast tillegg, mens variable overtidstimer er regnet som overtid.

Tabell 4 Gjennomsnittlig tillegg og overtids-
godtgjørelse for kvinner som andel
av gjennomsnittlig tillegg og over-
tidsgodtgjørelse for menn. 1980, 1987
og 1989.

	1980	1987	1989
Forr.mess. tj.yting	34,9	40,1	40,1
Overtidsgodtgj.	39,0	45,5	50,5
Tillegg	29,7	32,5	26,4
Interesseorg.	69,2	78,1	85,2
Overtidsgodtgj.	141,0	120,9	102,1
Tillegg	29,0	44,1	49,1
Forsikring	51,9	70,8	77,9
Overtidsgodtgj.	68,9	84,7	97,2
Tillegg	48,0	52,3	30,0
Bankvirksomhet	51,8	64,3	68,6
Overtidsgodtgj.	39,1	59,6	63,1
Tillegg	62,2	68,8	73,9
Arbeidere i ind. ¹⁾	39,3	45,4	42,7
Overtidsgodtgj.	28,6	39,1	37,1
Tillegg	43,8	49,9	46,6
Varehandelen	21,3	30,1	36,6
Overtidsgodtgj.	24,7	40,0	45,1
Tillegg	20,1	24,3	30,4
Kommunale arbt.	47,5	42,7	32,5
Overtidsgodtgj.	46,8	44,2	40,3
Tillegg	47,8	41,1	27,1
Helse- og oms.sek.	74,5	74,8	37,7
Overtidsgodtgj.	31,8	60,6	32,7
Tillegg	75,4	78,8	40,6

Kilde: NOS Lønnsstatistikk for forskjellige grupper.

¹⁾ Tallene for industrien er omregnet til 37,5 t/uke.

De absolutte største forskjellene m.h.t. de samlede tilleggene finner en blant kommunalt ansatte og blant ansatte i forretningsmessig tjenesteyting. Her får menn utbetalt opptil fire ganger så mye som kvinner i form av tillegg.

Splitter en også opp på de ulike formene for tillegg finner en de tydeligste forskjellene mellom menn og kvinner når det gjelder faste tillegg innenfor kommunal sektor. Innen helse- og omsorgssektoren og blant andre kommunalt ansatte utgjorde gjennomsnittlige faste tillegg for kvinner i 1989, henholdsvis 11,9 og 16 pst. av gjennomsnittlig faste tillegg for menn.

Utvikling over tid

Tall for utviklingen i samlede utbetalte tillegg og overtidsgodtgjørelse viser at det for de fleste grupper har vært en tilnærming mellom hva menn og kvinner mottar i form av slike lønnsytelser i løpet av 1980-tallet.

Størst tilnærming har det vært blant ansatte i forsikrings- og bankvirksomhet, og blant ansatte i interesseorganisasjonene og i varehandelen. Her har forskjellene blitt redusert med i størrelsesorden 15–26 pst.

Unntaket er helse- og omsorgssektoren og andre kommunale arbeidstakere. Her har for-

skjellene økt de siste årene, og da spesielt for variable tillegg.

4. NÆRMERE OM NOEN ÅRSAKER TIL LØNSFORSKJELLER

Noe av lønnsforskjellene mellom menn og kvinner skyldes, som nevnt, at de er ansatt på ulike stillingsnivåer, i ulike næringer, i ulike yrker og i ulik grad i offentlig og privat virksomhet.

Tabell 5 viser at i 1989 utgjorde kvinner ca 87 pst. av sysselsettingen i helse- og sosialtjenesten. Det er ca 2 prosentpoeng høyere enn i 1980. Videre utgjorde kvinner 68 pst. av sysselsettingen i hotell- og restaurantvirksomhet. Også i undervisning, forsikring, bank- og finansieringsvirksomhet og personlig tjenesteyting utgjorde kvinnene mer enn halvparten av sysselsettingen i 1989. Totalt sett arbeider ca 1/3 av de kvinnelige sysselsatte i helse- og sosialtjenesten, ca 1/4 tilsammen i varehandel og hotell- og restaurant. I industrien og i undervisning er andelen 11 pst.

Kvinner har en relativt større andel av sysselsettingen i lavlønnsnæringer enn menn. Videre arbeider nærmere 50 pst. av sysselsatte kvinner i helse- og sosialtjenesten, undervisning og personlig tjenesteyting. For menn er andelen i disse næringene ca 15 pst. Lønnsutviklingen for kvinner i disse næringene har derfor stor betydning for kvinners relative lønn sett under ett.

Tabell 5 viser også at for kvinner har det regnet i prosent vært en forholdsvis sterk sysselsettingsvekst i forsikring, forretningsmessig tjenesteyting, hotell- og restaurantvirksomhet og i offentlig administrasjon, forsvar, politi og rettsvesen. Regnet i absolutte tall har veksten vært sterkest innen helse- og sosialsektoren.

Når det gjelder de enkelte næringer, har kvinner økt sin andel av sysselsettingen innen industrien, bygg- og anlegg, forsikringsvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting og helse- og sosialsektoren.

Tabell 6 viser hvor mange kvinner og menn som er ansatt innen kontorarbeid, handelsarbeid og servicearbeid i ulike år i 1980-årene. Den viser også hvor mange som er på ledernivå innen hver gruppe og innen hvert kjønn.

I tabell 6 har en valgt ut 3 grupper som alle har relativt stor andel kvinner. Med den usikkerhet som er knyttet til Aku-tall over tid, har andelen av kvinner i lederyrke innen disse tre gruppene steget en del i 1980-årene. I alle fall gjelder dette for handelsarbeid.

I Arbeidsmarkedsstatistikken er det også opplysninger om sysselsettingen etter kjønn og sosioøkonomiske grupper. I tabell 7 vises antall menn og kvinner fordelt på lavere, midlere og høyere nivåer blant funksjonærer.

Tabell 5 Andel kvinner i en del næringer samt kvinners og menns sysselsetting fordelt på ulike næringer. 1980 og 1989.

	Kvinnens sysselsett. og andel av tot. syssels.				Sysselsetting fordelt på ulike næringer (pst.)			
	1980		1989		1980		1989	
	(I tusen) Tot.	Andel	(I tusen) Tot.	Andel	M	K	M	K
– Industrien	94	24	82	26	36	13	28	11
– Bygg- og anlegg	9	6	13	9	17	1	16	2
– Varehandel	149	52	157	50	17	21	18	20
– Hotell- og rest.	28	70	38	68	1	4	2	5
– Bank- og finansv.	23	58	27	56	2	3	2	3
– Forsikring	4	40	8	53	1	1	1	1
– Forr.tj.yting	23	38	38	42	5	3	6	5
– Off. adm., forsvar, politi og rettsv.	37	37	50	34	8	5	11	6
– Undervisning	77	58	86	58	7	11	7	11
– Helse- og sosialtj.	194	85	252	87	4	28	5	32
– Personlig tj.yting.	31	54	30	53	3	4	3	4
Totalt alle næringer	–	41	–	45	100	100	100	100

Kilde: NOS Arbeidsmarkedsstatistikk

Tabell 6 Antall kvinner og menn sysselsatt innen handelsarbeid, kontorarbeid og servicearbeid. Videre antall menn og kvinner i lederyrker.

(I tusen)	1980	1986	1989	Vekst i pst. 80/89
Handelsarbeid:				
Menn	81	96	103	27,2
Herav lederyrke		37	44	
Andel i lederyrker (pst.)		17,5	20,4	
Kvinner	102	115	113	10,8
Herav lederyrke		10	17	
Andel i lederyrker (pst.)		4,7	7,9	
Kontorarbeid:				
Menn	54	45	47	-13,0
Herav lederyrke		8	10	
Andel i lederyrker (pst.)		4,4	3,5	
Kvinner	153	183	181	18,3
Herav lederyrke		2	4	
Andel i lederyrker (pst.)		0,9	1,8	
Servicearbeid:				
Menn	54	60	69	27,8
Herav lederyrke		9	10	
Andel i lederyrker (pst.)		3,3	3,7	
Kvinner	195	211	204	4,6
Herav lederyrke		7	8	
Andel i lederyrker (pst.)		2,6	2,9	

Kilde: NOS Arbeidsmarkedsstatistikk

Tabell 7 Antall kvinner og menn på lavere, midlere og høyere stillingsnivå blant funksjonærer i enkelte år.

		1981	1986	1989
(I tusen)				
Lavere:	I alt	380	398	361
	Kvinner	325	349	310
	Pst. kvinner	96,2	87,7	85,9
Midlere:	I alt	503	612	681
	Kvinner	219	290	339
	Pst. kvinner	43,5	47,4	49,8
Høyere:	I alt	123	161	151
	Kvinner	30	48	51
	Pst. kvinner	24,4	29,8	33,8

Kilde: NOS Arbeidsmarkedsstatistikk

Tabell 7 og figur 5 viser at det i 1980-årene har blitt relativt flere kvinner på høyere nivåer blant funksjonærene generelt. Men fortsatt er kvinneandelen høyere på lavere stillingsnivåer og lavere på høyere stillingsnivåer.

Den utviklingen som framgår av tabell 7 med relativt flere kvinner i midlere og høyere skikt blant funksjonærer, er en viktig forutsetning for lønnsutjevning mellom kvinner og menn.

5. FORMEN PÅ LØNNSOPPGJØRENE

Vi har valgt ut fire grupper hvor vi har sett nærmere på *formen* på lønnstilleggene i 1980-årene og hvilken betydning denne antas å ha hatt for den alminnelige lønnsutvikling for menn og kvinner innen området/næringen. Med *formen* på tilleggene menes det her:

- er det gitt generelle tillegg i form av prosenttillegg eller som øre/kronetillegg eller som en kombinasjon?
- er det gitt lavlønnstillegg?
- størrelsen på lønnsglidningen (lokale tillegg).

I tillegg vil det også være andre endringer som har påvirket lønnsutviklingen, f.eks. endringer i ansiennitetsregler. Et felles trekk for alle gruppene er null generelt tillegg fra vanlig oppgjørstidspunkt i 1987 og lovregulering av lønnsutviklingen fra 1. mars 1988 til 31. mars 1990.

De gruppene vi har valgt ut er:

- LO/NHO-området (arbeidere)
- Funksjonærer i NHO-bedrifter
- Bankvirksomhet
- Staten
- Varehandel

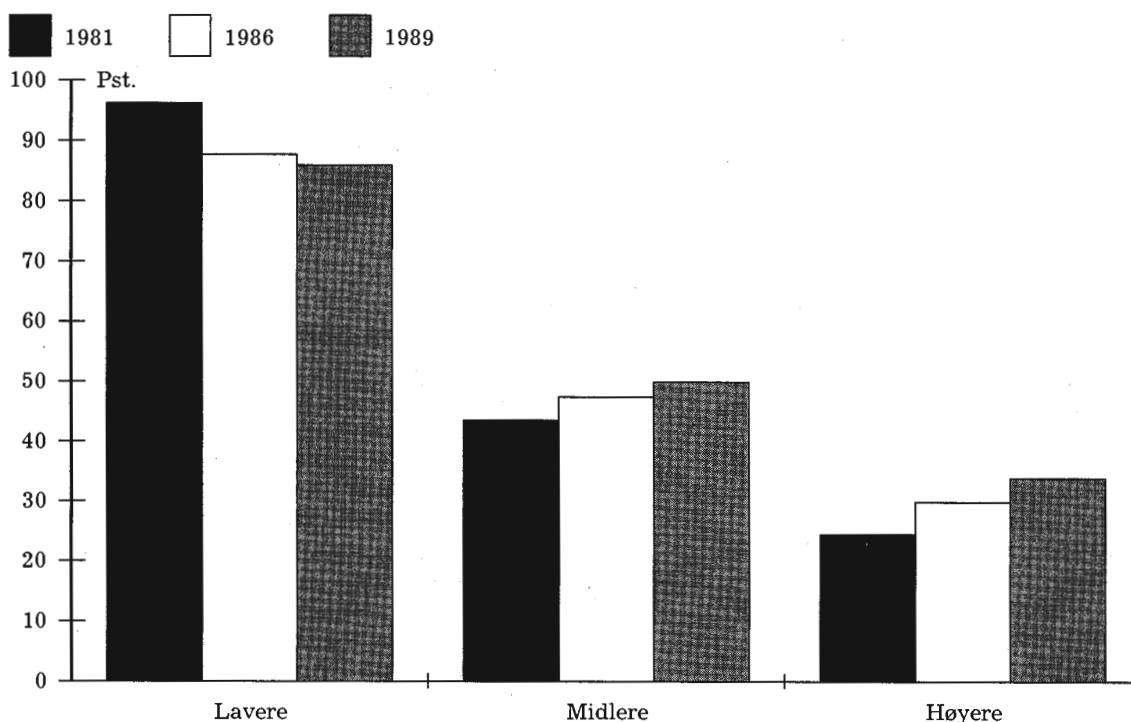
LO/NHO-området

I LO/NHO-området har hovedtrekkene i oppgjørene i 1980-årene vært:

- et generelt øre/kronetillegg fra 1. april.
- i enkelte år lavlønnstillegg fra 1. april.
- lavlønnsgarantitillegg fra 1.10. eller en annen dato for en del grupper.
- andre bransjemessige tillegg.

Tabell 8 viser at kvinnelige arbeidere i perioden 1. kv. 1980-1. kv. 1990 har fått høyere tariff tillegg regnet i prosent enn menn; 61,8 pst. mot 52,8 pst. for menn. Regnet i kroner har veksten vært kr 53,96 for menn og kr 47,37 for kvinner. Også lønnsglidningen har prosentvis vært sterkere for kvinner (91,2 pst.) enn for menn (84,3 pst.). Regnet i kroner

Fig. 5: Andel kvinner på ulike stillingsnivåer blant kontorfunksjonærer.

har veksten vært kr 33,18 for menn og kr 28,23 for kvinner. Lønnsbegrepet i tabell 8 er timefortjenesten inklusive overtid og andre tillegg og ikke omregnet til 37,5 t/uke.

Ved tariffoppgjøret i 1980 ble det i LO/NHO-området innført en lavlønnsgarantiordning. Ordningen er nærmere omtalt i avsnitt 2.7, Lønsspredningen i NHOs kvartalsstatis-

tikk, i utvalgets rapport nr. 2 i 1990. I enkelte bransjer har lønnstilleggene etter denne ordningen utgjort en forholdsvis stor andel av den totale lønnsveksten i 1980-årene, f.eks innen Bekledning og Nærings- og nytelsesmiddelindustrien.

I tabell 9 har en for noen bransjer i industrien vist hvordan timeverkene for henholdsvis

Tabell 8 Total og tariffmessig lønnsøking og lønnsglidning for kvinner og menn.

Kroner og pst. endring fra samme kvartal året før. Arbeidere i alt i NHO/LO-området.

		Lønnsøking pr. time ¹⁾				Tariffmessig tillegg				Lønnsglidning			
		Menn		Kvinner		Menn		Kvinner		Menn		Kvinner	
		Øre	Pst.	Øre	Pst.	Øre	Pst.	Øre	Pst.	Øre	Pst.	Øre	Pst.
1. kv.	1981	520	13,2	484	15,6	197	5,0	205	6,6	323	8,2	279	9,0
1. kv.	1982	380	8,5	318	8,9	76	1,7	82	2,3	304	6,8	236	6,6
1. kv.	1983	560	11,4	526	13,5	265	5,4	269	6,9	295	6,0	257	6,6
1. kv.	1984	363	6,6	312	7,1	51	0,9	57	1,3	312	5,7	255	5,8
1. kv.	1985	548	9,4	427	9,0	170	2,9	176	3,7	378	6,5	251	5,3
1. kv.	1986	490	7,7	391	7,6	30	0,5	31	0,6	460	7,2	360	7,0
1. kv. ²⁾	1987	1284	18,7	1049	18,9	787	11,5	594	10,7	497	7,2	455	8,2
1. kv.	1988	706	8,7	502	7,6	15	0,2	26	0,4	691	8,5	476	7,2
1. kv.	1989	199	2,2	278	3,9	141	1,6	135	1,9	58	0,6	143	2,0
1. kv.	1990	346	3,8	450	6,1	346	3,8	339	4,6	0	0	111	1,5
1. kv. 1980–1. kv. 1990		5396	137,2	4737	153,0	2078	52,8	1914	61,8	3318	84,3	2823	91,2

Kilde: NHOs lønnsstatistikk for arbeidere

¹⁾ Lønnsøkingen er beregnet av timefortjenesten inklusive alle tillegg.

²⁾ Inklusive lønnskompensasjonen for arbeidstidsforkortelsen pr. 1. januar 1987.

Tabell 9 Timeverkene i en del bransjer i industrien fordelt etter økende timefortjeneste¹⁾ i forhold til gjennomsnittet i industrien.

		Timefortjeneste i forhold til gjennomsnittlig timefortjeneste i industrien:											
		<85 pst.				85-89,9 pst.				90-94,9 pst.			
		1980	1989	1980	1989	1980	1989	1980	1989	1980	1989	1980	1989
		Menn	Kvin-	Menn	Kvin-	Menn	Kvin-	Menn	Kvin-	Menn	Kvin-	Menn	Kvin-
		ner	ner	ner	ner	ner	ner	ner	ner	ner	ner	ner	ner
Kvinne-													
andel 89	Bransje												
65	Hermetikkfabrikker	54,6	100	24,5	28,2	24,7	0	54,4	71,9	19,5	0	17,0	0
57	Sjokolade, sukkerv.	1,4	16,2	0	0,4	2,3	83,8	0	0	12,0	0	1,7	42,1
64	Tekstil/bekledn.	38,6	67,5	14,5	52,5	26,6	24,7	30,1	39,7	12,8	6,1	25,0	5,5
19	Grafisk ind.	0	5,6	0,1	1,5	0	0	0	0,1	0	7,5	0,1	0,4
9	Papirindustri	5,4	30,0	6,3	13,3	23,4	32,4	14,3	55,4	38,5	24,9	58,6	15,5
33	Kjøttindustri	6,9	38,3	5,1	27,2	6,5	17,4	14,3	6,9	29,0	22,0	14,3	14,4
19	Kjemisk/tekn. ind.	6,6	54,3	0,1	1,5	12,8	28,3	0	0,1	36,1	10,7	0,1	0,8
77	Vaskeri og rens.	48,0	94,0	9,8	31,1	39,9	5,8	17,4	64,8	7,0	0	69,4	4,1

		95-99,9 pst.				>100 pst.			
		1980	1989	1980	1989	1980	1989	1980	1989
		Menn	Kvin-	Menn	Kvin-	Menn	Kvin-	Menn	Kvin-
		ner	ner	ner	ner	ner	ner	ner	ner
Kvinne-									
andel 89	Bransje								
65	Hermetikkfabrikker	1,2	0	3,3	0	0	0	0	0
57	Sjokolade, sukkerv.	84,3	0	31,2	0	0	0	67,1	57,5
64	Tekstil/bekledn.	14,7	1,6	29,2	2,3	7,3	0	1,3	0
19	Grafisk ind.	0,6	1,3	0	3,5	99,4	85,6	99,8	94,2
9	Papirindustri	22,1	11,5	19,1	15,8	10,6	1,3	1,8	0
33	Kjøttindustri	12,3	11,4	25,0	26,8	45,1	10,9	41,4	4,8
19	Kjemisk/tekn. ind.	26,2	6,1	0	3,5	20,3	0,7	99,9	94,2
77	Vaskeri og rens.	3,7	0,2	1,0	0	1,5	0	2,4	0

Kilde: Beregninger foretatt av partene (LO og NHO) under tariffoppgjøret i 1990.

¹⁾ Timefortjeneste eksklusive alle tillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke.

kvinner og menn fordeler seg etter økende timefortjeneste i forhold til gjennomsnittet i industrien i 1980 og i 1989.

Selv om det fortsatt er forholdsvis store lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i de bransjer som er med i tabell 9, viser tallene at det har vært lønnsutjevning i 1980-årene. Lavlønnsgarantiordningen antas å ha spilt en viktig rolle for lønnsutjevningen.

Funksjonærer i NHO-bedrifter

Tabell 10 viser den lønnsutjevning som har foregått mellom kvinner og menn i funksjonærstillinger i nesten alle stillingskategorier i NHO-bedrifter i 1980-årene.

Denne tabellen viser også at i 1989 (i motsetning til i 1980) tjente ikke menn relativt mer enn kvinner med stigende stillingsnivå.

Tabell 10 Gj.snittlig månedsfortjeneste for kvinnelige kontorfunksjonærer i prosent av gj.snittlig månedsfortjeneste for mannlige kontorfunksjonærer etter stillingskategori.
Pr. 1. sept. 1980 og 1989.

Stillings-	Kvinnelønn		Andel	
	som andel		kvinner (pst.)	
kategori	1980	1989	1980	1989
Ledende stillinger	84,5	93,1	2,1	6,7
Med kvalifisert og selvstendig arbeid	84,8	91,8	13,1	24,5
Med kvalifisert arbeid	87,7	93,4	46,2	65,9
Med enkelt rutinearbeid	96,5	92,7	81,6	87,6

Kilde: NHOs lønnsstatistikk for funksjonærer 1980 og 1989.

Dessuten har lønnsforskjellene blitt mest redusert på de høyeste stillingsnivåene. Uansett stillingsnivå var månedsfortjenesten for kvinnelige kontorfunksjonærer 92–93 pst. av menns månedsfortjeneste.

Staten

I staten har hovedtrekkene i oppgjørene i 1980-årene vært:

- generelt tillegg fra 1.5 (1.4 i 1988 og 1989). Dette har i noen år bestått av et prosenttillegg og kronetillegg på de enkelte lønnsstrinn og i andre år som et rent kronetillegg.
- lavlønnsstillegg – hovedsakelig ved endringer i stiger
- i de fleste år har det blitt avsatt et beløp til justeringer og normeringer.

I enkelte år har det vært en forholdsvis sterk lavlønnsprofil på lønnsoppgjøret i staten, f.eks i 1981. Videre har lønnsglidningen i staten vært forholdsvis beskjeden i de fleste år. Det har i 1980-årene vært mindre forskjell mellom lønnsutviklingen for kvinner og menn i staten enn i industrien eller i andre grupper i privat virksomhet.

Kvinner er relativt sterkere representert på lavere lønnsstrinn enn menn, jfr oppstilling. (Ansatte pr. 1.9.89)

L.tr.	Menn	Kvinner
1–19	43 pst.	57 pst.
20–25	32 »	33 »
26–30	16 »	7 »
31–	9 »	3 »
	100 pst.	100 pst.

Kilde: SSBs lønnsstatistikk for staten, 1989

Pr. 1.9.89 var ca 57 pst. av alle heltidsansatte kvinner plassert på l.tr 19 eller lavere mot 43 pst. for menn. Videre var 10 pst. av kvinnene plassert på l.tr 26 eller høyere mot 25 pst. for menn.

Formen eller profilen på lønnsstilleggene i staten har derfor betydning for utviklingen i lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. F.eks slo lønnsoppgjøret pr. 1.4. 89 (et kronebeløp på kr 7 150 på alle lønnsstrinn) beregningsmessig ut med ca 0,5 pst. høyere vekst for kvinner enn for menn. Lønnsoppgjøret pr. 1.5.90 ga beregningsmessig en enda større forskjell i kvinners favør.

Forretnings- og sparebanker

I forretnings- og sparebanker har de generelle tilleggene 1.5 stort sett vært gitt som prosenttillegg, bortsett fra i 1988 og 1989. I enkelte år har det også vært gitt kronetillegg eller kombinasjon av krone- og prosenttillegg fra 1.10. (1980 og 1981).

Lokale tillegg fra 1.1. og 1.7. har spilt en vesentlig rolle for lønnsutviklingen. Oppstillingen nedenfor viser lokale tillegg (lønns-glidningen) som andel av total lønnsvekst i 1980-årene.

Periode	Lønnsglidningsandel
1.9.80–1.9.81	36 pst
1.9.81–1.9.82	24 »
1.9.82–1.9.83	38 »
1.9.83–1.9.84	44 »
1.9.84–1.9.85	43 »
1.9.85–1.9.86	28 »
1.9.86–1.9.87	100 »
1.9.87–1.9.88	35 »
1.9.88–1.9.89	35 »

Kilde: Beregninger i AAD

Også i forretnings- og sparebanker er det slik at kvinner er relativt sterkere representert enn menn på den nedre halvdel av lønnsregulativet, jfr oppstilling. (1989-tall)

L.tr	Menn	Kvinner
5–21	46,1 pst.	84,3 pst.
22–	53,9 »	15,7 »

Kilde: SSBs lønnsstatistikk for bankvirksomhet, 1989

En del av de lokale tilleggene skyldes normeringsplaner hvor det innen fastlagte normeringsrammer gis automatiske opprykk. Dette omfatter hovedsakelig stillinger på den nedre halvdel av regulativet. I tillegg kan det både innenfor og utenfor de enkelte normeringsrammer gis personlige tillegg.

Ut fra bl.a profilen på det generelle tillegget 1.5 (1.4) og det faktum at kvinner er relativt sterkere representert på den nedre halvdel av regulativet, er det rimelig å anta at den sterkere lønnsveksten for kvinner enn menn i 1980-årene i noen grad skyldes at de lokale tilleggene i gjennomsnitt har slått sterkere ut for kvinner enn for menn.

Varehandel

I varehandel har hovedtrekkene i lønnsoppgjørene i 1980-årene vært:

- et generelt kronetillegg fra 1.4
- justering av minstelønnssatser

Tabell 11 viser at lønnsutviklingen i 1980-årene for kvinner i varehandelen under ett har vært forholdsvis sterk, men det er mindre forskjell mellom lønnsutviklingen for kvinner og menn enn i andre grupper i privat virksomhet som er med i tabell 1.

I enkelte år har lønnsglidningen i varehandelen under ett vært forholdsvis høy.

Ut fra lønnsstatistikken for varehandelen har kvinner kommet relativt sterkere inn på alle stillingsnivåer, jfr tabell 11.

Tabellen viser at kvinners lønn som andel av menns lønn synker med stigende stillingsnivå. Det har ikke vært særlig endring i dette mønstret i 1980-årene.

Tabell 11 Gj.snittlig månedsførtjeneste for kvinnelige kontorfunksjonærer i prosent av gj.snittlig månedsførtjeneste for mannlige kontorfunksjonærer etter stillingskategori og andel kvinner.

Pr. 1. sept. 1981 og 1989.

Stillings- kategori	Kvinnelønn som andel av mannlønn		Andel kvinner (pst)	
	1981	1989	1981	1989
Ledende stillinger	82,2	83,1	10,9	19,7
Med kvalifisert og selvstendig arbeid	86,6	84,0	35,0	53,9
Med kvalifisert arbeid	90,0	89,8	59,2	71,2
Med enkelt rutine- arbeid	88,3	92,3	87,9	90,2

Kilde: SSBs lønnsstatistikk for varehandelen, 1981 og 1989.

Vedlegg C

Kursutviklingen for norske kroner

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten European Currency Unit (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 1415. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskrivning av kronekursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen er som før +/- 2,25 pst.

ECU brukes som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EF-landene, og ECU består av et visse antall enheter av de enkelte EF-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU vurderes hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt har endret seg med mer enn 25 pst. Tabell 1 viser hvordan ECU har vært sammensatt siden september 1989 da bl.a. spanske pesetas og portugisiske escudo ble innarbeidet i vektgrunnlaget.

Tabell 1 Sammensetningen av ECU

Valutaslag	Antall enheter	Vekt ¹⁾
Tysk mark (DEM)	0,6242	30,3
Britisk pund (GBP)	0,08784	12,6
Dansk krone (DKK)	0,1976	2,6
Fransk franc (FRF)	1,332	19,3
Nederlandsk gylde (NLG)	0,2198	9,5
Italiensk lire (ITL)	151,8	9,8
Belgisk franc (BEF)	3,301	7,8
Luxembourgsk franc (LUF)	0,13	0,3
Spansk peseta (ESP)	6,885	5,3
Irske pund (IEP)	0,008552	1,1
Gresk drachme (GRD)	1,44	0,7
Portugisisk escudo (PTE)	1,393	0,8
Sum		100,0

¹⁾ De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid aritmetisk gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennom-

snittkursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I september 1982 ble basiskursene endret og i juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veid geometrisk gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen for norsk eksport og import. Tilnærmelsen besto i at dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer tilsammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tar i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. Nedskrivningen av kronen i mai 1986 innebar at kursindeksens nye sentralverdi ble satt til 112. Kursindeksen har vært tillatt en viss svingningsmargin rundt sentralverdien. I august 1985 ble svingningsmarginen offisielt fastlagt til +/- 2,25 pst. av kursindeksen sentralverdi.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginer har verdien av den norske kronen blitt justert fem ganger siden 1982.

I august 1982 ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.

I september 1982 ble basiskursene for de fjorden kurvvalutaene justert opp med 3 pst.

I juni 1984 ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

I september 1984 ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrifter fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel (101,13-102,25) av det tillatte svingningsintervallet (100 +/- 2,25 pst.).

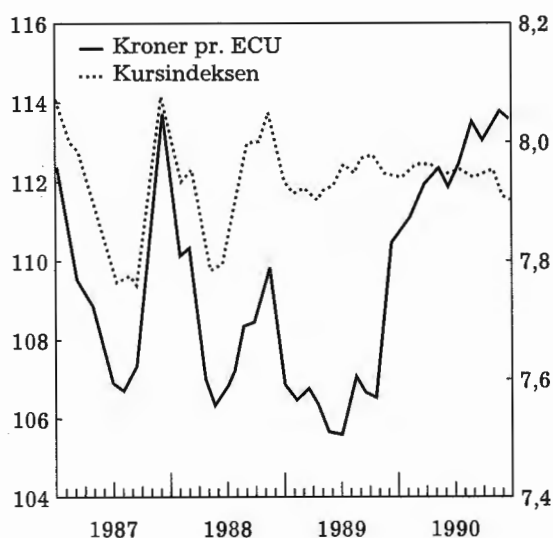
11 mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 pst. I 1986 fram til devalueringen lå kursindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av svingningsområdet (101,69). Kursindeksens nye sentralverdi lå 10.1 pst. over dette nivået.

Tabell 2 gir en sammenlikning av kurvvektene i den tidligere valutakursindeksen og beregnede vektorer for de valutaene som er med i ECU. Før omlegging av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kursindeksen i underkant av 60 pst. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark følger en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc er nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 pst.

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, jf. figur 1. Det avspeiler i stor grad endringer i kursen mellom amerikanske dollar og tyske mark. Etter ECU-tilknytningen kan en vente større svingninger mellom norske kroner og amerikanske dollar.

Fig. 1: Utviklingen i den tidligere kursindeksen og i kursen mellom norske kroner og ECU

Vektene i kursindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne nyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kursindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadmessige konkurranseevne. Som nevnt innledningsvis innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som

Tabell 2 Vektor i den tidligere kursindeksen og ECU.

	Vektor i kursindeksen ¹⁾		
	Direkte	Direkte+ indirekte	ECU ²⁾
Østerriksk schilling (ATS)	1,5	—	—
Belgisk franc (BEF)	2,4	3,2	8,1
Canadisk dollar (CAD)	3,6	—	—
Dansk krone (DKK)	6,8	8,3	2,6
Finsk mark (FIM)	3,0	—	—
Fransk franc (FRF)	9,2	10,5	19,3
Tysk mark (DEM)	17,7	24,9	30,3
Italiensk lire (ITL)	3,3	4,2	9,8
Japansk yen (JPY)	6,0	6,9	—
Nederlandsk gylden (NLG)	4,6	5,6	9,5
Svensk krone (SEK)	15,0	—	—
Sveitsisk franc (CHF)	1,2	—	—
Britisk pund (GBP)	14,7	17,2	12,6
Amerikansk dollar (USD)	11,0	18,8	—
Spansk peseta (ESP)	—	0,3	5,3
Portugisisk escudo (PTE)	—	—	0,8
Irsk pund (IEP)	—	—	1,1
Gresk drachme (GRD)	—	—	0,7
Sum	100,0	100,0	100,0

¹⁾ De indirekte vektene tar hensyn til at svenske kroner og finske mark følger en kurv av valutaer, at østerrikske schilling følger tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte er parallell og tilsvarende for utviklingen i canadiske dollar og amerikanske dollar.

²⁾ De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

tabell 2 viser avviker disse vektene i stor grad fra de tidligere kurvvektene. Samtidig er det slik at kurvvektene er beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En har derfor valgt å ta i bruk nye vektorer ved beregning av effektiv valutakurs.

De nye vektene gir en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere kursindeksen ved at de nye vektene også tar hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri og konkurransen som den hjemmekonkurrerende industrien møter på det norske markedet. Det kreves betydelige data-mengder og et stort beregningsopplegg for å beregne slike vektorer. IMF har utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inn-

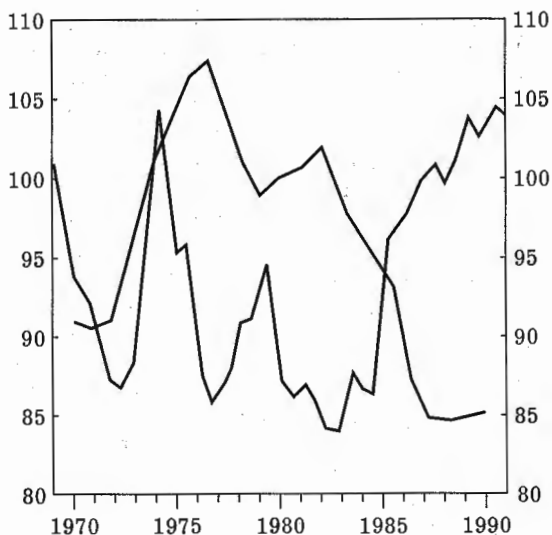
går også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønstret etter 1980 har en valgt å løpende korrigere IMF's vektorer for endringer i de bilaterale handelsstrømmene. Det innebærer at en nytter løpende oppdatering av vektene.

På samme måte som de tidligere kurvvektene er også de nye vektene beregnet med utgangspunkt i handelen med industrivarer, og den effektive valutakursen som beregnes med de nye vektene vil etter Beregningsutvalgets vurdering mest presist uttrykke industriens effektive valutakurs.

Figur 2 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive valutakurs. For årene før 1980 har en benyttet den tidligere kursindeksen, mens en fom. 1980 har veid sammen (geometrisk) bilaterale valutakurser med de vektene som er omtalt ovenfor. Figuren er basert på årstall for de bilaterale valutakursene. Stigende kurve i figuren innebærer en styrking av kronkursen målt ved industriens effektive valutakurs og bidrar dermed til svekkelse av industriens kostnadmessige konkurranseevne.

Figur 2 viser at kronens internasjonale verdi nådde et maksimum i 1977, og i 1990 lå

Fig. 2: Industriens effektive kronekurs

kronens internasjonale verdi 20,8 pst. under denne maksimumsverdien. En legger også merke til at kronens internasjonale verdi har styrket seg svakt fra 1988 til 1990.

Vedlegg D**Definisjoner av en del lønnsbegreper**

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Årslønn kan defineres som den samlede lønn (ekskl. overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av ett år dersom vedkommende har utført et fullt normalt årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Lønn pr. normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og sosiale ytelser. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jfr. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte.

Overheng

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli selv om lønnsnivået ikke endrer seg i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Avtalefestet normalarbeidstid

Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid pr. uke som gjelder for vedkommande lønnstakergruppe i følge tariffavtaler.

Den generelle normalarbeidstid er nå 37,5 t/uke. Imidlertid har flere grupper en lavere avtalefestet normalarbeidstid enn dette. I LO/NHO-området er f.eks. avtalefestet normalarbeidstid fra og med 1987 37,5 t/uke for dagsarbeidere, 36,5 t/uke for 2-skiftarbeidere, 35,5 t/uke for døgkontinuerlig og turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skiftarbeid.

Tariffmessig lønnsøking

Tariffmessig lønnsøking er lønnsøking fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøking kan være generelle tillegg, lavlønnstillegg, garantitillegg (LO/NHO-området), tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer bergningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøking i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøking i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplassene, økt fortjeneste p.g.a. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f.eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Omregnede timefortjenester i LO/NHO-området

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. En del arbeidere har lavere arbeidstid p.g.a. skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønssatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten pr. uke er den samme uansett hvilken arbeids tidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i

statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn med-

fører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt *lavere* lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

NOU

Norges offentlige utredninger 1990 og 1991

Statsministeren:

Finans- og tolldepartementet:

Utviklingen på lotterimarkedet 1984–88. NOU 1990: 4.
Emisjonsregler og emisjonskontroll. NOU 1990: 6.
Ny lov om skatt til Svalbard. NOU 1990: 10.
Generell merverdiavgift på omsetning av tjenester. NOU 1990: 11.
Beskatning av fiskere. NOU 1990: 18.
Norges Banks nye hovedsete. NOU 1990: 25.
Bedrifts- og kapitalbeskatning. Beskatning av aksjer, obligasjoner, valuta og enkelte finansielle instrumenter. NOU 1990: 27.
Bedrifts- og kapitalbeskatningen. NOU 1991: 17.

Fiskeridepartementet:

Landsplan for forvaltning av kystsel. NOU 1990: 12.
Norsk selfangst 1982–1988. NOU 1990: 19.
Lenka. Landsomfattende Egnethetsvurdering av den Norske Kystsonen og vassdragene for Akvakultur. NOU 1990: 22.
Fiskeindustriens organisering og rammevilkår. NOU 1990: 24.
Norsk fiskerihavneplan (NFHP). NOU 1990: 29.
Om miljøsikkerhet i innseilingsleder. NOU 1991: 15.

Barne- og familiedepartementet:

Mannsrolleutvalgets sluttrapport. NOU 1991: 3.
Gjeldsordning for personer med betalingsvansker. NOU 1991: 16.

Forsvarsdepartementet:

Forsvarets arkiver. NOU 1990: 7.
Lederskap og organisasjonsformer i Forsvaret. NOU 1991: 19.

Næringsdepartementet:

Justis- og politidepartementet:

Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. NOU 1990: 5.
Straffereaksjoner i tilknytning til doping. NOU 1990: 30.
«Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990. NOU 1991: 1A.
«Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990. NOU 1991: 1B.
Seksuelle overgrep mot barn – straff og erstatning. NOU 1991: 13.

Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet:

Veien videre til studie- og yrkeskompetanse for alle. NOU 1991: 4.

Kommunaldepartementet:

Forslag til ny lov om kommuner og fylkeskommuner. NOU 1990: 13.

Kulturdepartementet:

Bibliotek i Norge. NOU 1991: 14.

Landbruksdepartementet:

Norsk bygdeturisme. NOU 1990: 14.
Norsk landbrukspolitikk. Sammendrag. NOU 1991: 2A.
Norsk landbrukspolitikk. Hovedinnstilling. NOU 1991: 2B.
Norsk landbrukspolitikk. Vedlegg. NOU 1991: 2C.

Miljøverndepartementet:

Moderne bioteknologi. NOU 1990: 1.
Avfallsminimering og gjenvinning. NOU 1990: 28.

Olje- og energidepartementet:

Deponi for norsk lav- og middelaktivt atomavfall. NOU 1991: 9.
Verneplan for vassdrag IV. NOU 1991: 12A.
Verneplan for vassdrag IV. NOU 1991: 12B.

Samferdselsdepartementet:

Revisjon av luftfartsloven. NOU 1991: 18.

Sosialdepartementet:

Lov om vern mot smittsomme sykdommer (Smitteloven). NOU 1990: 2.
Regulering av Folketrygdens grunnbelep. NOU 1990: 8.
Økonomisk sosialhjelp. NOU 1990: 16.
Uførepensjon. NOU 1990: 17.
Forenklet folketrygdlov. NOU 1990: 20.
Sykelønnsordningen. NOU 1990: 23.
Mennesker og bioteknologi. NOU 1991: 6.
Spesialisthelsetjenesten m.m. NOU 1991: 7.
Flere gode leveår for alle. NOU 1991: 10.
Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming. NOU 1991: 20.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet:

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989. NOU 1990: 3.
Opphevelse av foreldede lover. NOU 1990: 9.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990. NOU 1990: 15.
Offentlig nettoppensjon? NOU 1990: 21.
Gransking av Oslo kommune – Rapport nr. 1. NOU 1990: 26.
Statens lønnskomité. NOU 1990: 32.
Modernisering av den statlige eiendomsforvaltning. NOU 1991: 5.
Lov om statsforetak. NOU 1991: 8.
Gransking av Oslo kommune – Rapport nr. 2. NOU 1991: 11.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990 – ajourført materiale. NOU 1991: 21.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991. NOU 1991: 22.

Utenriksdepartementet:

Nye rammevilkår for GIEK. NOU 1990: 31.

ABONNEMENTSPRISER FOR SESJONEN 1990/91

AKA 9001 Publikasjonsliste fra Storting og Regjering
Liste over offentlige publikasjoner som foreligger trykt. Kommer ca. hver 14. dag under stortingsseksjonen.
Abonnement: kr. 61,- pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9004 Stortingsproposisjoner
Forslag til vedtak fra Regjeringen i saker som Stortinget skal ta stilling til.
Abonnement: kr. 364,- pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9005 Stortingsmeldinger
Inneholder bl.a. Statsregnskapet, meldinger til Stortinget om arbeidet i statens bedrifter, meldinger om planer som Regjeringen vil sette i verk i fremtiden.
Abonnement: kr. 401,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9006 Odelstingsproposisjoner
Regjeringens lovforslag.
Abonnement: kr. 250,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9007 Dokumenter
Omfatter bl.a. Riksrevisjonens antegnelser, grunnlovsforslag, private lovforslag, svar fra Regjeringen på forslag om henvendelser oversendt av Stortinget, Sivilombudsmannens og Ombudsmannsnemndas innberetninger m.m.
Abonnement: kr. 34,50 pr. sesjon fritt tilsendt.

AKA 9008 Innstillinger til Stortinget
Stortingskomitéens vurderinger av de enkelte proposisjoner, meldinger og komitéens forslag til vedtak i Stortinget. (INNST. S).
Abonnement: kr. 68,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9009 Innstillinger til Odelstinget
Stortingskomitéens vurderinger av de enkelte proposisjoner, meldinger og komitéens forslag til vedtak i Odelstinget. (INNST. O).
Abonnement: kr. 68,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9010 Stortingstidende
Stenografiske referater fra møtene i Stortinget, Odelstinget og Lagtinget.
Abonnement: kr. 57,- pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9012 Saksregister
Omfatter register for alle ovennevnte trykksaker. Utarbeides etter endt sesjon.
Abonnement: kr. 23,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9014 Lover
Etter endt sesjon blir lovene som er vedtatt i sesjonen samlet i ett hefte.
Abonnement: kr. 27,- pr. sesjon, fritt tilsendt.

ABONNEMENTSPRISER FOR 1991

AKA 9017 NOU – Norges offentlige utredninger
Publikasjonsserie for utredninger som er foretatt om forskjellige forhold i samfunnet.
Abonnement: 15% avslag på løssalgspris, fritt tilsendt.

AKA 9018 Meldinger fra Toll og avgiftsdirektoratet
Meldinger fra Toll og avgiftsdirektoratet med omregningskurser for forskjellige valutaer.
Abonnement: kr. 135,50 pr. år, fritt tilsendt.

AKA 9019 Sosialdepartementets sammendragsserie
Om helse og sosialforskning, utredning og forsøk.
Abonnement: kr. 101,50 pr. år, fritt tilsendt.

AKA 9021 Skattedirektoratets meldinger gruppe 1
Avgiftavdelingen/Kontroll og Regnskapsavdelingen.
Abonnement: kr. 182,50 pr. år, fritt tilsendt.

AKA 9022 Skattedirektoratets meldinger gruppe 2
Skatteavdelingen/Kontroll og Regnskapsavdelingen.
Abonnement: kr. 220,- pr. år, fritt tilsendt.

AKA 9023 Skattedirektoratets meldinger gruppe 3
Alle avdelinger som nevnt ovenfor (Gruppe 1 + 2).
Abonnement: kr. 303,- pr. år, fritt tilsendt.

Alle priser er oppgitt med forbehold om endring uten foregående varsel.

Prisene er inklusive merverdiavgift, unntatt Stortingstidende og NOU-serien som er avgiftsfrie.

Akademika as

INTERNASJONAL FAGBOKHANDEL

Møllergt. 17, 0179 Oslo 1, Telf. (02) 45 30 40